

ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЈАЗИК И ЛИТЕРАТУРУ

Бил. бот.

# ТВОРЧОСТ

НОВИ САД, 198<sup>3</sup><sub>1</sub>.

# ТВОРЧОСЦ

ГЛАСНІК ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК И ЛИТЕРАТУРУ

## Редакция

Дюра ВАРГА  
Гавриїл КОЛЕСАР  
Дюра ЛАТЯК  
Гелена МЕДЕШИ  
Любомир МЕДЕШИ  
Василь МУДРИ  
Юліян мр РАМАЧ  
Юліян др ТАМАШ

## Главни и одвичательни редактор

Гавриїл КОЛЕСАР

## Лектор

Гелена МЕДЕШИ

## Коректор

Гавриїл КОЛЕСАР

## Технічни редактор

Емил ОТРУПЧАК

Гласнік виходзи раз у року  
Редакция: Нови Сад, Булевар 23.  
октобра 31/VII

Рукописи ше не врацаю

Члени Дружтва за руски язык и  
литературу доставаю гласнік у ви-  
плаценой рочней членарини

Друкарня „Руске слово“ Руски Керестур

## ПИТАНЯ ЯЗИКА

Др Славко Вукоманович

### КЛАСИКИ МАРКСИЗМА О ЯЗИКУ

ПРЕШЛО вецей як сто штераец роки як шветло дня спатрели перши теорійни роботи Маркса и Енгелса, котри вдерели фундаменти марксистичному ученю и основали наукови социализем. У тим скоро столітје и пол длугим периодзе представніки гражданской науки виношели велі обтужби з котрима пробовали зменшац вплив марксистичней идеологии и философиї на милионски маси народох ширцом швета. Познате, медзитим, же марксизму главна опасносц не приходзела од обтужбох буржуазней пропаганди, але од розличних фалшивих интерпретацийох його, котри ше зявйовали у самим роботніцким руху. У тих фалшивих толкованьох, два ствари за марксизем були вше особліво опасни: його зводзене на якеш догматичне, окаменене идеологійне учене и пробоване жридлову марксистичну думку толковац скоро вилючно зоз Марксових скорейших роботох.

Обидва тоти тенденциї ше зявйовали, у векшей або меншей мири, и у нашим стредку. Знаме же лем цо не донедавна зоз **Скорейшими роботами** вельо манипуловала наша филозофска наука, котра, випатра, вообще не була свидома же зоз таким приступом гу Марксови и марксизму — розширюе еден псевдонаукови мит котри ше проциви аж и здравей логики: отже, уж на перши попатрунок ясне же у домену едней абсолютно абстрактней теорії як цо то филозофия, у вчасней младосци не мож написац роботи котри превисшую скоро шицко гевто цо представя плод познейшого интелектуального, думкового дозревания и сознаня — цали познейши творчи опус. Можліве, без сумніву, у поезії же една писня котра настала у младосци будзе вельо лепша од писньох зоз познейших рокох, але у дружтвеной теорії, науки и философиї то, по правилу, не можліве.

Тота друга тенденция, котра ше зводзи на догматичне и абсолютно прагматичне идеологизоване марксизма, почала у нас оживйовац у остатніх даскельо рокох особліво у средствох масовней комуникації у склопе едней ширшей дружтвеной акції чийць циль бул подзвиговане уровня идеологійного образования. Часто ше случовало же ше у теї акції о марксизме бешедуе барз поедноставено, зоз даскелїма устаемненима фразами у стилу: „марксизем то идеология роботніцкей класи“, „то мощне оружје роботніцкей класи за ей ошлебодзене“ и под.

Нешка нет сумніву же од такого пароланского пропагованя марксизма було вещей чкоди як хасну. Тот язык каждодньовой идеологийней и политической пропаганди, скоравени и спрети, особлїво чудзи и одбиваючи младей генерациї, народзеней у ери велькей технологийней революциї, космичних вигледованьох, рокенрола и бит-музики. Агитаторе тей файти непрерывно траца з огляду же марксизем не дньова политична и идеологийна парола, але едно вельке теорийне учене котре означело цалу эпоху у розвою човечества и цивилизациї людзох, служащи як жридли и инспирация за революционерни акциї масох ширцом швета.

Браняци марксизем од нападох буржуазней науки, В. И. Ленін скоро пред седемдзешат роками у статї **Три жридли и три состояни часци марксизма** написал же у марксизме нет нічого цо здабе на секташтво у смыслу дякого завартго ученя котре настало з боку од главней драги розвою шветовой цивилизациї и же Марксово учене „законїти наплїдник найлепшого цо човечество створело у XIX вику у форми немецкей филозофиї, английскей политичней економїї и французкого утопийного социализма” (В. И. Ленін, *Вибрани твори*, Том I кнїжка перша, н. т., бок 60—61). Статю Историйна судьба ученя Карла Маркса Ленін закончел зоз тима словами:

„Кажди з трох вельких периодох шветовой истории после зявеня марксизма принесол тому нови потвердзєня и нови триумфи. Але ище векши триумф принеше марксизму, як ученю пролетерията, историйни период котри приходзи (В. И. Ленін, н. т. бок 61—68).

Тото визионерске предвидзованє Владимира Илїча потвердзел цали познейши розвой. Нешка, думам же, у цалим швецє яснє же доприношенє класикох марксизма — Маркса, Енгелса и Ленїна — шветовой науки и култури ма эпохалну значносц. Познате же їх думкова видовитосц и ерудиция особлїво пришли до вираженя у филозофским и економским ученю и у творчей применки наукових теорийних сознаньох у борби за творене одного нового, гуманшого швета, у котрим шицки людзи буду подполно шлебодни.

Знаме же Маркс у своїм филозофским ученю до центру положел чловека, його творчу активносц зоз котру вон, у каждодньовой роботней пракси, меня природу, швет коло себе и себе у тим швецє. Важнє ту замерковца же Карл Маркс у своєй економскей теорїї, у даедних чисто економских категорийох, у котрих потедишнї економисти видзели одношеня медзи стварами, одкрил, особлїво з ученюм о звишку вредносци — за котре Ленін гварел же то „углови камень Марксовей економскей теорїї” — реални одношеня медзи людзми.

Поцагованє чежиска филозофиї зоз теорийох спекуляцийох о одношеню **природи и чловека, чловека и думаня** на терен каждодньовой чловековой пракси, чия нерозривна часц не лєм дружтвени одношеня але и чловекова свидомосц, саме думанє, значело революционернє заобращєнє филозофиї гу правдивому толкованю сущносци чловекового всекупного иснованя.

Маркс ище 1845. року у **Тезох о Фюербахови** точно обачел же сущносц чловекова нїяки не абстрактни скелет, котри ше находзи у каждому поединцови, але ше вона фундаментує на „вкупносци дружтвених одношеньох”. Вязи медзи людзми не засновани, значи, на природних вязох, але на реалних дружтвених одношеньох. Врацаючи ше познейше у **Капиталу** ознова на тото питанє, Маркс барз сликовито представел тоти одношеня кед гварел:

„Човек Петро, аж кед себе приведедє до одношеня спрам Павла, як свойого ближнього, приводзи себе до одношеня спрам себе як чловека” (*Капитал*, том I, кнїжка перша перша, Београд, 1974, бок 19).

Ту ясно видно же Маркс генеричку природу чловека гледа виключно у социалних рамикох, у його одношеньох зоз другима людзми. Таке заобращєнє марксистичней филозофиї од абстрактних идеалистичних констатацийох гу чловекови, дружтву, дружтвеним одношеньом мушело, напевно, привесц до интересованя класикох марксизма и за питаня языка, бо язык, як знаме, интегрална часц чловека, состояна часц цалого його духовного и думового швета, основнє средство людскей комуникациї.

### Високи теорийни досяг

Як жридли наших сознаньох о интересованю класикох марксизма за поедини язични питаня служа нам їх науково роботи, їх преписка и менши, пригодни тексти. Нешка не легко повесц же котре з тих жридлих важнейше. У наукових роботох филологийно-лингвистичну проблематику ше углавним дорушє поверхово, у склопе ширших филозофских, дружтвено-историйних и политекономских теорийних розпатраньох. Винїмок представя едиго Енгелсова работа **Франацки диялект**, котра, як з наслову видно, пошвецєна єдному питаню историйней диялектологийї. Але и то не окремини филологийни спис, але состояна часц ширшеї Енгелсовей работи **Прилог истории старих Германох**, котри остал у рукопису недокончени. Франацки диялект перши раз публиковани 1935. року, зоз паралелним немецким и російским текстом.

И у преписки и пригодних роботох язичнїх питаня ше спомина найчастейше маргинално, без ширшей филологийней анализи. Треба, медзитим, повесц же тоти текстуално релативно мали лингвистично-филологийни розпатраня котри находзимє у поединих роботох класикох марксизма, и по тематичней ширини и по теорийних досягах, дакеди обачлїво превозиходза рамики окремених студийох. То найлепше видно зоз тих кратких фрагментох у котрих ше Маркс, сам або у коавторстве з Енгелсом, огляда на питаня языка. Кельо лєм ест думковой виспреносци и правдивосци у познатей Маркс-Енгелсовей констатациї:

„Язык исти таки стари як и свидомосц — язык то практична, и за других людзох иснуюца. . . стварна свидомосц, и язык настава, як и свидомосц, аж зоз потреби, зоз стварней нужди комуниковања зоз другима людзми. . . Безпостредна стварносц думкох то язык. . . Проблем преходзєнє зоз швета думкох до стварного швета ше претворює до проблему преходзєнє зоз языка до живота. . .”<sup>1</sup>

Зоз того краткого цитату мож легко видзиц же Маркс и Енгелс обачели два сущни прикмети языка: його нерозривну повязаносц зоз думаньом и його социалну, комуникативну функцию. Обидва тоти думки о языку ище концизнейше формуловал сам Маркс. О вязи языка и думаня вон гвари лєм тото: „Идеї нет оддвоєно од языка” (н. т., бок 20). Або на другим месце:

<sup>1</sup>Найвекше число цитатох у тей работи вжате зоз кнїжки Маркс, Енгелс, Ленін, „О языку”, котру друковала „Култура” 1970. року. При дальшим наводзєню цитатох зоз тей кнїжки жридли будзе скрацєно означєнє лєм зоз „О языку” (гор. цит. оп. н. т., бок 19—20).

„Язык, элемент самого думаня, элемент животного виражованя думкох, ма осетову природу“ (н. т., бок 19). Маркс, тиж так, точно замерковал же язык не лем природна прикмета людзох, але же то социялни феномен.

### Язык як продукт поединца — безсмысленосц

Як цо продукция звонка дружтва ридкосц и безсмысленосц котра ше може случити цивилизованому човекови „кед случайно зайдзе до дзивици“, так, по Марксовим думаню, безсмысленосц „розвиване языка без индивидуох котри ведно жию и медзи собу бешедую“ (н. т., бок 30—31). Лем же одношене медзи языком и дружтвом не було яке механічне злучене, але ше зявюе як диалектичне единство у форми цесней медзисобней попрелетаносци. Маркс, значи, ясно видзел же язык як продукт поединца безсмысленосц, але, тиж так, и дружтвена заедница без языка як средства комуникації неможлива, бо язык условие ей иснованя. То ясно видно зоз тих Марксових словох: „Сам язык у тей мири продукт одредзеной заедници, як цо, з другого боку, вон сам представля форму иснованя тей заедници...“ (н. т., бок 31).

Тоту судьбову павязаносц языка и дружтва Маркс и Енгелс (знова у одной заедницькей роботі) видза и у тим же ше першобутни, природни язык-самошейка „у каждым модерним розвитим языку“ страцел. На затилку тих нукашніх язичних пременкох котри привели до твореня национальних языкох стої знова, як порушовацки импулс и сила, дружтвено-историйни ход людских заедниц, специфични форми їх социялистичней концентрації. Ту Маркс и Енгелс точно обачую тоти три найважнейши типи наставаня модерних народних (национальних языкох):

а) самошейка-нукашнї розвой языка „зоз застатих материялох“ (таки случаи, наприклад, зоз романским и германским языками);

б) крижане и мишане народох (приклад за того то формоване англійского языка); и

в) концентрация диалектох у рамикох одного народу (нації) заснована на економскей и политичней концентрації (опать н. т., бок 30).

Значи, еден народни (национални) язык то ніяке не самошейка-органичне зявене котре настало одвоено од дружтвених цескох. Тоту социялну детерминованосц языка Маркс и Енгелс, побиваюци патрения Макса Штирнера, сликовито формуловали кед визначели того же Санчо, т. е. Макс Штирнер, не бешедуе по французки але по немецки не треба „же би дзековал файти, але обставином“ (подцагнул С. В.).

Маркс у *Капиталу*, пишуци о роби и пенежу, добре охарактеризовал язични знак кед гварел:

„Мена стварох зошицким цудзи їх природи. Я о даедному човекови не знам ніч кед знам же му мено Яков. Тиж так ше и у пенежных менох фунта, талир, франак, дукат итд. траци кажди шлїд одношеню вредносци“ (н. т., бок 178).

Тота Марксва констатация о немотивованосци язичного знака достава особливу значносц кед ше ма у оглядзе же ше коло того у науки длуго водзело спори. Познате, наприклад, же Платон у даедних своїх диалогох (Кратил) твердзел же ест природней вязи медзи словами и їх значеньом. То ясно видно у диалогу Сократа и Кратила, кед Сократ гвари: „...чи зме ше на даскельо заводи не зложели же назви, кед су добре дати, подобни гевтому

цо як назви означую и же су слики стварох“ (Платон, *О языку и сознанию*, „Рад“, Београд, 1977, 54).

Дзепоедни стари гречески филозофи, значи, думали же на початку гласи у шицких словох (як нешкайши ономотопеї типу: **цверчац, цверчок, форкац, мугькац, суцац, бечац, гагац** и под.) имитовали предмети и зявеня котри означовали. Звукови символизем того типу лежи, по їх думаню, у основки наставаня языка (шицки слова, спрам ніх, були першобутно ономотопейни).

Тота „имитативна“, звуковно-символична теория о походзеню языка мала и познейше надосц прихильнікох. Ту спомнеме же и А. Белич у остатніх своїх роботох (*О язичней природи и язичним розвитку*, кнї. II, Београд, 1959) заступал аспект же у доязичней епохи язични знак бул безпосредно мотивовани (одредзени) з гевтим цо означовал. То епоха ткв. глобалного виразу, у котрей розлични гласовни можливосци першобутного человека (неандерталца) „давали мотивованосц гевтого цо ше сцело повесц...“ (Белич, н. т., бок 14).

Тоти, значи, першобутни глобални вирази мали детерминативни характер, бо ше з помоцу гласох у ніх давало „информация о датим змісту“. Ту гласи були данка файта акустичней слики гевтого цо означовали.

Вельке заобращене настало познейше, у язичней епохи, кед ше страцела тога природна гласовна вяза и мотивованосц медзи знаком и предметом або зявеньом котри тот знак означовал. Язични знак ше теди конечно, „одліпел“ од предмета и постал условни и немотивовани. Ниа, тоту важну прикмету языка Маркс точно обачел кед, зоз едноставносцу яка свойствена лем йому, гвари: „Мена стварох зошицким цудзи їх природи“. Тоти похопеня о немотивованосци язичного знака достали, як цо познате, познейше свой теорийни розробок у лингвистичним ученю Фердинанда де Сосира, зачатніка модерней (структуралней) лингвистики.

Зоз потерашнього викладаня мож видзиц же Маркс (сам або у заедницьких роботох з Енгелсом), анализуяци даедни филозофски и дружтвено-економски категорії, пришол до заключеня же язык и думане, язык и дружтвена заедница найушше повязани и же язични знак немотивовани. Цали познейши розвой науки о языку потвердзел точносц тих Марксових думкох. Нешка тоти патрения у лингвистики у цалосци прилапени. И ту, значи, тиж так як и у економским и филозофским ученю, лудидна Марксва думка антициповала, точно нагадала, гевто цо у ходу историй и розвою цивилизації и науки невибежно приходзи. Треба, медзитим, повесц же, без огляду на шицку видовитосц Марксвей думки, централне место у тих филологийних и лингвистичних розпатраньох не припада Марксови, але Фридрихови Енгелсови, Марксовому блізкому приятельови и соборцови.

### Стара любов — компаративна филология

Ест вельо докази з котрих видно же филологийни и лингвистични випитованя були у цалим Енгелсовим живоце його страсна преокупация. Сам Енгелс у одним писме Ф. Ласалови зохабел автентичне свидоцтво о своїм вельким занїманю за питаня филологий. Вон о тим гвари тото:

„Одкеди ше находзим ту, занїмал сом ше углавним зоз военима питаннями и з часу на час ше придавал **своей старей любви — компаративней филологий** (подцагнул С. В.). Але, кед ше цали дзень занїмаш зоз племенїту

тарговину, вец ше у обласци так колосално обширней науки, як цо то филология, не мож висц зоз рамикох абсолютного дилетантизма, и кед сом ше дакеди заношел зоз шмелу думку пририхтац **компаративну граматику славянских язикох** (подцагнул С. В.), тераз сом ше уж давно того одрек, особлїво после того кед тот задаток з таким вельким успехом витворел Миклошич" (н. т., бок 63).

У тим вирилку з Енгелсового писма падаю до оч даскельо ствари. Видно ту, насампредз, же ше Енгелс вельо занїмал, як зоз даяку файту стаемного гобия, зоз компаративну филологию. Видно, друге, же вон з часом, як глїбше уходзел до дзепедних филологийних питаньох, вше баржей похопївал же филология барз розконарена, широка наука, та прето скромно гварел же його познаване филологийних питаньох не переходзи рамки „абсолютного дилетантизма“. Видно, на концу, же ше Енгелс особлїво интересовал за славянски язики, и же ше аж рихтал писац едно барз фахове дїло зоз славянскей филологїї — компаративну граматику славянских язикох. Драгоцине нам и барз похвалне, ласкаве думане о капиталним Миклошичовим дїлу — компаративней граматики славянских язикох, котра обявена у даскельо томох на немецким язiku.

Же Енгелс бул барз обяти з розличнима питаннями язика, предзераючи глїбоко до їх нукашиного теорийного смисла, мож заключиц по тим же Маркс барз високо ценел тоту часц його роботи. У єдним писме котре послане Енгелсови 1869. року, Маркс му посла вирилок тексту єдней шкотскей хронїки з початку петнастого вику з надпомнуцом:

„Можебуц ти як лингвиста (подцагнул С. В.) найдзеш даяки за тебе интересантни форми... (н. т., бок 76).

Вшелїяк же не случайне же Маркс у тим своїм писме Енгелса наволеу лингвистом и же му посла єдну стару шкотску хронїку з виключним цильом же би Енгелс у ней нашол даяки „интересантни форми“. Яки моцни упечаток зохабело на Маркса Енгелсово познаване фахових и теорийних питаньох язика видно и по тим же вон од нього у писмох гледа же би му претолковал етимологїї поєдиних словох. Шицко тото нам, без сумнїву, указує же Енгелс у обласци филологийних вигледованьох бул у Марксових очох вельки авторитет.

Енгелсову окремну прихильносц спрам филологїї и лингвистики мож легко обачиц и з його писаних дїлох. Ту такой пада до оч же Енгелс, меране чисто квантитативно, зоз своїма филологийними анализами у велькей мири превозиходзи аж и гевто цо о язiku гварели Маркс и Ленїн вжати ведно. Енгелс ма першенство и кед ше ма у оглядзе тематичну рижнородносц и теорийну обгрунтованосц филологийних питаньох о котрих писали класики марксизма. Видзели зме же Маркс углавним указовал вецей маргинално, у драже, правда, зоз йому свойствену думкову виспреносцу, на узку вязу мєдзи думаньом и язиком як основним средством комуникації. Ленїн, як увидзїме, главну увагу пошвецел дзепедним актуалним питаньом язичней политики царскей Русиї и новей советскей держави. А Енгелсов тематични круг и методологийни приступ барз рижнородни. Вон пише зоз вельку обянтосцу и теорийну обгрунтованосцу о найрозличнейших питаньох язика. На бокох його дїлох находзїме велї фрагменти, а дзекеди и цали студїї (Франацки диялект), о наставаню бешеди, о вязи язика и думаня, о диялектних розликох котри настали на бази територияльного и политичного подзєленья, о походзеню дзепедних словох, о прекладаню, о ученю язика и под.

## Рбота и бешед паралелно

Енгелс, пишуци о улоги рботи у претворїваню маймуна до человека, точно замерковал же рбота мала одлучуюцу улогу у твореню человека и наставаю його бешеди (язика) як єдного з найважнейших означеньох з котрим ше ясно оддвоел чловеци род од других живих файтох. То точно видно з його словох, котри по нешка остали класични:

„Кед конечно после тысячрочней борби змощнела диференцияция руки од ноги, ходзене на двох ногах, теди ше чловец оддзелел од маймуна, теди **положени фундаменти за розвой артикулованей бешеди** (подцагнул С. В.) и за силну вибудов мозга, цо од того часу направело огромну розлику мєдзи маймуном и чловеком“ (н. т., бок 17).

Видзїме, значи, же першобутни чловец, зоз розвитком руки, ходзеньом на два ноги, у непрерывней борби зоз природу, меняючи у процесу рботи вше баржей свой антропологийно-анатомски склоп, поступне усовершовал бешедни органи:

„Нерозвите гарло маймуна помали, але сигурно преображовало ше з помощью модификації за вше розвитку модуляцию, а органи устох поступне учили вигваряц артикуловани гласи єден за другим“ (н. т., бок 13).

Нешка нет сумнїву же би без розвитку того гласовно-инструментального боку бешеди, без физичного артикулованя гласох, вообщє не було можлїве наставанє язика як совершеного средства чловецкого спорозумїованя. През рботу, паралелно з розвитком бешеду, цєкол процес розвитку мозга и усовершованя чловецкого думаня:

„Перше рбота, а з ню и ведно з ню, бешед — то два найважнейши пориви под чїим ше впливом мозог маймуна поступне преобразел до мозгу человека, котри го, попри шицкей своей подобносци з маймунским, у велїм превозиходзи з велькосцу и совершенством... Развитие мозга и йому подредзених осетох, развитие свідомосци, котра поставала вше яснейша и яснейша, развитие способносци за абстрахованє и заключованє, шицко то окончовало врацаючи вплив на рботу и бешеду, даваюци им вше нови и нови пориви за дальши розвиток“ (н. т., бок 14—15).

Понеже рушел од рботи як основного порушовацкого импульса за наставанє чловецей бешеди и думаня, Енгелс логично пришол до заключения же ше обидва тоти прикмети могли розвиц и усовершиц лем у рамикох людскей заєднїци. Потреба за заєднїцким животом у процесу рботи привєдла до того же ше людзє як члєни дружтва „цєснейше збили“, цо знова вше баржей приводзело до „мєдзисобного помаганя, заєднїцкей рботи (подцагнул С. В.), и свідомосц о хасну заєднїцкей рботи за каждого поєдинца поставала вше яснейша“ (н. т., бок 13).

Значи, наставанє человека през тоти перши, ембрионални форми заєднїцкого социяльного жица привєдло нужно людзох до того же вони „єден другому мали цошка повєсц“. А праве теди настал язык. Енгелс точно замерковал же у тим зложеним процесу мєдзисобного преплетаня и врацающего впливу рботи и антропологийно-биологийного и интелектуального розвою першобутного человека и його стихийного повязованя до примитивних социяльных заєднїцох настал чловеци язык як, з єдного боку, єдна з примарних природних прикметох людзох (можлївосц артикулованей бешеди) и, з другого боку, як социялни феномен, котри ше єдино могол зявиц як средство комуникації у рамикох чловецей заєднїци.

Зов тих Енгелсових субтильних теорійних розпатраньох о наставанню чловечей бешеди и язика видно кельо нсшка питане чи язик природна прикмета людзох чи социялни феномен не ма ніякей основи, бо очиглядне же би без инструментального боку бешеди и психичних процесох котри ше збуваю у скорі велького мозгу язик, як совершенно средство чловечей комуникації, не бул можліви. Але тиж так ясне же би человек котри би од народзєня, як Робинзон, жил сам, без було якого контакта зов другима людзми (значи, звонка дружтвеной заедніци), нігда не могол створиц язик. Факт же язик настал у прецесу роботи у рамикох примитивних людских заедніцох указує нам ясно же розлични теорії о моногенези язика (наставане шцицких язикох швета зов одного заедніцкогo язика — предка) не маю реалну основу. Язык просто могол настац на каждам месце дзе ше завєли перши людзе и першобутни людски заедніци.

### Друштвени заедніци, граніци и язик

Енгелс, тиж так, точно замерковал же и у дальшей еволуції, у познейших фазох розвою чловечого дружтва, ест барз цесна вяза медзи язиком и поединима формами дружтвених заедніцох. У своей познатей роботі **Походзєне фамилии, приватней власности и держави**, у котрей дата вичерпна теорійна анализа першобутней родовскей заедніци, ей розпадованє и еволуция до висших дружтвених формаційох, Енгелс исправно указує на того же векшу або меншу язичну гомогенизацию условює тип етнічней и социялней заедніци. То ясно видно зов тих його словох.

„У ствари, племе и диялект ше у сущности поклопую; формованє нових племенох и диялектох зов щипаньом случовало ше ище недавно у Америци и вироятно ище и тєраз не престало зошицким. Там дзе ше тоти два ослабєни племена стопєли до єдного, винїмково ше случує же ше у истим племену бєшедує на двох барз зродних диялектох” (н. т., бок 135).

Лєм, такой треба наглашиц же у розпатраню того одношенєя медзи етнічно-социялну и язичну заедніцу Енгелсови було цудзе кажде вулгарне социологизованє и пояснївованє язичних диялектних подзелєньох виключно на бази дружтвених диференцияційох. Прєго вон ту з правом указує и на улогу територіялногo, географскогo фактора:

„Понєже Греки були сциснути на зрозмирно малєй обласци, розлики у диялектох були у нїх менши як у превельких америцких лесох; заш лєм, и ту находзимє зєдинєни до векшей цалосци лєм племена чистого главного диялекта, и аж у малєй Атики окремини диялект, котри познейше постал пануюци, як общи язик прози” (н. т., бок 135).

Значносц того географскогo фактора як природней граніци медзи поединима народами и диялектами Енгелс окреме визначєл и у своей недоконченєй роботі **Прилог исторії старих Германох**:

„Саксох у Голштайну щицєл од Дачанох погранічни лес котри ше находзєл медзи Айдером и Шлойденом. . . а од Славянох саксонски лес, котри ше прєсцєрал од Килскогo залїву по Лабу; славянска назва Бранденбург, Бранибор, тиж так нїч не другє але означєне такого зашитного леса (по чєски „branič” значи щициц, „бор” — сосна и соснов лес)” — н. т., бок 82—83.

Улогу територіялногo ширєня у творєню язичних розликох при варварских племенох обачєл особліво Маркс, котри у Конспекту кнїжки Л.Т. Морганя „Першобутнє дружтво” о тим гвари того:

„Стаємна тенденция ту подзелєню мала корєнь у елемєнтох родовскей организациї; вона змоцнївовала з тенденцию ту формованю розликох у язичу, котра була невибєжна за їх, т.є. дзєвних варварских племенох, дружтвени стан и **велькосц території** (подцагнул С. В.) котру забєрали. Гоч усна бєшеда незвичайно стабилна по лексичним составє (Маркс ту, вшєліяк ма на розумє основни лексични фонд — С. В.) и ище стабилнейша по своїх формах, вона ше, заш лєм, не може мєняц. Локалнє оддзєльованє — у **просторє водзєло з часом ту зявєню розликох у язичу** (подцагнул С.В.); то водзєло ту осамостойованю интересох и ту пориваню самостойносци” (н. т., бок 81-82).

Тоти Енгелсово и Марксово надпомнудца доставаю особліво на значносци кєд ше ма у оглядзє же и сучасна лингвистика и диялектология придаваю вельку значносц теорійному ширєню и природним географским граніцом (вельки рики, озера, моря, пустинї, мочари, пасмо непреходних лесох и под.) як фактором котри зопєраю интензивни контакти медзи людзми з другогo боку граніци або з другогo конца огромней території. А кажде таке длугше слабєнє контактох приводзи до язичних и диялектичних розликох чийо ше граніци часто поклопую зов спомнутима природними препрєченєями.

### Широкє филологійнє знанє и обдарєносц

На предку змс, бєшєдуєщи о Енгелсовим интересованю за питанє филології, наглашєли же Енгелс сцєл писац компаративну граматичу славянских язикох. Же то не було лєм його голє жаданє, але правдива, тварда одлука, од котрей дєфинитивно одступєл кєд ше завєло познатє Миклошичово дїло, найлєнше видно по вельчочислєних барз фахових, филологійних розпатраньох котри находзимє у **Франацким диялекту**. У тим своїм спису Енгелс виражєл широкє филологійнє образованє и вельку прихильносц и обдарєносц за наукову анализу вєліх фонетичних, морфологійних, лексичних законїтосцєх язика, у котрих глєдал лингвистични докази за групованє и подзелєнє германских (старогерманских) диялектох и язикох. Най то илуструє тоти даскєльо виривки зов **Французкогo диялекту**, котри пошвєцєни „граматичним прикметом голандскогo язика”:

„При самоглашнїкох на сєбє, насампрєдз, обраца увагу чиста франацка заменка и зов пострєдством e: **barengen** — bringen, **kreb** — Krippe, **hemel** — Himmel, **geweten** — Gewissen, **ben** — bin, **stem** — Stimme. У стрєднеголандским язичу того ше стрєта ище частєйше: **gewes** — gowiss, **es** — ist, **selver** — Silber” **blent** — blind. У новоголандским язичу ту **gewis**, **is**, **ziler**, **blind**...

Далєй, тиж так у согласносци з рипуарским диялектом, стрєта ше о мєсто у опрєз m або n зов шлїдуєщим суглашнїком, але не так дошлїдно як у рипуарским диялекту. Попри **konst**, **gonst**, **kond** у новоголандским ше стрєта; **kunst**, **gunst**, **kund**; з другогo боку, обидва маю єднакє: **mond** — Mund, **khond** — Hund, **jong** — jung, **ons** — uns.

Ту, за розлику од рипуарскогo, длугє и (**ий**) у вигваряню прєшло до **єи**, чого, випатра ище не було у стрєднеголандским язичу. Але ше того **єи** не вигваря як високонємецкє **єи** — **аи**, але справди як **є** — **и**, гоч не так узко як, наприклад, **єй** при Данцох и Славянох. Скоро исто так звучи и дифтонг котри ше не пишє як **ий** але як **єи**. У складзє з тим, мєсто високонємецкогo **ау** стої **оу**, **о<sup>uw</sup>**” (н. т., бок 105—106).

„Що ще дотика соглашнікох, голандски не зна за чисте *г* (заеднічке *г* у італійским, французким або англійским). Тот ще вигваря як барз аспиrowане *гх*, котре ще у даедних злученьох гласох не розликує од глібокого задняязичного *г* (у швайцарским, новогреческим або російским). Видзели зме же уж старославянському диялекту бул познати тот преход *г* до *х* (*ch*). Його мож стретнуц у часцох рипуарского и саксонского диялекта котри ще розвили на терене котри бул дараз франацки, наприклад у Минстеру, дзе як и у Бергу, у одредзених условийох аж и *й* на початку слова, особліво у странских словах, звучи як *ch* и дзе мож чуц *Chozerh*, та аж и *Char* (*Jahr*)...

Трацене д медзи самоглашніками, особліво медзи двома *е*, заеднічке за голандски и саксонски язик, та аж и за скандинавски диялекти: *leder* и *leer*, *Weder* и *weer*, *neder* и *neer*, *vader* и *vaer*, *moeder* и *mæer* — *Mutter* (мац).

Голандска деклинация виражує подполне мишане мощних и слабих формох, а кед у множини нет ані преглас, голандске творене множини ше лем у барз ридких случайох поклопює з рипуарским або саксонским, и у тим ше, тиж так, состої зошицким очиглядна характеристика голандского язика“ (н. т., бок 107—108).

Тота Енгелсова анализа дзепоедних граматичних специфичносцох голандского язика барз фахова, узко филологийна и кажде би, без сумніву, такою подумал же шицки тоти фрагменти превжати з даякей граматики.

И так шором, з бока на бок, Енгелс у **Франацким диялекту** обачує барз прецизни гласовни и граматични розлики и подобносци медзи дзепоедними германскими язиками и диялектами, а шицко з цільом же би ше з нешкайших язичних рисох, з етимологийну анализу назвох местох и под., з даяку файту нукашней лингвистичней реконструкції, пришло до цо точнейшого сознания о чийше старогерманских племенох, їх розмесценю, медзисобней повязаносци и граніцох.

И не лем у **Франацким диялекту** так. Енгелсов уродзени смисел за прецизни лингвистични анализи, його висока культура и широке филологийне образование окреме видно у толкованю наставаня и познейшей семантичней и фонетичноморфологийней еволюції дзепоедних словох. Як илюстрацию, назначиме ту еден фрагмент зов Енгелсовей роботи **Походзене фамилии, першобутней власносци и держави**:

„Латинске слово *генс*, котре Морган хаснує як общу назву за тоту родовску заедніцу, походзи, як и греческе слово з истим значеньом *генос*, од общого ариевского кореня *ган* (немецки, дзе по правилу муши присц *к* место *г*, кан.), цо значи родзиц. *Генс*, *генос*, санскритски *dschanas*, готски *куни* (спрам назначеного правила), староиндийски и англосаксонски *куи*, англійски *кин*, стредньовисоконемецки *кунне*, знача исте: род, родзене, походзене. Медзитим, *генс* на латинским, *генос* на греческим, хаснує ше специялно за гебту родовску заедніцу котра горда на свойо заеднічке походзене (у датим случаю од заедніцкого праоца) и котра у одредзених дружтвених и религийних установох повязана до окремей заедніци, чийо наставане и природа, и попри того, остали досц неясни шицким нашим историчаром“ (н. т., бок 134).

#### Були полиглоти

У тих етимологийних анализох Енгелс, як видно, прави широки поровнаня, цо, без сумніву, указує його детальне познаване не лем класичних

(старогречески, латински, санскрит), але и веліх живих европских язикох. И Енгелс и Маркс, у ствари, були полиглоти. Знали не лем веліки шветово язики, але учели и преучовали и други меней познати язики.

Ниа як вони, звичайно у медзисобней преписки, бешедує просто и едноставно о ученю язика. Перше Енгелс Марксови:

„Того тижня сом досц вошол до голандско-французкого язика и ту нашол зошицким згодни филологийни ствари...“ (н. т., бок 80).

„Мушел сом конечно закончиц з тим преклятим готским... зачудовал сом ше же знам вельо вещей як цо сом думал; кед ище достанем даяке допоможне средство, думам же за штернац дні будзем з тим зошицким готови. Вец приходзи староиндийски и англосаксонски язик, котри сом вше лем наполи знал (н. т., бок 64).

„Остатні штернац дні сом добре зогривал карсцель над російским и тераз ссм з граматикку углавним начисто; о два-три мешаца здобудзем и потребне богатство словох, та сом вец годзен почац дацо друге. Зов славянскими язиками мушим буц готови того року...“ (н. т., бок 143).

„Инак ше пильно занімам зов сербским, читам позберани писні Вука Стефановича Караджича. Легчейши ми е як гоч котри други славянски язик“ (н. т., бок 146).

Понєже сом примушени занімац ше даскельо тижні зов проблемами Востоку, вихасновал сом тоту нагоду научиц персийски... Кед би не було тей преклятей азбуки, у котрей вше ест по шейсц букви подобни и у котрей ше не пише вокали, обовязал бим ше научиц цалу граматикку за 48 годзини... Одредзел сом себе три тижні як максимум за персийски... (н. т., бок 143).

Маркс Енгелсови:

„Побочно ше занімам зов шпаньолским... Тераз сом на половки Дон Кихота. Находзим же у шпаньолским спочатку словнік потребнейши як у италійским“ (н. т., бок 144).

Маркс З. Маєрови:

„Не знам чи сом Вам уж явел же сом од початку 1870. року почал учиц російски язик, на котрим тераз читам досц чечно... Резултат вредзи труду котри муши уложиц человек моїх рокох на звладованю язика котри ше так барз розликує од класичних германских и романских язикох (н. т., бок 146).

Просто непохопліва тот швидкоц и легкоц з котру Енгелс и Маркс учели язики. Знаме, наприклад, же нешка людзе, з помоцу модерних методох и технічних апаратох, не могу роками добре научиц даяки странски язик. А то Маркс и Енгелс, як цо зме видзели, легко посциговали лем за даскельо мешаца, а дзекеди аж и за тидзень-два звладовали основни лексични фонд и уходзели до шицких тайнох граматичней структури веліх язикох. Як ше им то удавало?

Знаме, наприклад з Енгелсових словох, же ше у „Капиталу“ Маркс „служи зов прикладами зов шицких конарох науки, а за свойо алузиї бере материял зов литературох котри писани на вещей як дзепед язикох“ (н. т., бок 155). Дзекуюци Полови Лафаргови, Марксовому жецови и блізкому приятельови, ми нешка точно знаме же „Маркс читал на шицких европских язикох, а на трох — немецким, французким и англійским — писал...“



Бешедує о огромним Марксовим лінгвистичним таланту, Лафарг на-  
гласує як приклад учене російського языка:

„Кед Маркс мал уж 50 роки, прилапел ше до ученя російського языка  
и, без огляду на тото же тот язык чужки, звадал го за пол рока так же  
могол зоз задовољством читац російских поетох и прозаїстох, спомедзи  
котрих окреме почитовал Гоголя и Шедрина” (П. Лафарг, *Іх едноставнось  
и чловечносць* — на російским, Москва, 1966, бок 366).

### Власна метода за ученя языкох

Лафарг нам зохабел автентичне свидоцтво и о тим же зоз яким по-  
летом и любову Маркс читал вельких писательбох, шветових класикох:

„Гайнеа и Гетеа, котрих Маркс у розгварки часто цитировал, вон знал  
напамят. Вон непрерывно читал поетох, вибераючи их зоз цалей европскей  
литератури. Каждодньово ознова читал Есхила у греческим оригинале; його  
и Шекспира вон любел як двох найвекших драмских генийох котрих наро-  
дзело чловечество... Данте и Бернс були його найоблюбенши писателе”  
(Лафарг, н. т., бок 364).

Зоз Марксовей и Енгелсовей преписки и тих пластичних приповеданбох  
Пола Лафарга легко замерковац же творителе марксистичного ученя не  
учели языки пре гоби, пре даяке абстрактне жадане постац полиглоти, але  
ше тот потреба заявйовала пре одно ширше духовне, интелектуалне чувство,  
за котрим вше стало моцне жадане жридлово дознац, упиц, хващиц цо глїб-  
ше и цо подполнейше, цо вецей з огромного нашлїдства шветовей цивили-  
зациї. Тот, значи, моцна интелектуална, творча мотивація немилосердно  
валяла шицки препреченя.

На вдерењу, розуми ше, медзи першима мушели буц язични бариери,  
котри и у тим нашим чаше котри глїбоко крочел до демократизациї ме-  
дзинародних одношенбох, ище моцно одзелюю народи и цивилизациї. Нет  
цїякого сумнїву же Маркс и Енгелс у тих своїх „полиглотских гледанбох и  
авантюрох” мушели исц „напрейга”, одкриваючи з власну интуицию, гевти  
методи ученя языкох котри найшвидше приводза до оптималних резул-  
татох. То ясно видно з гевтих Енгелсових словох:

„При ученю даякого языка, я ше притримуюем шлїдуюцей методи: не  
учиц граматiku (окрем деклинациї и конюгациї, як и заменовнїкох), але  
читац з помоцу словнїка найчужши твори класичного автора яки лем мож  
найсц. Так сом италиянски почал од Дантеа, Петрарки и Ариоста, шпа-  
ньолски од Сервантеса и Калдерона, російски од Пушкина; лотим сом чи-  
тал новини и ише. За немецки би ше, думам же, могло препоручиц першу  
часц Гетеового Фауста — у основи, вон написани у народним стилу...  
(О языку, бок 67).

Енгелс ше, значи, при ученю языкох строго притримовал принципа:  
же граматiku треба учиц з языка, а не язык з граматики. Яка тот метода  
у його чаше, кед ше у школох учело на барз застарени способ мертви, кла-  
сични языки, була нова и революционерна найлепше видно з кнїжки К. Лом-  
бовей *Як виучуем языки* (на російским, Москва, 1978). К. Ломбова наш су-  
часнїк, преподаватель, полиглот. Робяци сама, научела добре коло петнац  
языки. Ниа цо вона гвари о своей методи:

„Кажди раз кед ше ми питаю як ше ми удало за таки кратки час на-  
учиц тельо языки, я у думкох отдавам почесц жридлу шицких сознанбох —

кнїжком. Сущносць мойого одвиту на поставене питане ше зводзи на еден-  
едини апел: читайме!” (К. Ломбова, н. т., бок 701).

Або на другим месце у истей кнїжки:

„Язични звикнуца ше найлепше розвива зоз читаньом сучасних дра-  
мох, новелох, романох...”

„Превага ситуативних текстох ше состої у тим же вони, по правилу, да-  
ваю найпотребнейши слова и граматични модели” (н. т., бок 74—75).

Нет, значи, нїякого сумнїву же Енгелсов способ ученя языкох, о ко-  
трим так занешено бешедує К. Ломбова як о вельо познейшим власним пре-  
находку, ма и у тим нешкайшим чаше, кед методика настави странских  
языкох барз напредовала, прикмету оригиналносци и новини.

### Противнїк державного языка и асимилациї

Спомли зме уж же Ленїн пошведел досц уваги дзепоедним актуалним  
питаньом язичней политики царскей Русїи и новей советскей держави.  
Таке Ленїново интересоване за язык було, без сумнїву, условене зоз те-  
дишно руску и советску стварносцу.

Царска Русия, економски и культурно заостата, була жем у котрей  
форми феудального и капиталистичного самодержавя и национального гно-  
бєня доставали барз сурови випатрунок. Вшелїяк же не случайно же ю Ле-  
нїн наволовал цемнїцом народу. Тиж так не случайно же Ленїн, як вожд  
большевиких, у полемикох зоз рускими либералами досц часу пред револю-  
цию, указовал на опасносци котри грожа неруским народом и народносцом  
од велькоруского шовинизма, од етнїчнеї и язичней асимилациї. Части  
предмет його нападох у тим дореволюційним чаше була асимилаторска  
язична политика. Ленїн ше особлїво одлучно борел против примушуючого  
надрильованя російского як державного языка другим народом. То ясно  
видно з тих його полемичних, оштро интонованих словох, котри ше одноша  
на С. Г. Шаумяна у одним писме 1913. року:

„Ви за державни язык у Русїи... Абсолютно ше не складам. Давно сом  
о тим писал у „Правди” и по тераз сом не наиходзел на демантоване. Ваш  
аргумент ме анї кус не прешвечує, напроцив. Прогресивне значене російски  
язык мал за барз вельке число малих и заостатих нацийох — несопорне.  
Але, чи Ви не видице же би мал прогресивне значене ище у векшей мири  
кед би не було примушованя? А цо, чи державни язык не значи прут котри  
одбива од російского языка?” (О языку, бок 47).

О пруту з котрим ше бие и державним языку Ленїн прегвари ище од-  
редзенше у статї **Чи потребни обовязкови державни язык**, у котрей оштро  
полемизує зоз рускими либералами. Вон ту, медзи иншим, гвари:

„Цо значи обовязкови державни язык? То практично значи же ше язык  
Велькорусох, котри творя меншину жительство Русїи, надрилї цалому ин-  
шому жительству Русїи. У каждой школи преподаване державного языка му-  
ши буц обовязкове. Шицки службени канцеларийни роботи ше муши обов-  
язково водзиц на державним языку, а не на языку локального жительство”  
(н. т., бок 49).

У истей статї Ленїн далей предлужує о тим:

„Ми не сцеме лем едно: элемент **примушуюносци**. Ми не сцеме же би  
ше до раю гнало з прутом. Бо, гоч кельо ви красни фрази „о культури” ви-  
повеце, **обовязкови** державни язык скапчани з примушеньом, з наганяньом

на силу. . . Гевти котри справ условийох свойого живота и работи маю потре- би знац російски язык, науча го и без прута. А примушене (прут) приведзе лем до едного: очежа велькому и мощному російскому языку приступ ту другим националним трупом, а цо главне, заощтри мержно, створи миллион рижни нецерженя, змоцні роздражнетосц, медзисобне нерозумене итд.

Ниа, прецо руски марксисты гуторя же треба: же би не було обовяз- кового державного языка, з тим же би ше жительство обезпечело школи зоз преподаваньом на шицких локалних языках и з тим же би ше до устава уключело основни закон котри кладзе звонка моци було яки привилегії едней з нацийох и було яки потупйованя правох националней меншини. . .” (н. т., бок 51—52).

### Швайцарска як приклад

Як приклад и угляд за спатране другим Ленін наводзел явичну поли- тичу и толеранцию у Швайцарскей:

„Мала Швайцарска не траци але достава з тим же у ней нет еден об- щедержавни язык але полии три: немецки, французки и италиански. У Швайцарскей 70 посто жительство Немци, 22 посто Французи и 7 посто Италиане (у Русії ест 43 посто Велькорусох, 17 посто Украинцох, 6 посто Полякох, 4,5 посто Белорусох). Кед Италиане у Швайцарскей часто бешедую по французки у заедничким парламенту, вони то не робя под прутом даякого варварского полицейного закона (таки у Швайцарскей нет), але про- сто прето же цивилизовани гражданае демократичней (подацгнул С. В.) дер- жави сами даваю першенство языку котри розумліви векшини. Французки язык не улїва Италианом ніяку мержно, бо то язык шлебодней, цивилизо- ваней нації, язык котри ше не надрилюе зоз державними полицейними ми- рами.

А прецо „огромна” Русия, вельо, вельо пестрейша, заостата, треба же би гамовала свой розвой з отримованьом було якей привилегії за еден з языкох? . . . Чи не треба же би Русия, кед жада досцигнуц Европу, зробела конец шицким и койдзсяким привилегийом цо скорей, цо подполнейше, цо одлучнейше?” (н. т., бок 42).

И познейше, кед стал на чолє руского пролетерията и других експло- атованих пасмох котри з оружийну революцию звалели царски режим, и кед, як вожд новей держави, у барз чежких условийох мушел звладовац одупе- рая контрареволуцій и руководзиц з вибудову жеми, Ленін остал дошлїдни тим своїм революционерним демократичним началом. Йому од початку ре- волуцій було ясне же у заостатей Русії, у тим огромним мозаїку народох и языкох, дзе сурова феудална и капиталистична експлоатация, царске само- державе и националне гнобене охабели особлїво глїбоки шлїди у живоце младих народох, нови социялистични порядок мож будовац едино кед у тей довчерайшей цемініци народох нерускей нації и народи буду шлебодни и кед ше одлучно утаргне шицки привилегії найчисленшей, рускей нації.

Ленін прето, як секретар партиї и шеф новей советскей держави, дава такой ясней инструкторї о явичней политики. Ту вон вимага полну явичну ровнсправносц и толеранцию. Ленін особне гледа же би устав Рускей Демократичней Републики осигурал:

„Право жительство же би ше образовало на мацеринским языку, цо ше обезпечуе зоз необходну вибудову школох на рахунок держави и самоуправ- них сргадох; право каждого гражданина же би на сходох розправял на маце- ринским языку; уводзене мацеринского языка. . . у шицких местох, держав- них установах, утарговане обовязкового державного языка” (н. т., бок 55).

Владимир Илїч и у других нагодах, кед ше обрацал, наприклад, зоз писмом Конгресу або у телеграми Сталїнови, гледал полну явичну ровнсправ- носц у армії, на железніци — вшадзи дзе под ніби бригу за единство може вибиц „маса злохаснованьох насправди руского характера”.

У тих перших роках советскей власци Ленін, як цо познате, особлїво водзел борбу против русификації у України. Вон у нарису едного партий- ного документа у котрим ше бешедуе о советскей власци у України, понеже у першим шоре здогаднул же украинску культуру и язык виками гартушел руски царизем, гледа одстраньоване шицких препреченьох котри стоя на драги шлебодного розвою украинского языка:

„Члени РКП на території України муша на ділу запровадзовац пра- во работних масох же би учели и же би ше спорозумйовали у шицких советских установах на мацеринским языку, дійствуюци на шицки способи про- тив русификаторских пробованьох же би ше украински язык подисло до дру- гого плану, претворюючи го до орудия комунистичного препречованя ро- ботних масох. Такой треба подняц мири же би у шицких советских уста- новах було достаточне число службенїкох котри знаю украински язык и же би ше убудуце шицки службенїки знали спорозумйовац на украинским язи- ку” (н. т., бок 56).

Ленїнови, як цо видно, було цудзе кажде вербалне, декларативне ви- яшньоване о ровнсправносци языкох за котрим би не стала организована дружтвена акция. Вон явичну ровнсправносц сце на ділу, а борбу против русификації треба водзиц — як ше Ленін барз прецизно виражел — на шицки способи.

У тих перших роках советскей стварносци Владимир Илїч, котри ди- ректно руководзел з вибудову своей економски барз заостатей жеми, у ко- трей ше ище давало шлїдоване и дзе не було досц хлеба, находзел досц ча- су заинтересовац ше и за даедни други питаня языка, котри не вязани за явичну ровнсправносц и борбу против асимилаторских велькоруских тенден- цийох. Зачувани даскельо Ленїново писма зоз двацетих роках з котрих видно же Ленін дал иницијативу же би ше направело еден приручни слов- нік сучасного російского языка, котри би, попри новей лексикки, облапел и слова цо их „хасновали класики од Пушкина по Горкого”. У едним пис- ме Покровскому вон предклада:

„Положме на шлїдоване 30 науковцох, або кельо будзе требац, раху- юци, конечно, и неподобних за другу роботу, та най зробя” (н. т., бок 186).

Але, понеже работа коло виробку словніка ишла досц помали, Ленін ше при одвичательних людзох (Луначарскому, Покровскому, Литкенсови) интересовал же цо з нїм, прецо работа не почина. Прето вон тераз не чека вещей и у писме Литкенсови о тим дава барз прецизни упутї:

„Одредзце комисию у котрей буду 3—5 найлепши филологи. Вони маю за два тижні зробиц план и состав дефинитивней комисії (за роботу), ей состав, термин и под.

2) Задаток — кратки (приклад — мали „Ларус“) словнік російського язика (од Пушкіна по Горького). Прикладного, сучасного. По новим правопису“ (н. т., бок 186).

### Ані єден їх суд не оспорени

Наша потерашня анализа указала, думам, ясно, же класики марксизма — Маркс, Енгелс и Ленін — у своїх теорійних роботах, кратших списох и преписки, часто дорушвали, або ширше обрабляли, велі питання язика. Видзели зме же Маркса интересовали найбаржеї отношеня медзи язиком и думаньом, социальни характер язика и природа язичного знака. Енгелс ше занімал за скоро шицки боки язичного феномена, але у центре його уваги заш лем були: наставанє язика и його улога у процесу наставаня человека, типи дружтвених и язичних заедніцох, етимологія и компаративна филологийна метода як основа за реконструкцию социального живота и территориального пресцераня поединих (германских) племенох. Ленін, як вожд большевикох и перши человек октобра и новей советской стварносци, бул барз закупировани з практичними питаннями язичней политики, медзи котрима центральне место мала борба против надрильованя російського язика другим, неруским народом и народносцом.

Кед нешка, зоз досц велькей часовой дистанци, оценюеме стварни достяг шицкиг гевтих кратких призначек, як и ширших филологийних анализох котри находзимо у теорійних роботах Маркса, Енгелса и Леніна, муши ше наглашиц же ані єден їх суд не оспорела, або суцнейше не кориговала, познейша язична наука. Цо ведей, мож повесц же у нашим чаше, у котрим доживие свою полну ренесансу и полет социолінгвистика, психолінгвистика, компаративна граматика, велі питання о котрих вони писали оригінально и надихнуто, зоз їм свойствену думкову луцидносцу, достали у сучасней науковей думки и дружтвеной пракси нови потвердзєня. То, насампредз, важи за їх концизни суди о отношеню язика и думаня, котри ширше розорбени познейше у теорію советского психолога Л. С. Виготского (Думанє и бєшеда). Так и з їх ученьом о социальной природи язика, политичних и географских граніцох медзи язиками и диалектами, першобутних дружтвених и язичних заедніцох, котре у тим нашим чаше достава нову актуалносц и значносц, и то не лем пре свою широку теорійну основаносц и видовитосц, але и пре його стварне потвердзєне у новших наукових вигледованьох.

Пишуци пред коло трицєц роками у єдних берлинских новинох (Tägliche Rundschau, од 18. 08. 1946. року) о Енгелсови як филологови, познати немецки науковец, снователь лайпцигскей историйней диалектографийней школи, Теодор Фринкс, медзи иншим, визначує же Енгелс у **Франацким диалекту** теорійно точно спатрел гевто цо на Райни утвердзели, штерацєц роки познейше, после педантней, усилоней роботи, вон и його школяре.

Знаме, тиж так, же Леніново становиска о национальной и язичней политики и спозорєня о опасносцох од велькорукого шовинизма потвердзел цали познейши дружтвени розвој. Вони не були актуални лем за руску и советску стварносц, але мали вельо ширшу теорійну и политичну значносц. У медзинародним роботніцким руху, як цо познате, нешка ше тоти становиска часто наводзи як приклад правдивей (ленінистичней) дошлїдносци у ришованю национального и язичного питаня.

Видзимс, значи, же и гевти менши, маргинални замеркованя и ширши теорійни розпатраня о язiku яки находзимо при Марксови, Енгелсови и Ленінови, сновательох наукового социализма, у велім превозишли, тиж так як цо случай з їх филозофскими и социологийними списами, час у котрим надали у поясньованю шицких гевтих зложєних, барз прешлетаних одношеньох, медзи человеком, людским думаньом, дружтвену дійсносцу, кривулькаву социальну еволюцию и — язиком. Прецо то так треба, вшелїяк, подзєковац факту же марксизем не собир филозофских догмох, дајке окамснене социалистичне учєне, але думка епохи, гевто найлєпше цо настало, як Ленін гугорел, творчє похопљованє и толкованє швета коло нас и нагадованє, антиципация гевтого цо ше, спрам неவிбежних нукашнїх законїтосцох дружтвеного рушаня, родзи як виснїк нового, ютрейшого дня.

## РУСКИ ЯЗИК У ЮГОСЛАВИЇ — ДИЯХРОНИЈА И СИНХРОНИЈА

У СВОЇМ реферату<sup>1</sup> жадам розјашніћ два проблеми котри ше одноша на дијакронију и синхронију руского јазика. **Перши проблем:** котре генетичне место забера руски јазик међи славјанским јазикама? Або, тото питане мож поставић и з другог кута: гу котрим јазиком припада руски јазик — гу восточнославјанским чи заходнославјанским? **Други проблем** котри жадам розпатрић: чи мож тримаћ руски јазик за **литературни јазик** котри равнотравни з другима славјанским литературним јазикама, або ше руски јазик зявюе як јазик регионалног характера? То ест, чи вон јазик таког типу як, наприклад, кайкавски дијалект сербскогорватског јазика або кашубски јазик односно дијалекти на котрих егзистуе уметнічка литература, але котри такповесц не маю други стили (варијанти). Але, скорей як розпатриме тоти питаня, жадам дац общу представу о Руснацох и руским јазик у Југославији.

Руснаци и руски јазик були барз длуго скоро цалком непознати славистом звонка Југославији. Руски јазик потераз описани лем у одним приручнику о славјанских јазикох. Професор Супрун зоз Минску описал руски јазик у своім приручнику „Введение в славянскую филологию“, котри вишол у Минску 1981. року.<sup>2</sup> Спомедзи не так веліх вигледовачох звонка руского круга, котри ше занімали зоз сучасним јазиком, треба спомнуц **Александра Дуличенка**<sup>3</sup> у Советским Союзу и **Билвела**<sup>4</sup> Спомедзи других менох мож навесц Генрика Бирибаума зоз ЗАД и Митра Пешикана з Југославији. На конгресу у Києве ше зявела нова гвизда у русинистици, Евгения Баричова зоз Загребу, але вона сама Рускиња по походзеню. Нажаль, не мал сом текст Е. Баричовой при руки

<sup>1</sup>Др Свен Густавсон тот реферат поднесол на Педагогичним факултету у Прешове (ЧССР) 6. октобра 1983. року як „quest-lecture“. Преношимо го зоз одредзенима скраценима часцох котри нашим читачом общепознати. Тиж так, не обявюеме даедни таблички котри були уж скорей обявени у „Творчосци“ при подобних темох з јазика.

<sup>2</sup>Супрун А. Е. и Калота А. М., Введение в славянскую филологию, Минск 1981.

<sup>3</sup>Дуличенко А. Д., Литературный русинский язык Югославии (Очерк фонетики и морфологии), АКД, Москва 1973.

<sup>4</sup>Дуличенко А. Д., Становление и развитие русинского языка в Югославии Советское славяноведение 1972/3, 38—50.

<sup>5</sup>Bidwell, C. E. „The language of the Bačka Ruthenians in Yugoslavia“, *The Slavic and East European Journal*, X:1 (1966), 32—45.

кед сом написал тот реферат. Еј текст друковани у часопису »Croatica« рок XIV, зв. 19., а барз е интересантни, међи иншим, и прето же Е. Баричова ма исти материял як и я, але — доходзи до иншакых заклученюх.

Руснаци и руски јазик непознати пре вецей причини. У пописох жителства у Југославији, а тиж так у југославјанских енциклопедијох и других виданюх, вони скорей вше були ураховјовани гу Украјнцом. Аж у остатних пописох 1971. и 1981. року Руснаци и Украјнци мали можливосц вијашніћ ше як два роздвоени етнични групи. Сами југославјански Руснаци за себе гуторя же су **Руснаци**<sup>5</sup> а за свой јазик гуторя же с **руски**, але ше часто хаснуе и слова Русин, русински. У југославјанских жридлох на английским јазик у Руснаци означени як Ruthenians або Ruthenes, але ше тиж стрета и назва Rusinians або Rusyns. Сама назва Русин, Рутен, Ruthenian, Ruthen приводзи нас до заблуди, понеже у веліх енциклопедијох тот термин значи або Украјнец вобще, або ше зявюе як назва за шикких Славјанох восточнославјанског походзена, котри жили вонка з рамикох Царскеј Русији.

Најчестейше зме, як слависти, звикли положић знак еднакосци међи назвами Рутен або Русин и Украјнец. Можливе же то тераз звичайне, але и попри шикког — тото не мож примснїћ за Руснацох и Украјнцох у Југославији, а то було тиж зложено питање у Чехословацкеј. (. . .)

Прејдземе на перши проблем котри сом зарисовал на початку реферата: яку генетичну позицију ма руски јазик међи другима славјанским јазикама?

Було и вше ище ест велі рижни думаня або теорији о походзеню Руснацох и руского јазика, починајуци од того же Руснаци по походзеню, у ствари, Украјнци и закончујуци з тим же руски јазик представя словацки дијалект. Ест и рижни преходни форми међи тима думанями.

Тота рижнородносц теоријох ма свой коренї у зложеној јазичней, етничней и политичней ситуацији у праодовщини Руснацох, то ест у Карпатскеј або Угорскеј Русији. У тих районох не було јасно етнични и јазични граници. Восточнославјански и сиверни (то ест лехитски) и јужни заходнославјански изоглоси ше ту пререзую, мишаю. . . До тих районох дорушую и даедни јужнославјански изоглоси и даедни балканизми. Така зложена јазична ситуација и дала повод за дискусију о јазичней основи восточнословацких дијалектох. Познати польски славист, професор Штибер, бул еден час, у 30-тих рокох, прихильни думаню же основа восточнословацког дијалекта лехитска, то ест, польска, цо значи же тоти дијалекти на початку були лехитски дијалекти котри потим словакизовани. Але, професор Штибер ше познейше одрекол од теј теорији. Теорија о восточнославјанскеј основи, то ест, украјнскеј основи восточнословацких дијалектох була презентована уж на початку того вику. Спомедзи других украјнских етнографох, Володимир Гнатюк поставел — у каждем случаю з часци — таку теорију. После другеј шветовеј војни познати русийски славист Бернштейн направел компромис међи тима теоријама. Вон трима же у основи восточнословацког дијалекта лежи и восточнославјански и лехитски. Словацки дијалектологи и лингвисти, конечно, тримаю же основа восточнословацког дијалекта словацка, и по моім думаню маю право, гоч на

<sup>5</sup>Русин — Русинка — Русини — русински јазик; Руснак — Рускиња — Руснаци /Руснаки — руски јазик/ руска бешета (бачванско-сримски руски литературни јазик, бачванско-руска бешета, бачванско-сримска бешета); английски Ruthenians, Ruthenes, Rusyns; нем. Ruthenen.

тей території мож найсц словакизацію початкових восточно-славянських то ест українських діалектох. Така словакизація характеристична, наприклад, за бешеду у валалє Корумлє, котру описал норвежски славист Олаф Броч.<sup>6</sup>

Руснаци вонка з рамикох Царской Русії вше були у руках рижних політичних силох и находзели ше под уплївами рижних політичних струйох. Прето би не требало несподзивац же власни політични намаганя при Руснацох часто противсловни и же націонална самосвідомосц при нїх часто була досц слаба. Як єдини фактор котри их зєдиньовал була уніятска церква. Вєкшина Руснацох були уніяти и прето назва „Руснак“ значела часто и припадносц, членство у уніятской церкві.

На основі того, ніч не незвичайне же медзи Руснацами у Югославії було и ест даскельо рижни думаня о походзеню руского языка и Руснацох вообщє. Як друга причина того ше зявює нерозликованє поняца „націонална або етнічна припадносц“ од поняца „язична припадносц“. Нормалне же ше тоти два поняца поклопюю, але ше тото поклопїванє не зявює як обовязковє. Як найднєстравнейши приклад мож вжац Зєдинєнє Америкки Держави и Англію, дє мамє два народи але єдєн исти язык.

Тоту проблематику ше ошвицує у кнїжкї Далибора Брозовича «Standardni jezik» котра вишла 1970. року у Загребє. Брозович тиж указує же треба розликовац поняца „стандартни язык“ то ест „літературни язык“ и поняца „язична диясистема“. Єдна іста язична диясистема може мац даскельо стандартни языки. Як приклад мож вжац молдавски и румунски літературни язык, у чїєй основі лежи єдна іста язична диясистема. Єдєн літературни язык може функціоноват на території з рижними язичними диясистемами. Брозович бере у тим случаю як приклад польски стандартни и літературни язык, котри ше явя як стандартни язык и за Кашубох и за Полякох. Понеже ми познате же тот приклад досц спорни, дам ище єдєн приклад того зявєня. Мож тримац же горньонємецки и южнєнємецки рижни язични диясистеми. Але, як стандартни язык функціонує горньонємецки.

У схєми ч. 1 я попробовал дац прєгляд рижних теорійох або походеньох о походзеню руского языка и Руснацох и о статусу руского літературного языка. Удало ше ми установит пейц рижни теорії:

Думанє котрє я ту наволює думанє українофілох мож у терашнїм часє тримац як урядовє медзи Руснацами у Югославії, а того думанє тиж доминовало у часє медзи шветовима войнами. Спрам думаня українофілох, Руснаци по походзеню восточни Славяне, то ест Українці, а руски язык ше явя як югозаходни українски диалект з велїма словацкими и польськими прикметами. У специфічних югославянских условійох тот диалект функціонує як регионални літературни язык. Тото думанє потримовал уж спомнути українски етнограф Володимир Гнатюк. (Опатриц таблїчку ч. 2.) Тоту теорію потримал тиж и оцєц руского языка Гавриїл Костельник. У повойнових часох мож замерковац Михайла Ковача и замеркованого виглєдовача руского языка Миколу Кочиша. Обидвомє вони репрезентую українізуючу культурну політику. Жадали розбудзит и потримац при Руснацох укра-

<sup>6</sup>Broch O., Studien von der slowakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn, II. Historisk-filosofiske Klasse, 1897, No. 5, Kristiania.

Broch O., Weitere Studien von der slowakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn, Videnskabselskabets Skrifter II. Historisk-filosofiske Klasse, 1899, No. 1, Kristiania.

<sup>7</sup>Исаченко А., „Какова специфика литературного двуязычия в истории славянских народов?“, Вопросы языкознания 1958:4.

їнску націоналнї самосвідомосц. Конечни циль Кочишов бул таке прибіжованє руского языка гу українському же би ше, на концу, могло замінит руски язык з українским языком. Російски лингвист Толстой ше тиж виашнєл на хасєн українской теорії.

Русинофилска теорія широко розширена медзи Руснацами и, по моїм думаню, потримую ю и звичайни людзє. Тото походенє достало свою конечну форму у пописох жительствова 1971. и 1981. року у Югославії. Тєди Руснаци и Українці мали можлівосц декларовац ше як два розлични етнічни групи. Русинофили тримаю же ше Руснаци у Югославії зявюю як окремна етнічна група и же су у язичним одношеню тиж самостойни, то ест, вони тримаю сучасни руски язык за самостойни літературни язык, за наймладши таки язык спомєдзи славянских літературних языкох. Цо ше дотика походзеня Руснацох и руского языка, вони часто маю істе думанє як и українофили, з тим же вони тримаю же тото походенє тєраз не ма нїяку сущну улогу у Югославії. Вони єдноставно констатує факт же ше Руснаци у Югославії чувствую як Руснаци а не Українці, же ше руски язык натєльо розликує од українского же вони часто не розумя по українски и же руски язык функціонує у Войводини и у Горватской як літературни язык. Єст медзи русинофилами и єдна баржєй романтична група котра жада у югославянских Руснацох видзиц остаток першобутного або ісконского славянского народу, як и тото же ше руски язык явя як першобутни славянски язык. Цо ше дотика потримовки русинофилству з боку звичайних людзєх, мож повєсц же би писня „Я Русин“ вїроятно найлєпше виражєла їх чувства.

Мєдзи Русинами у Карпатской Русї, а тиж и у Войводини, скорєй були досц розширєни русинофилски або москофилски намаганя. Русофили мали походенє у духу панславизма и панрусизма, же Руснаци були часц вєлького російского народу, до котрого укључєни и Руси, Билоруси и Українці. Російски язык би бул тєди природни літературни язык за тот народ, и російски язык би, уствари вєдно зоз церковнославянским, постац основа за такнаволовани угроруски язык котри ше хасновало у Карпатской Русї, а тиж так з часци и у Войводини. У сучасним периодє тото походенє не ма скоро нїяких прихильнїкох, але у русской „істориографії“ мож о тим найсц надосц шлїди. У периодє мєдзи двома шветовима войнами русофилство ище вше мало прихильнїкох, окреме мєдзи Руснацами у Коцурє. Як типови приклад такого русофилства ше явя „История русского народа“ то ест русинского народу котру написал Н. Олєяр.

Як обща прикмета шицких трох группох, то ест за українофілох, русинофілох и русофілох ше явя тото же нїхто спомєдзи нїх не припознава нїяку зродносц, або єродносц голєм у оградєних розмирох, зоз Словацкими або зоз словацким языком.

Словакофилство мало и ма барз мало прихильнїкох мєдзи югославянськими Руснацами. Тото, спрам шицкого, пошлїдок и того же Руснаци и Словаци у Югославії припадаю гу розличним виром, як и же ше розликую по самих языкох. Словаци у Югославії з найвєкшєй часци походза зоз стрєднєй и заходнєй Словацкєй. Та и попри того, таки попатрунки мож стрєтнут при даєдних Руснацох, наприклад при Якимови Сабодошови котри кладзє знак єднакосци мєдзи етнічну и язичну припадносц. Але, словацка теорія у найвєкшєй мири прєдставєна з боку славистох котри вонка зоз руского стрєдку. Концом прєшлого и на початку того вику одвивала ше на бокох наукових часописох досц жива дискусія о походзеню руского языка и Руснацох

у Югославії. За словацку теорію були такі авторитативні славісти як Олаф Брох, Соболевски, Пастрнек и Józef Skultéty. У терашнім часе такі славісти як Бидвел и даедни други ше опредзелели за словацку теорію. Але то не значи же шицки вони тримаю же Руснаци — то Словади, Брох и Соболевски тримаю же Руснаци на початку були восточни славяне котри ше, цо ше дотика языка, словакизовали прето же словацки язык бул социялно висши язык у Карпатскей Руси. Руски народни писні тиж потвердзую думаня же Руснаци стнічно походза зоз території восточних Славянох. Тематика у ніх ма вецей восточнославянски и заходнославянски елементи. Як ище еден аргумент на хасен теорії о восточнославянским походзеню Руснацох дзекеди ше наводзи факт же тоти котри себе наводую Русини або Руснаки (Руснаци) припадаю або православней або, з найвекшей часци, уніятскей, то ест грекокатолицкей церкви. Уніяти були з давен-давна православни, и мож предпоставяц же ше граніца медзи восточнославянским и заходнославянским етносом у тих обласцох поклопела зоз граніцу медзи православим и католицизмом. Мойо особне думане идентичне словакофилскому под 4 б.

Сцел бим тераз указац у даскеліх смугох прецо руски язык треба тримац як заходнославянски язык. У таблічки ч. 2 дати попис тих характеристик котри прикмета шицких заходнославянских языкох и котри доприноша же би ше тоти языки розликовали од восточнославянских. Як мож замерковац, руски язык ма тоти исти фонетични рефлекси як шицки други заходнославянски языки. У руским языку ше зачували групи **кв** и **гв**. У руским виро-ятно исти рефлекс при другей и трецей палаталізації у одношеню на **х** як и у других заходнославянских языкох, то ест **ш**, але точно не можеме знац, понеже мекге **с** тиж прешло до **ш**. Групи сугласнікох **тл**, **дл** ше зачували у руским, але ше епентетичне л траци. У групах **TORT**, **TOLT** ше витворюе метатеза а не плеофония, итд. Лем точки 8 и 9 доприноша же би ше руски язык розликовал од других заходнославянских языкох, але тоти прикмети характеристикни за велі восточнословацки бешеди, и я тримаю же вони познейшого походзена.

Цо ше дотика розвою груп **TORT**, **TOLT** и тд., як уж познате, южна часц заходнославянских языкох ма такі исти рефлекси як и южнославянски языки, то ест метатезу зоз предлуженьом вокала. Источасно, у сиверней часци заходнославянских языкох маме нормалну метатезу без предлужованя вокала. Кельо можем заключовац по прикладах котри ми доступни, руски язык забера стредню позицію медзи южними и сиверними заходноукраїнскими языками. Цо ше дотика **TORT**, **TOLT**, рефлекси исти як и у чеським и словацким, то ест **TRAT**, **TLAT**. У поглядзе **TERT** и **TELT**, не поспишло ше ми найсц приклади котри би указали на предлужоване до **ѣ**. Рефлекси ше явяю як **TRET** и **TLET**, цо шлідзи з прикладах зоз спомиутей таблічки. Як мож видзиц, у словацким языку при тих коренюх ше явяю двојки рефлекси **е** и **іе**. Перше, **е** ше явя як рефлекс правословацког кратког **ѣ**, дифонг **іе** рефлектуе прасловацке длуге **ѣ**. Кед би руски язык мал метатезу з предлужованьом самогласніка, теди би ше у даедних з руских прикладах явел самогласнік **и**, понеже ше самогласнік **и** явя як нормални руски рефлекс за длуге **ѣ**. Длуге **ѣ** дава у руским **и**, у словацким **іе**, кратке **ѣ** дава **е** у обидвох языкох. Ест тиж так приклади дзе рефлекси не одвитую еден другому, але то другорядови проблем. Але, без дальших вигледованюх тота гипотеза остане лем гипотеза.

Же бим цо точнейше установел позицію руского языка медзи другима заходнославянскими языками, я поровнал руску бешеду зоз восточнословацку. У тим случаю я за основу зровнованя вжал тоти характеристики котри професор Штибер тримал як характеристикни за восточнословацку бешеду. Источасно ше окончуе и прировнане гу найзаходнейшому українскому диалекту, то ест гу лемковскому диалекту и гу українскому литературному языку. Як шлідзи зоз таблічки ч. 2, руски и восточнословацки скоро идентични. Руски ше язык лем у едней точки розликуе од восточнословацког диалекта. Тота точка интересантна прето же спрам словацких диалектологийних приручнікох, такі бешеди — то ест бешеди без *wzdużenia zastępczego* ест лем у Абуайскей обласци гу югу. Але руски язык не може припадац до групи у котрей абауайска бешедка, Руски язык баржей припада гу типу як цо то земплинска бешедка.

У веліх случаях присутни тоти характеристики и у лемковских бешедох. Але, типови восточнословацки характеристики ше зяваю лем у найзаходнейших лемковских бешедох, то ест ми гу маме зявене упліву зоз заходу. Точка б ясно ураховуе руски гу заходнославянским, а лемковски гу восточнославянским языком, прето же вообце нет рефлекси праславянскей длужини у восточнославянских языкох.

Тримаю же тото цо сом винесол у подполносци достаточне же би ше доказало же ше руски язык у Югославії явя як заходнославянски язык, и же припада восточнословацкому диалекту. Цо ше дотика диалекта у Руским Керестуре, то спрам шицког, змишани диалект. Ніхто ище не пренашол такі восточнословацки диалект котри би бул цалком идентични з керестурским диалектом, а окрем того, познате же керестурски Руснаци походза з рижних обласцох у восточней Словацкей.

Кед гуторим же тото цо по тераз поведзене достаточне же би ше доказало же руски язык у Югославії ма характеристику заходнославянског языка, робим то рушаючи од тих прикметох котри сом дакус скорей винесол. То характеристики котри славісти хасную уж вецей як сто роки же би означели граніцу медзи восточно и заходнославянскими языками и прето их мож тримац за релативно „обективни“. Мож дойсц и до других заключеньох кед ше беру до огляду други фактори. Професор Пешикан ма, спрам шицког, таке думане же ше руски язык явя як преходни або мишани язык або диалект. Вон анализуе а) розвой груп **TORT**, **TOLT**; б) розвой груп **ORT**-**OLT** на початку слова; в) розвой груп **TЪRT**, **TЪRT**, и дава таблічки котри наисце указую же руски язык забера преходне место. Медзитим, тото доказуе лем дакус вецей як цо ми уж знаме, то ест же ше у карпатскей обласци стретаю и пререзую велі рижни изоглоси. У каждым случаю, його вибор субективни. Плодотворне и интересантне би було, голем ше мне так видзи, бешедовац о руским языку у рамикох теорії о карпатским язичним союзу. Карпатска обласц ма у поглядзе языка даедни подобносци з балканску обласцу.

Нет, спрам шицког, ані основи уходзиц до дискусії о розлики медзи генетичним и типологийним становиском у одношеню на тоту проблематику. Тоти факти могу буц наводзени и у генетичних и у типологийних дискусийох. Як сом уж на початку мойого реферата гварел, я ше огранічуем на дискусію о генетичним месце руского языка. Цо ше дотика типологийного опредзеленя руского языка, Генрик Бирнбаум, з едного боку, трима же фонологийна система руского языка блізша заходнославянскей, то ест словацкей



системи як цо, з другого боку, морфосинтаксична структура и лексика укажую характерни риси зоз шицких трох славянских язичних груп, то ест, на сампредз зоз словацкого, украинского и сербскогорватского языка.

Други проблем о котрим сом обецал бешедовац на початку свойого реферата бул тот: чи ше руски язык у Югославиї зявюе як литературни язык у полным смислу того термина, то ест як равноправни з другима славянскими литературними языками? У теорії литературних языкох професор Исаченко дал барз драгоцене доприношенє. Спрам його думаня, слїдуюци прикмети обовязкови за литературни язык: поливалентносц, нормованосц, общеобовязковосц и стилистична диференцированосц.

Поливалентносц литературного языка значи же язык длужен буц у можливосци обслужовац шицки сфери дружтвеного живота и, цо особливо важне, же би людзе мали право хасновац тот язык у шицких контактах з державними и комуналними институциями. Цо ше дотика таких правох, руски язык ше явля як еден з пейцох урядових языкох у САП Войводини, цо значи же ше шицки закони, ршєня, одлуки, декрети итд. ма обявлювац и по руски, же у Скупштини САП Войводини делегати Руснаци маю право бешедовац по руски, итд. Кажди Руснак ма право бешедовац и писац по руски у своїх контактах з урядовими институциями, итд. Не думам же Руснаци хасную тоти права часто уж и прето же вони шицки билингвални — то ест, бешедую и пишу тиж и по сербскогорватски. Та заш лем мож повесц же руски язык поливалентни. Вон ше явля як язык основней школи, стреднього ступня образования, а тиж ше го преподава на Универзитету у Новим Садзе. Маю Руснаци тиж и емисії на радио и ТВ. Руски язык ше явля як язык у обласци политики, науки, уметницькей литератури, театра, религии и преси. З того шлїдзи же руски язык и стилистично диференцовани, же ест рижни стили. Наприклад, политично-административни стил, стил уметницькей литератури, религийни стил итд. Ест и стилистични ряди типу **спочинуц — умрец — здохнуц** дзе **спочинуц** припада високому стилю, **умрец** ше явля як неутрална форма, а **здохнуц** як бешедна найпростейша форма.

Цо ше дотика нормованосци руского языка, процес нормования почал уж 20-тих рокох. Року 1923. вишла перша руска граматика — Граматика бачваньско-рускей бешеди. Норма ше нешка, розумлїве, дакус розликуе од норми у Граматики Г. Костельника, але главни характеристики рускей норми мож найсц уж у теї граматике. Нешкайша руска норма кодификована у даскелїх школских учебнїкох, у Граматики М. Кочиша, дзе недостава синтакса, у його Правопису и у його Терминологийним словнїку. Ище вше нет словнїк руского языка, але перши сербскогорватско-руски словнїк ше пририхтуе и видзе неодлуга. У достаточней мири ше претреса и анализуе проблеми норми у часописох „Творчосц“ и „Шветлосц“. Звичайно то проблеми як, наприклад, хаснованє законченя -а або -у у генитиве єдиници меновнїкох хлопского роду, правопис словох иноземного походзєня, и так далєй. Але, найважнейши проблем ше єдноши на терминологию. У каждом младим литературним языку ест вельки проблеми праве з терминологию и з абстрактними словами. Вельо слова ше жича зоз сербскогорватского и украинского, а тиж так и з російского языка. Украински уплїв особливо мож замерковац у терминологийним словнїку. Уплїв сербскогорватского языка обачлїви у новей политичней терминології самоуправаєня, котра у теї обласци унікална за Югославию, дзе ше сербскогорватски явля, розуми ше, як приклад.

Цо ше дотика общеобовязковосци руского литературного языка, мож повесц же нет конкуруюци писани норми, але источасно нет анї бешедней норми. Руски диалекти у Югославиї ше барз мало розликую єден од другого цо ше дотика руских елементох, але ше вони досц розликую по ступню присутносци сербскогорватского. Диалект у Руским Керестуре, дзе жию лем Руснаци, у велькей мири чисти. Медзитим, диалекти у валалох зоз мишаним жительством под моцним уплївом сербскогорватского языка.

Спрам того, я тримам же руски язык тєраз полноправни славянски литературни язык. У вязи з тим сцєм повесц даскельо слова о термине славянски литературни микроязык котри установел скорей спомнути А. Д. Дуличенко. Вон у Тартуу 1981. року одбранел докторску дисертацию под назву „Славянские литературные микроязыки“. У теї дисертациї вон виглєдує таки языки або диалекти як кашубски, кайкавски, чакавски, банатско-болгарски, градишанско-горватски итд. Мне ше видзи же розлика медзи микроязыками и полноправними языками баржей квантитативна и же руски язык у каждом случаю блїжей гу полноправним як гу микроязыком, цо ше дотика функционалней обласци. То тиж у його власней таблїчки у котрей указани функционални обласци шицких микроязыкох. З теї таблїчки мож видзиц же руски язык функциониує у шицких обласцох як полноправни литературни язык, цо другим языком недостава. Вироятно би прировнає гу лужицким языком указало же руски литературни язык полифункционалнейши як вони. Я думам же у одношеню на того нет велькей розлики медзи А. Д. Дуличенком и мну.

Як заключєнє жадам ище раз повесц же ше, по моїм думаню, руски язык у Югославиї явля як заходнославянски язык и же ше тиж явля як равноправни литературни язык, як наймладши славянски литературни язык.

ТАБЛІЧКА 1.

### 1. Похопєнє українофилох

|          | етнічна припадносц | статус языка | язична припадносц |
|----------|--------------------|--------------|-------------------|
| <b>У</b> | Українци           | українски    | українски         |
|          |                    | руски        |                   |
| <b>Р</b> | Словаци            | словацки     | словацки          |
| <b>С</b> |                    |              |                   |

### 2. Похопєнє русинофилох

|          | етнічна припадносц | статус языка | язична припадносц |
|----------|--------------------|--------------|-------------------|
| <b>У</b> | Українци           | українски    | українски         |
|          |                    | руски        | руски             |
| <b>Р</b> | Словаци            | словацки     | словацки          |
| <b>С</b> |                    |              |                   |

3. Похопене русинофилох/москофилох

|          | етнічна припадносц                                      | статус языка                                | язична припадносц |
|----------|---|---|-------------------|
| <b>У</b> | Руси (укл. Вель. рус., Вилорусох, Украйноцх и Руснацох) | Російски (укл. варианти як цо угроросійски) | Російски          |
| <b>Р</b> |   |   | Російски          |
| <b>С</b> | Словаци   | славацки                                    | славацки          |

4. Похопене словакофилох

|          | етнічна припадносц | статус языка | язична припадносц |
|----------|--------------------|--------------|-------------------|
| <b>У</b> | Украйнци           | українски    | українски         |
| <b>Р</b> | Словаци            | руски        | славацки          |
| <b>С</b> |                    | славацки     |                   |

  

|          | етнічна припадносц | статус языка | язична припадносц |
|----------|--------------------|--------------|-------------------|
| <b>У</b> | Украйнци           | українски    | українски         |
| <b>Р</b> |                    | руски        | славацки          |
| <b>С</b> | Словаци            | славацки     |                   |

ТАБЛІЧКА 2.

| праславян.                     | заходнославянски (славацки) | руски       | восточнославянски (українски) |
|--------------------------------|-----------------------------|-------------|-------------------------------|
| 1. kv, gv пред ě, i            | kv, hv                      | kv, hv      | cv/kv, zv                     |
| květъ                          | kvet                        | квет        | цвіт/квіт                     |
| gvězda                         | hviezda                     | гвизда      | звізда                        |
| 2. X при 2. и 3. палатализації | š                           | š?          | s                             |
| vъx                            | vše (-možný)                | вше         | все                           |
| 3. dl, tl                      | dl, tl                      | dl, tl      | l                             |
| modliti                        | modlic (dial.)              | модліц      | молити                        |
| pletla                         | pletla                      | плетла      | плела                         |
| 4. гамбови + j                 | гамбови                     | гамбови     | гамбови + j                   |
| syрješi                        | syреš                       | сипеш       | сиплеш                        |
| 5. TORT, TOLT                  | TRAT, TLAT                  | TRAT, TLAT  | TOROT, TOLOT                  |
| TERT, TELT                     | TRĚT, TLET                  | TRET, TLET, | TERET, TOLOT                  |
| dorga                          | dráha                       | драга       | дорога                        |
| golsъ                          | hlas                        | глас        | голос                         |
| berza                          | breza                       | берза       | береза                        |
| melko                          | mleko                       | млеко       | молоко                        |

|               |         |         |                   |
|---------------|---------|---------|-------------------|
| 6. tj, kt, dj | c, dz   | c, dz   | č, (d)ž           |
| vortjati      | ívracaf | вращац  | ворочати          |
| nokti         | noc     | ноц     | ніч               |
| medja         | medza   | меджа   | меджа (диал) межа |
| 7. o-/ie-     | je-     | je-     | o-                |
| osenъ/jesenъ  | jeseň   | єшень   | осінь             |
| 8. tъ         | ten     | тот     | той, тот (диал)   |
| 9. dobrajego  | dobrého | доброго | доброго           |
| dobrujemu     | Dobrému | доброму | доброму           |

ТАБЛІЧКА 3.

| Główne cechy gwar wschodniosłowackich (Stieber 1956)  | Rus. | Lemk. | Ukr. |
|---|------|-------|------|
| 1. Brak iloczasu  | +    | +     | +    |
| 2. Akcent na drugiej od końca   | +    | + -   | +    |
| 3. Brak sonantycznych r i l i kontynuanty w sasadzie s polskimi                                       | +    | + -   | -    |
| 4. s', z', > ś, ź > (š, ž)  | +    | + -   | -    |
| 5. Wzdłużenie zastępcze samogłosek o, e i ě po zamknięciu końcowych jerów                             | -    | +     | +    |
| 6. Długie e > a, krótkie e > e  | +    | -     | -    |
| 7. t, d' > c, dz  | +    | + -   | -    |
| 8-10. Gen. lok. plur. -och, dat. plur. -om, instr. plur. -ami we wszystkich deklinacjach rzeczowników | +    | + -   | +    |
| 11. Silne wyrównania w deklinacji zaimków i przymiotników w l. mnogiej                                | +    | +     | +    |
| 12. Czas przeszły szasowników typu umar etc.  | +    | + -   | -    |

Przykłady rus.

- \_\_\_\_\_
- \_\_\_\_\_
- гарло, гарчок, покарма, барз; тварди, умарти, витарла, зарно; шерцо, мертви, верх; гармиц / кресциц; кирвани, крев; длугоки, слунко, тлуста; вовк, жовти; полни, жолти, волна
- шиви, вешеле, желсни, жвир, жем
- конь, ноц, бог, гроб; привез, замет, оплет (pret.)
- пяты — пейц, дзешати — дзешец, дзевяти — дзевец, вяжеш — месо
- цело, цагац, цесни, цма, цихи; идзе, дзешец, дзень дзеліц.
- женох, шерцох, коньох
- женом, шерцом, коньом
- женами, шерцами, конями
- тоти добри жени, тоти добри шерца, тоти добри коні
- умар, затар, вар, дар, зопар



ТАБЛИЧКА 4.

Функционални сфери славянских микроязикох (Дуличенко 1981)

| язики                        | Сфери                  |           |              |               |       |                                |        |                      |       |           |                               |                  |
|------------------------------|------------------------|-----------|--------------|---------------|-------|--------------------------------|--------|----------------------|-------|-----------|-------------------------------|------------------|
|                              | Уметница<br>литература | Периодика | Просвицоване | Администрация | Наука | Власни культурни<br>институции | Церква | Драмски<br>колективи | Радио | Телевизия | Топографийни<br>и други наци. | Особна периодика |
|                              | 1                      | 2         | 3            | 4             | 5     | 6                              | 7      | 8                    | 9     | 10        | 11                            | 12               |
| Югосл.-руски                 | +                      | +         | +            | +             | +     | +                              | +      | +                    | +     | +         | +                             | +                |
| Град.-горват.                | +                      | +         | +            | —             | (+)   | +                              | +      | +                    | +     | —         | (+)                           | +                |
| Мол.-горв.<br>прек.-слов.    | +                      | +         | (+)          | —             | —     | +                              | —      | —                    | —     | —         | (+)                           | +                |
| чакавски                     | +                      | +         | (+)          | —             | —     | +                              | —      | +                    | (+)   | —         | —                             | +                |
| кайкавски                    | +                      | +         | (+)          | —             | —     | +                              | —      | +                    | (+)   | —         | —                             | +                |
| кашубски                     | +                      | +         | (+)          | —             | —     | +                              | (+)    | +                    | (+)   | —         | (+)                           | +                |
| банат.-болг.<br>карпато-рус. | +                      | +         | (+)          | —             | —     | +                              | +      | +                    | —     | —         | —                             | +                |
| пст.-слов.<br>резански       | +                      | +         | (+)          | —             | —     | (+)                            | +      | —                    | —     | —         | —                             | +                |
| ляшки                        | —                      | —         | —            | —             | —     | (+)                            | +      | —                    | —     | —         | —                             | +                |

Др А. Д. Дуличенко

## СИСТЕМА И СПЕЦИФИЧНОСТ ЗЛУЧНИЦКИХ КОНСТРУКЦИЙОХ З ПОЧАТКОВУ КОМПОНЕНТУ „ЖЕ“ У ЯЗИКУ ЮГОСЛАВЯНСКИХ РУСНАЦОХ

СИСТЕМА злучнікох руского языка як, на концу, и шипки други несамостойни елементи языка, вимага детальне и всестране вигледоване. Потераз з руских граматикох дати досц пообщиени и недостаточнo дефиновани сознаня о злучнікох. Так ше у „Граматики бачваньско-рускей бешеди“ Г. Костельника злучніки розпатра ведно з партикулами (частками) (часц „Злучніки и часточки“)<sup>1</sup>, при чим ше автор ограничуе першпенствено на едноставне начишльоване злучнікох (и злучніцких словох), спомедзи котрих даедни, як то указане на вецей прикладах, ухозна до шору партикулох. У першим повоинновим учебніку М. Кочиша „Мацеринска бешеда“ злучніком дате барз скромне место;<sup>2</sup> источашне у часци „Зложене виречене“ того истого учебніка тоту ше часц языка вообщце не спомина<sup>3</sup>. У Кочишовим учебніку мацеринского языка за осму класу основней школи злучніки (и злучніцки слова) подзелени на зависни и независни; ту їх список вельо численши, та заш лем ище далеко од подполнейшого комплетованя<sup>4</sup>. У подполносци и без вименок часц „Злучніки“ з того учебніка повторена у „Граматики руского языка“ М. Кочиша котра видата посмертно 1974. року<sup>5</sup>.

Характеристичне же Г. Костельник по перши раз кодификуючи норми руского литературного языка, не обрацел увагу на злучніцки конструкции з початкову компоненту же, споминаючи, правда, при описованю рижних файтох зависних виреченьох, лем злучніцку конструкцию же би, котра давала, як вон думал, лем еден тип зависних виреченьох. У його терминологии то „доцильни виреченя“: Пошол до пивниці, да принеше вина (же би принес вина)<sup>6</sup>. Тоту злучніцку конструкцию фиксируе у скорей спомнутим учебніку мацеринского языка за осму класу и у „Граматики руского языка“ и Кочиш, повязуюци ю зоз зависнима дополнююцима виреченяма цилю и нами-

<sup>1</sup>Оп.: Г. Костельник. Граматика бачваньско-рускей бешеди. — Ср. Карловци, 1923, б. 88.

<sup>2</sup>М. М. Кочиш. Мацеринска бешеда. Ч. I. Граматика за V и VI класу основней школи. — Нови Сад, Завод за издаване учебнікох АИВ, 1965, б. 126.

<sup>3</sup>М. М. Кочиш. Мацеринска бешеда. Воки 28—29.

<sup>4</sup>М. М. Кочиш. Мацеринска бешеда. Граматика за VIII класу основней школи. — Нови Сад, Покраїнски завод за издаване учебнікох, 1968, б. 75.

<sup>5</sup>М. М. Кочиш. Граматика руского языка. I. Фонетика. Морфология. Лексика. — Нови Сад, Покраїнски завод..., 1974. б. 122.

<sup>6</sup>Г. Костельник. Граматика бачваньско-рускей бешеди, б. 96.

<sup>7</sup>Кочиш, фактично, теј злучніцкеј конструкции дава функционалне одредзене як зависному виреченю цилю и намири., оп.: М. М. Кочиш. Мацеринска бешеда. Граматика за VIII класу, б. 75.

ри.<sup>7</sup> Лем у граматики за седму класу основней школи, котра пошвещена синтакси, у часци „Зависни дополнююци виреченя“ Кочиш спомина одну спомедзи тих злучніцких конструкційох котри нас интересую — **же цо**, наводзаци приклади: Не мож знац **же цо**, думая, гу кому приставаю (Е. Кочиш); Янко ей добре понаказовал **же цо** ма пред мацеру бешедовац (Латяк)<sup>8</sup>. Медзитим, при тих прикладах ше не дава практично ніяки коментари та так и не ясне чи автор похонюе злучніцки конструкції такого типу як систему и факт руского языка.

Материал за тоту роботу автор позберал концом шейдзешатих и на початку седемдзешатих рокох и дополнювал го у рокох котри шлідзели. У едней з недавних статей, пояснююци функционалну специфичносц руских злучнікох, медзи німа и злучніки **же**, автор тих шорикох ше ограничел лем на наводзене списка злучніцких конструкційох у котрих ше як початкова компонента зявюе ше злучнік **же**<sup>9</sup>.

Скорей як презентуеме дати тип злучніцких конструкційох як систему, дефинуеме ей функционалну специфичносц, жадаме поясніц прецо ми у нашим случаю хаснуеме термин **злучніцка конструкція /злучніцки вираз** за вирази типу **же цо**.

Як **злучніки** треба похопйовац несамостойну часц языка з чью помоцу ше утвердзуе вяза:

1. медзи окременима словами и групами словох у составе простого виреченя,
2. медзи часцами зложеного виреченя, и
3. медзи скремними виреченями у тексту, при чим ше першу вязу втворюе з барз ограниченим числом злучнікох.

При злучнікох ше функция злучованя у виреченю и у тексту явля як основна функция, а при тим ше сам злучнік з конструкцію котру вон обединюе (слова, групи словох, часци виреченя) формално (наприклад, морфологично) ні на яки способ не вяже. Вон чува свою автономносц и источасно ше явля як нерозривна часц котра оформлюе синтаксичну конструкцію.

Злучніцке слово сполнюе не лем помоцну функцию, але и функцию самостойного слова, а з тим и самостойного члена виреченя. Тота прикмета граматично вяже злучніцке слово з одвитуюцима синтаксичними конструкціями; о автономносци, як у случаю злучнікох, ту не мож бешедовац. Граматични прикмети ше при злучніцким слове явяю на два способи:

1. То морфологична способносц такого слова **же** би мало пременку форми слова, т. е. у каждом конкретним случаю ше меня, наприклад, по припадках, чинше або роду;
2. Тота синтаксична способносц ше вяже з одвитуюцима членами виреченя по типу, наприклад, конгруенції и подобне.

Як злучніцки слова у руским языку, подобне як и вообще у славянских языкох, явяю ше звичайно опитно-односни заменовніки (вони маю пременку форми слова) и заменовніцко-присловніцки слова (не маю пременку форми слова), та и як партикули (не меняю ше). У случаю котри нас интересуюе,

<sup>7</sup>М. М. Кочиш. Мацеринска бешед. Ч. II. Граматика за VII класу основней школи. — Нови Сад, Покраїнски завод... 1967, б. 41.

<sup>8</sup>Оп.: А. Д. Дуличенко. Гу еволуції синтаксичней системи литературного языка югославянских Руснацох и принципом ей описованя. — Творчосц, рок IV, Нови Сад, 1978, ч. 4, б. 38.

ми ше стретаме не лем зоз злучніками и не лем зоз злучніцкима словами, але — зоз **комбинованьом спомнутих зоз другима**, то ест, злучнік **же** + злучніцке слово. Прето ми и тримаеме же тому баржей одвигуе термин **злучніцке повязоване (злучніцка конструкція)** то ест, повязоване злучніка и злучніцкого слова<sup>10</sup> як, наприклад, термин **зложені злучніцки вирази**, котри предложел Кочиш, правда, за даскелі други злучніцки комбинації — **прето же, лем кед, лем цо** и подобни,<sup>11</sup> але котри у своїм составе вшеліак маю як злучніцке слово, так и злучнік. Очиглядне же тоти злучніцки комбинації котри обробел Кочиш — не **зложені** (то насампредз термин твореня словох) але **составни**; а слово **вирази** ма баржей лексикофразеологичне як синтаксичне хасноване. Наглашуеме же зме розпатрали лем таки злучніцки комбинації з початкову компоненту **же**, у котрих идуца по шоре компонента — злучніцке слово — ма способносц явля ше и самостойно, без злучніка **же**, при формованю тих типох зависних виреченьох. На тот способ з круга наших задаткох випада розпатране злучніцкей конструкції **же би** (... бим, биш; ... бизме, бисце), понеже ше компонента **би** як самостойне злучніцке слово не хаснуе.

У руским языку ше формовала досц широка и специфична система злучніцких конструкційох котри ше состоя зоз початковой компоненти **же** и злучніцкого слова котре шлідзи, а котре ше явля як своеродни диференциатор елементах датого типу злучніцких конструкційох. У зависносци од походзєня диференцуючого елемента, то ест, злучніцкого слова, злучніцки конструкції датого типу мож подзеліц на два групи:

1. Заменовніцки у широком смислу слова (злучніцки слова — або заменовніки, або заменовніцки присловніки) и
2. Партикуларни (злучніцки слова котри представляю частку).

Як заменовніцки так и партикуларни злучніцки конструкції служя за формоване зависних виреченьох; сущне при тим наглашиц же злучнік **же** практично не уплывуе (або уплывуе барз мало) на сам тип зависного виреченя, котри ше одредзуе насампредз зоз злучніцким словом. У велькей векшини злучніцки конструкції на **же** (будземе их пре краткосц так наволовац) формую дополнююци зависни виреченя, ридше — други типи як, наприклад, релативни, виреченя цилю и причини.

**Заменовніцки злучніцки конструкції на же**, у зависносци од семантики компоненти котру ше диференцуе (т. е. злучніцкого слова), дзеля ше на:

1. Односно-опитни (власнозаменовніцки) и
2. Присловніцко-опитни (заменовніцко-присловніцки).

Злучніцки конструкції з односно-опитним заменовніцким диференциатором у руским языку слідуюци<sup>12</sup>:

(1) **же хто** (и дальши модификації типу **же кого, же за кого** итд.):

Тот дал оглашиц, **же хто** справи таку галию, да идзе по сухой жеми... (б. 1); Пита ше вона, **же хто** их охранел (174); Баба то збачела на дзивки та ше ей пита, **же хто** ту ходзи?; Но кед вишла горе, пита ше дзивки, **же хто** ту бул? (178); Качмар ше чудуе, **же хто** му дал таки парток (Гнатюк,

<sup>10</sup>У ширшим смислу злучніцки конструкції — то, розуми ше, составни злучніки та их прето мож и так наволовац.

<sup>11</sup>М. М. Кочиш. Мацеринска бешед. Граматика за VIII класу, б. 75.

<sup>12</sup>Список скрацєньох жрідлох оп. на концу теї роботи.

ЕМУР — V, 204)<sup>13</sup>; Питал ше за нього, **же хто** у тим гордове (б. 131); Задуркал до дзверох, а вона ше питала **же хто** то. Кед гуторел **же хто** е, казала му отвориц дзвери (261); Я тебе дораз укажем **же хто** ту пан! (274); ... Палко дорос... та ше радзел своєї газдині **же кого** би вжац (83) [Хлапец] бачикови виволал **же** то шицко вон поробел, прего най зна **же хто** мудрейши (108); написал **же хто** тамадз будзе исц, та **же** обещи (115); Ийоан станул та слуха **же хто** так крашне шпива (201); И тот пан глашел по валалох **же хто** найдзе тоти пенежи и прида му их та го добре обдаруе (79); Тераз ви ше, андью, питайце **же хто** мудрейши, чи ваш бачи, чи я? (108); И питала ше им **же хто** их очувал (Руски приповедки, 180); Поведзце ми **же хто** ми вилічи рану? (Шветлосц, 1968, 4, 261); Мучи ме тото **же** зме у юне зоз вельким страхом дознали **же хто** бухнул на повторйоване класи (Пионирска заградка, 1969, 10, 17); Звонкови було шицко едно **же кого** вожи (Пионирска заградка, 1967, 2, 7); Мац упарла очи до придошлих, и немо ше пита синови **же хто** то... (Костелник, Жеми моя, 105); Ище еден час ше по валале нагадовало **же хто** то могол скончиц Софрону (Кирда, За горами, 126);

(2) **же цо** (з морфологийними модификациями злучніцкогo слова типу **же на цо** и **же нач**, **же у чим** и подобне):

Вон ше їм пита, **же цо** ше вадза (б. 176); Рано хлапец идзе на воду, кед збачи рику, аж ше злекол, **же цо** то тераз, то цошка барз; Пошол дому, приповедал дідови, **же цо** то, як ше бью (184); Вецка тот человек... ше питал качмарови, **же цо** длужен? Пошол дому, та себе думал, та му дали цименту, та у ней до дна нука насипал смоли, **же цо** будзе мерац, та ше на дно приліпи, та буду знац, **же цо** мера (206); Гутори себе жени, **же цо** кум ма, да вонї то однею од кума (208); Єй ше длуго видзело, станула и пошла патриц, **же цо** роби, **же** так длуго едло не неше (Гнатюк, ЕМУР -V, 237); Янчи пита ше качмарови **же цо** маю вонї нового (Руски приповедки 190); Пойдзе газда до хижи гу своєї газдині та ше ей радзи **же цо** зоз тим слугом буду робиц (135); Дочул ше и Янчи **же цо** дзивки жадаю, та пошол на край варошу... (277) Пойдзе оецц дому, та себе дзивки гутори **же цо** му краль гуторел (128); Вон ше им питал **же цо** е длужен, а вонї не сцелї од нього ніч (178); На други дзень рано явел дораз тому велькому панови **же цо** ше тей ноци стало (96); Пошол вон гу свойому худобному братови, та му гварел **же цо** надумал (106); А вон себе думал **же цо** то **же** то шицко вчас (201); Вон не сцел мацери виволац **же цо** на дубе нашол (222); Тераз ви мне поведзце **же цо** вам оецц гуторел? (184); Та ше му пита **же цо** вон жада за тото цо ей дзеци очувал (181); Стане пан, вола Цигана да виприповедаю **же цо** ше кому шніло (147); Питаю ше у варошу **же цо** у нїм ест нового (131); Ишол през тот валал краль, та ше питал **же цо** то гу... (126); Пошол на други швет, та себе дума **же цо** тераз будзе робиц? (Руски приповедки, 173); Шугайда одскочел и дограбел якуш палїцу цо ше зоз ню обраца конопа, а бачи кед видзел **же цо** почал — задком, задком и дудрал... (Одгук з ровніни, 70); Леопа дознала **же цо** ше случело з ей мужом (84); Ганьба би було кед би людзе у валале дознали **же цо** ше у нас тей ноци случело (89); Вец я ище раз о шицким роздумам, та вам повем **же на цо** сом ше ришела (78); Янко ей добре покаказовал **же цо** ма пред мацери бешедовац (80); Мац була мирна, як да уж забула **же цо** ше пред пол рока случело (Одгук з ровніни, 94); Дзеци пририхтали за своїх родичох програму у котрей указали **же цо** през рок

<sup>13</sup>Ту и надалей приклади, вжати з фонетичних записох В. Гнатюка, пренешени у складзе зоз сучасну руску графіку и ортографію.

науцели (Руске слово, 1970, 26. VI); Прето зме сцели чуц **же цо** о тим думая школяре осмих класох (Пионирска заградка, 1970, 9, II); Не знал сом, **же цо** ми нова яр принеше... (Антология поезіи, 47); Любел бим раз дознац **же нач** на небе постої коч... (Пионирска заградка, 1969, 7, 8); А вон гварел **же нач** **же** му пиц? (75); И вона ше му питала **же нач** му [млеко] (Руски приповедки, 280); Так исто дідо зна **же цо** то фашизм... (Кочиш, Брига, 5); Ослуховал тото стуканє еден час, а не могол ше ришиц **же цо** би зробиц (127); ... а вец знова думам на вас и роздумуем **же цо** бим ци писал (183); Ніхто то не зна, хто и сам не бул воляк, не може знац **же цо** то войско (275); Знал уж цали швет **же цо** то фашизм... (Кирда, За горами, 281); ... терха нательє превладала Грица, **же** почал роздумовац аж и о тим **же цо** будзе робиц кед наисце Шваб вдери и зоз того боку (7); Не свидоми е **же цо** ше за тот час збуло... (Ковач—Гудак, 134);

(3) **же котри** — **же хтори** (з модификациями **же на котру/хтору**, **же зоз котрих/хторих** и под.):

И так цар доразучка му препоручел, **же хтору** себе вибере за жену (Гнатюк, ЕМУР-V, 176); Бачи, ви пробовали **же хтори** зме мудрейши, гайде тераз попробуйме **же** ви будзце мудрейши як я (106); Не могол знац ніхто **же хтори** тим палїцом ценши конец и хтори им грубиши конец (Руски приповедки, 242); Вше баржей возбудзени, вон ше кормацал, ... даскельо раз ше питал **же хтори** перши войдзе после Мирона... (124); Чул их лем дараз преїг радия, кед би их газда слухал, але вон не знал **же хтори** то хтори, а и немецки, як познате, не барз розумел (211); Пригрожел им, у франти, **же** их не пуци далей кед му не поведза **же хторей** як мено... (Кирда, За горами, 329); Я мушим перше роздумовац **же на котру** страну швета рушиц по войни (Ковач—Гудак, 118);

(4) **же яки** (з модификациями типу **же якей**, **же яку**, **же на яку**, **же по якей** итд.):

Придзе дому, гутори дідови, **же яка** вода идзе (182); Ну, виду вонка, иду явиц їх фрайли, **же яка** красна портейка ест у тих галийох, ещи нігда такей не видзелї (218); Як тот вошол, дораз ше їм баба пита, **же по якей** драги ходза? (Гнатюк, ЕМУР-V, 211); гарамбияш ше хвалї **же яки** е богати (120); Як тот вошол вона му гутори **же якого** красного юнака видзела (265); Опатрел стари дябол, пачело ше му **же яки** красни мост направени (256); Придзе краль дому, а вона ше му хвалї **же яки** ту двома магарци булї (Руски приповедки, 129); Барз цикаве **же яки** були людзе дакеди неуки (Варга, Читанка, 233); Гоч знала **же яки** ей синове, не жадала да то и други знаю (Одгук ровніни, 93); Бо, машина брала за кажде витлачене жито еднаку маржу, без огляду **же яки** воно урожай давало (Кирда, За горами, 187); Не знала сом **же яка** ме радосц вонка чека (Пионирска заградка, 1968, 6, 14); Йовгенчо ані не видзел **же яка** то риба (Пионирска заградка, 1969, 10, 7); Але, ніхто од нас не знал **же яки** бул каждодньови Михалов живот (Пионирска заградка, 1970, 10, 12); Тераз ше ище не можем одлучиц **же яку** школу далей предлужим (Пионирска заградка, 1970, 9, 11); Тиж так треба знац **же яки** чкоди можу присц (Народни календар 1968, 58); Тото нам лем гутори **же яке** то значне пестовац култ солидарносци (Руске слово, 1970, 26, 81); Ище не познате **же за яку** суму синдикати предложа повекшане [минималних особних доходкох] (Руске слово- 1970, 10 VII).

Злучніцки конструкції з присловніцко-опитними дифиренцияторами рижнородни и вецейфайтови цо ше дотика семантичних значеньох котри

виражую. Ту спадаю локално-опитни (тип **же дзе**), темпорално-опитни (тип **же кеди**) и други. Виношине ту материал вязани за злучніцкі конструкції з присловніцко-опитним злучніцкім словком котри зме нашли у літератури:

(5) **же дзе:**

Циган не знав поведзиц, **же дзе** пошол (172); Та ше му питаю, **дзе же** вон тоти шматки вжал? (175); Пошол на други валал, учул **же дзе** дзівка, **же** е у полью руцена (178); Кед войдзе до хижи, млада шедзи прибрана, а мац ше ей аж злекла, **же дзе** ше вона ту вжала: Дораз це оец забие! (179); Кед рано, оец и мац поставаю, та патра, **же дзе** вони тераз? (200); Дябол ю зна, **же дзе** знала пойсц (217); Идзе вона патриц, **же дзе** су так длуго з пенежми (218); Сце висц вонка, **же дзе** су так длуго з пенежми (Гнатюк, ЕМУР-V 219); Питал ше ишпанови **же дзе** того кочиша достал (101); Та вон ше дознавал **же дзе** би була една богата гдовица, та би ю вжал (80); Уж ше заш питаю **же дзе** вона идзе (124); Вона гутори **же дзе** служела — там ше и одала (124); Питаю ше дзівки **же дзе** пединтер и кухарка (188); А вон мерковал **же дзе** кухарка заяца одложи (147); Пойдзе до нього на коньох та станю пред капуру, питаю ше **же дзе** газда (131); Вони ше ей питалі **же дзе** ей чловек (Руски приповедки, 124); И за вас ше першираз питал... А кед сом му гварел **же дзе** сце, вон ше так якошик гунцутски ошмихнул (Одгук з ровніни, 102); Сигурно ше дочула **же дзе** треба гледац шестру (Пионирска заградка, 1969, 7, 9); Пришли жандаре и випитовали жену **же дзе** ше ей подзел чловек (Шветлосц, 1969, 3, 221); И я трацаци з огляду **же дзе** ше находзим, гварел широ... (Руске слово, 1968, 9, 6); Господи, кед би знали **же дзе** вон тераз! (201); ... дїдо Арон му розтолковал **же дзе** ше находзи (206); Шицки ю и так тих днѣох нервую, хто ю лем стретне кажде ше ей випитуе **же дзе** е, чи ше не одала озда... (Кирда, За горами, 328); Поведз ми, товаришу, **же дзе** вам будземе вожиц тоту кукурицу? (Ковач—Гудак, 122); Кед ше ишло на полью, лебо з поля, то ше знало **же дзе** кому место (Ковач, Цихи води, 208); Забул **же дзе** ше находзи (Костелник, Бисерни дражки, 113).

(6) **же кадзи** (з модификациями типу **же откадз**, **же одкаль** и подобне):

Вона идзе, а вони шедза там под єдним дзевом, та ше згваряю **же кадзи** пойду (123); А вона им гуторела **же кадзи** пошла (124); Вишол на древо, на височки дуб, розпатрел **же кадзи** огонь гори (197); Запитал ше го **же** чи не зна **же кадзи** його овци пошлі (Руски приповедки, 162); Кед ше му питали **же кадзи** ходзел, лем тельо гварел **же** вшадзи (Шветлосц, 1969, 3, 221); Як прешла война, цар ше пита, **же откадз** е? (Гнатюк, ЕМУР-V, 182); Випитовала ше му **же одкаль** е, **же** як там у його краю, яки ма дзеци, жену... (Ковач—Гудак, 136).

(7) **же кеди** (з модификациями типа **же кед**, **же накеди**, **же одкеди**, и подобни) при часовим значеню злучніцкога слова:

Як ти знаш **же кеди** вон ма присц? (Руски приповедки, 273); Но не давало му мира лем тото **же кеди** ше окончи суд (Кочиш, Осушени слизи, 117); Догварелі ше зоз царом **же кеди** будзе свадзба, **же** тедик и тедик по ню приду (120); Ти то знаш добре, **же кед** газда служку поєдна на цали рок,

муши му цалу плацу плациц (153); Балі ше **же кед** буду питац пенежи, та **же** их да розтарговац тим жвиром (Руски приповедки, 178); а и покойна ми наказовала **же накеди** осетим **же** и мне кончина приходзи, най дам отвориц тестамент (Шветлосц, 1970, 2, 98); — Спреведаш ме, Азро. Правда **же одкеди** зме ту, найвещей сом думал на свою планету (Кочиш, у Млечней драги, 188); — Роб як сцеш, але знай **же кед** страдаме, ти виновати! (Ковач—Гудак, 130);

(8) **же кед** — при условним значеню злучніцкога слова:

Думал себе **же кед** положи барз добре, та ше годни поєднац, та умру (206); Ти меркуй, **же кед** ме другому вежеш, ту скапеш зоз мну уедно (Гнатюк, ЕМУР-V, 219); Вон гварел **же кед** ши така мудра, та ци пошле коршов дзирави заплацац (127); А ти му поведз **же кед** муцим пиц, та **же** будзеш з фляши (255); Не име ше ані рушиц, бо себе думал **же кед** ше руши, та **же** го дораз (жвири) розтаргаю, або и жедза (178); Спаия себе думал **же кед** (кочиш) там побудзе два-три дні, пойдзе, та го вине зоз цемніци (Руски приповедки, 102); ... але понеже ніхто не знав **же дзе** су, воднік му гварел **же кед** ше ише двома зява, най их пошле за чету по тей, ниа, драги (Кирда, За горами, 279-280); Нос и ліца му зблядли, гамби ше тресли, але вон знав **же кед** будзе понагляц, зогрее ше (Кочиш, Брига, 12); Янко... раховал **же кед** то и мац дозна, вона не будзе мац цо виберац... (79); Веруна видзела и сама **же кед** не спадне добри джидж та зоз ей труду не будзе ніч (Кочиш, Осушени слизи, 115); Рахуе ше **же кед** будзе цело и поля ше годни осушиц, тлачидба почне концом того або початком идуцого тижня (Руске слово, 1970, 10, VII);

(9) **же док:**

Як ше наедли, та му дїдо гварел, **же док** пойдзе дому, та и дома накарми так свойо дзеци и жену (Гнатюк, ЕМУР-V, 204); Можебуц будзе лепше **же док** можем, та будзем сама... (Одгук з ровніни, 80); И тато бере годзину, та ей указуе **же док** мали мунтатовик будзе указовац три годзин, та мама будзе дома (Пионирска заградка, 1970, 9,7).

(10) **же як:**

Царови ше не спачело, **же як** то може буц, кед то так високо (178); вони ше радовали, **же як** им грае (Гнатюк, ЕМУР-V, 201); Тамти панове, кед писмо читали, барз ше чудовали **же як** ше могол таки чловек одшмеліц (96—97); Вон гутори дїдови **же як** ишол (92); И панове ше их випитовали **же як** то було (90); Питаю ше дзівки, вона им приповеда **же як** войовала (119); А гевтот учул **же як** тот йойчи та думал **же** його насправди дахто так бие (110); Циганка вириповедала спайови **же як** го поспредала... (102); Мушелі им гевти двома указац **же як** то ше роби зос такима жвирами... (95); Но, я не знам, сину, **же як** би ти могол пойсц на други швет (174); Не барз любел робиц, та роздумовал **же як** би то було мож без роботи жиц (109); Не указал сом вам **же як** ше тот конь шедла (190); А вон патри та ше чуде **же як** то може буц **же** телі статок идзе з того роцка (171); А газда не вечера, бо штудира **же як** би слугу одослац од свойого дому (135); Вона му вец гуторела **же як** ходзела и **же** страдала (Руски приповедки, 125); Рано ше ей кралі-

ца питала **же як** спала (Варга, Читанка, 195); Опар сом главу и патрим без надії **же як** ше рушаю чарни Филипово пальц (Варга, Читанка, 181); Чи сце ше медзи собу догварели **же як** думаце подзеліц тото цо вам по оцовой шмерци остало? — питал ше судия (Одгук з ровніни, 94); Кед швекра дознала **же як** Владо прешол, вона прилапела гу дзівки. . (Одгук з ровніни, 91); Вироятне нігда не дознам **же як** випатрала жена... (126); ...тото ужеране по діда Арона указовало **же як** дзеци интензивно преживую дідово Ароново стретнуце з правима Индианцами (204); Не знаце ви ані сами **же як** ви жиеце (275); Йому ше баржей ишло як оставало, його интересовало **же як** тераз випатра немецки райх (Кирда, За горами, 283); ...оцец войдзе до хліва, та ше им будзе питац **же як** ше то бавя кед лярмаю нарату (Кочиш, Чайка, 105); Кед ше мой мацери дараз питали **же як** ей можемомагац. . . , вона ми обично пове. . . (Пионирска заградка, 1969, 7, 9); Йовгенчо остал на побережю, та ше припатра **же як** ше то лапа риби з мрежу (Пионирска заградка, 1969, 10, 7); Интересантне надпомнуц **же як** вони рубали древо у леше (Пионирска заградка, 1968, 4,13).

(11) **же кельо** (з модификациями типу **же накельо** и подобне):

А качмар му гуторел, **же кельо**. (Гнатюк, ЕМУР-V, 205, 206); Питаю ше го **же за кельо** им [пранік] преда (Руски приповедки, 131); Скоро то аж непохопливе **же кельо** живе слово автентичного шведка сугестивнейше од каждого другого приказу лебо опису (204); Ані Єфрем, а ані Янко не здогадали ше уж **же кельо** гайзибан путовал зоз німа (283); . . .слухаюци го як бешедуе з одним Русом, опитал **же кельо** вон язики бешедуе (Кирда, За горами, 285); Треба ше лем задумац дакус и пораховац **же кельо** то бриги нараз будзе у такей едней композиції дзе ест найменей 30 вагони. . . (Ковач-Гудак, 5); Хлапци, хто од вас зна **же кельо** заренка пасулї зродзи на стебелку цо ви рошне зоз одного зарна пасулї (Ковач, Читанка, 20); Винешене **же кельо** схадзки мал Совет през рок. . . (Руске слово, 1968, 14, 2.); Кед ше вам видзи **же** писмо чежке, а не сигурни сце, дайце на пошти най помераю, та вам поведа **же за кельо** треба купиц марку (Пионирска заградка, 1970, 9);

(12) **же чий** (з модификациями типу **же чийо**, **же чия** и так далей);

Познаю тоти ловаре добре **же чия** то дзира (94); Най нам вон осудзи **же чийо** гаче (Руски приповедки, 128); Робота го нательо обняла **же** вообщо не бул свидоми **же чийо** жито преруцуе (Одгук з ровніни, 82); Куковка теде одлецела ту судийови най вон пресудзи **же чийо** дзецко (Пионирска заградка, 1969, 7, 6.);

(13) **же чом**:

Пошол дому до цара, цар ше му барз зрадовал, **же чом** його син не таки (Гнатюк, ЕМУР-VB, 238); Йому кажди гутори **же чом** бере кед е така недобра (80); Тото ше спайови не любело та ше питал кочиша **же чом** вон пред шибеняком зніма калап (101); Оцец ше ей пита, **же чом** [конї] поздихали (121); Його синове ше вше згварялі **же чом** їх оцови едно око плаче, а друге ше вше шмеє (183); Пита ше ей краль **же чом** их [пединтера и кухарку] одогнали (Руски приповедки, 188); Треба да повеме **же чом** зме их спомли. . . (Одгук з ровніни, 73); И то ми не ясне **же чом** влече кум сламу не потрацел (Приповедка заградка, 1969, 7, 8);

(14) **же прецо** (злучніцке слово заменовніцко-односного типу, т. е. **прецо** < **пре** цо ту ше, заш лем, явя у значеню причини):

[вона] не могла себе розсудзиц **же прецо** ей синове волѣ гольти баржей од своїх родичох (Одгук з ровніни, 93); Дідо дума **же прецо** людзе вообщо воюю кед заш лем муша раз престац и починац знова (Кочиш, Брига, 5); . . .але то майстор видзел, та ше му питал **же прецо** длобе до носа, а не дзирави дески (Кочиш, Чайка, 108).

По тераз винешени типи заменовніцких злучніцких конструкційох даваю углавним дополнююци зависни виреченя. При тим не чежко замерковане **же** злучнік **же** практично не упліває на формоване датого типу виреченьох. У одредзеной мири окремна ситуація зоз злучніцкими конструкціями **же кеди** (кед же вони уводза зависне виречене до тексту главног, т. е. кед ше находза у стредку зложеного зависного виреченя), **же кед** и **же док**, чийо компоненти у датих контекстох чежко роздвоїц, та аж и неможливе (прирогнай скорей наведзени приклади). Формоване других типох зависних виреченьох зоз заменовніцкими злучніцкими конструкціями тиж замерковане, лем же обачліво ридше. Так,

1) релативни (одосни) зависни виреченя ше можу формовац зоз злучніцкими конструкціями

а) **же котри/хтори**: Служба дружтвеного кнїжководства дала упутство **же зос котрих** средствох и под якими условиями можу тоту помоц давац (Руске слово, 1970, 26 VI);

б) **же яки**: Медзитим, фаховци барз стримани у даваню прогнозох **же яки** будзе урожай (Руске слово, 1970, 26 VI);

в) **же кед**: А обставини таки **же кед** сцеш жиц, мушиш забивац (Ковач—Гудак, 119);

2) зависни виреченя причини

а) **же цо**: . . .катонаци учулї и шицки з пушками вонка вибеглі, **же цо** цо за штрельба (Руски приповедки, 96); Газда ше барз погнівал, **же цо** будзе тераз робиц, **же** хто му го винє вонка (Гнатюк, ЕМУР-V, 202); Та тераз ше му двою чудую **же цо** ше ма ту уж други дзень круциц и по варощику и коло касарні, кед вони не видза ніч окредне ані у одним ані у другим (Кирда, За горами, 275);

б) **же дзе**: Вона ше барз од нього злекла, **же дзе** вон ше ту вжал, як ту пришол (Гнатюк, ЕМУР-V, 236); Почали на кочиша кричац **же дзе** (Руски приповедки, 89);

в) **же кед**: Кед вони там пойду, вона ше и зрадовала и злекла, **же кед** ей муж придзе, та **же** их може загубяц (Гнатюк, ЕМУР-V, 173);

г) **же як**: Там ше вона на ню длуго припатрала **же як** вона нохци барз окусовала (Фейса, Желени лісточка, 50);

д) **же чом**: Пришол дому до цара, цар ше му барз зрадовал, **же чом** його син не таки (Гнатюк, ЕМУР-V, 238); И вона ше барз злекла, ещи баржей, **же чом** вони таки недобри посталї (Руски приповедки, 125);

3) зависни виреченя цїля

а) **же хто**: Та станул, та ше огляда, **же хто** на нього кричи, кед вон не видзи нікого, лем того коня (Гнатюк, ЕМУР-V, 209);

б) **же яки**: Николаев и Свастиянов препроводзели 19 дні у везелени, а тераз их надпатра група лікарох **же яки** пошлідкі на ніх зохабел космос (Руске слово, 1970, 26 VI);

в) **же прецо**: Пробовал сом з ней вицагнуц голем едно слово оправдана **же прецо** так поступела (Кочиш, Ляд на гарадичох, 199);

г) **же цо**: И так ше поєдналі зоз царом, **же цо** му будзе цар казац робиц, кед небудзе робиц, та му главу знеє (Гнатюк, ЕМУР-V, 225-226); Кед того не поможе, вец муши знова ламац главу **же цо** му напише (Кочиш, Чайка, 113);

#### 4) зависни виреченя

**же кед**: Бачи, я ше так боім **же кед** ту останеце сами... (Руски приповедки 108).

Партикуларни злучніцки конструкції не нательо рижнородни, а заплсм ше их хаснує досц фреквентно. До ніх спадаю:

#### (15) **же чи**:

Пошол дому, мац и браца питаю ше му, **же чи** справел? (2); Придзе орел, дідо ше му пита, **же чи** не видзел дагдзе такогo и такогo червеногo Жида; Пита ше ей Карли, своєй жени, **же чи** придзе зоз нїм дому (195); А вон пошол дому, та му жена гуторела, **же чи** посадел пасулю (205); Пойду вонц просто гу його палати, питаю ше там пединтерови, **же чи** би їм нетребало слугу (212); Легніце ви, стара мац, най пробуєм, **же чи** добра будзе (Гнатюк, ЕМУР-V, 227); Питали ше Жидови **же чи** да ище вибиц и тото [око] цо ма... (90); Но, уж ше му дідо пита **же чи** вон з тих псох не преда (92); И так рано ше у школи почали розпитовац при дзецох **же чи** го дагдзе не видзели (100); Раз спаия надумал опробовац **же чи** тот кочиш насправди таки чесни (101); Месар ше питал тому газдови **же чи** ма за предай баранче лебо целятко (112); Вона ше им пита **же чи** вонї за нїх не чулі (124); Ишол тамаль краль, та ше му питал **же чи** то валалска хижа, чи карчма (126); Най вон видзи **же чи** то правда цо му баба гуторела (Руски приповедки, 179); Требало би опатриц на пойдзе **же чи** там ище його кридла и гевти дрвени зубчанїки? додал Алек баржей (185); А хто зна, на концу конца... **же чи** и вон конечно не заражел з хороту блуканя? (197); У историй ище не записане **же чи** вони дійствовали на нього оплеменююцо лебо не (201); И так, хто зна **же чи** би нас до остатку тот человек не порушал до слизох лебо виволал у нас нестримани подшмих (276); Пиш ми **же чи** му жаль дакус за тим добрим коньом? (Кирда, За горами, 227); Вира позберала до кошарки цо пооставало, та ше опитала оцови **же чи** шицко того може одложит (104); ...очи небарз довидзовали **же чи** блїщаци казалки указую три лебо всеєй годзин (Костелник, Жеми моя, 108); Опатра **же чи** борци добре змесцени, **же чи** маю шицко цо им треба (Костелник, Бисерни дражки, 109); Я патрим на ню и гледал сом од ней одвит, страхуюци **же чи** мац уж не направела даяку глупосц док сом не бул дома (Кочиш, Ляд на гарадичох, 219); Владо ослушнул **же чи** нет дацо подозриве (87); Притаел ше и вислуховал **же чи** го дакто не учул (87); Маря... у каждим крочаю шлідзи свойого мужа и помага го у гоч котрей його роботи, не роздумуюци о тим **же чи** вона добра, чи не (Одгук з ровніни, 79); Шицко ше пре-

патра **же чи** цали гайзибан добре позаверани (Варга, Читанка, 236); Арвидас подумал **же чи** ше його цинели не повадзели (Пионирска заградка, 1969, 10, 7); Фаховци маю подзелени думаня о тим **же чи** добре заорац незгнїту кукуричанку до жеми (60); Тераз не таке важне **же чи** польодїлски роботник може од рапа до вечара цагац косу... (Народни календар 1968, 63);

#### (16) **же най**

Послал дораз свойого пошту, **же най** вон идзе опатриц, **же цо** то (200); Пойдзе гу царови, та му яви, **же най** будзе його конь шлебодни, док вон будзе доїц (Гнатюк, ЕМУР-V, 221); Вон ей гуторел **же цо** му стари гварел, **же най** придзе на рано (Руски приповедки, 225); Пробовал з нїм бешедовац, цешит го, обецац **же** пойдзе по лікара, **же** будзе сам шицко робиц кед оздрави, **же най** лем оздрави, та шицко будзе лепше (Кочиш, Брига, 11); Совитовал го еден провкатор **же най** ше трима ище дакус (189); а вец еден з стражаментрох скричал **же най** виду опрез строю шицки тоти цо маю пецеро дзеци (282); Янко ше обрацел гу пайташом, мервел з нїма еден час, а вец им гварел **же пай** нїхто не преклада цуксфирерови тото цо му вон тераз пове (Кирда, За горами, 285); — Чи мац не? Лебо Ганя? Кельо раз сом им гварел **же най** не замикаю... (Ковач, Цихи води, 205); А, ниа, вешенц сом думал **же най** ми да нараз та сом дацо з тим пенежом годзен поплатец, як ше гвари (Кочиш, Чайка, 99); Гварел **же най** не примеме... Так свар стої... (Кочиш, Чайка, 103);

#### (17) **же да**:

Та вецка вонї почалї бешедовац, того хлапца оцц зоз царом, **же да** ше тоти дзеци поберу тераз; Слуга ей гварел, **же да** вона ше даяк випита тому хлапцу, откуд вон таке ма и таки е богати, та да го спрведзе и да го загуби, да вец вонї двойо жию; А пшичку и мачки поведзел, **же да** иду, пшичок зна плївац, а мачка да на нього шедне (201); Та му гварел, **же да** пойдзе до нього по пенежи (205); А там бул еден человек ище у того качмара, та тому човекови гварел, цо млїнок мал, **же да** му да млїнок, а вон му да кияк; Вецка послал дзивче до братох, **же да** му даю корец, та буду мерац пенежи (206); Ніч то, жем ти поведз царови, **же да** я будзем шлебодни помедзи нїх ходзиц док ти будзеш доїц (Гнатюк, ЕМУР-V, 221); Правда **же** патрел **же да** нїгда сам не идзе, але нож и фокош за обрану зато мал вше зрихтани (О. Костелник, Позберани твори, 95).

У одношеню на злучнїк да, котри ше у тим случаю явя у улоги злучнїцкего слова (зоз партикули), мож повесц **же** його статус у руским литературним язичу до конца не ришени, и попри того **же** познати препоруки повонових кодификаторох **же** би ше го не хасновало<sup>1</sup>. Цо ше дотика народногo бешедногo язича, у нїм злучнїк да представя зявене котре, мож тримац, органски утвєрдне, о чим шведоча и дакус скорей наведзени приклади, окреме зоз фолклорних текстох.

И у случаю кед слово о партикуларних злучнїцких конструкциїох, ми ше стретаме зоз преважним формованьом допoлнююцих зависних виреченьох. Зоз других типох зависних виреченьох тоти злучнїцки конструкції

<sup>1</sup>Оп.: А. Д. Дуличенко. Гу питаю з злучнїку „да“ у язичу югославянских Руснацох. — Шветлосц, рок XII, Нови Сад, 1977, ч. 3, боки 226—235.



можу оформлювати, як указую нашо матеріяли, лем зависни виреченя цильо (цо условене зоз порушуючим характером злучніцких слівох-часточкох). Зривнайце:

**же най:** а Рилюн ю вец „поцешел“ **же най** ше не стара, то зоз ню сигурно лем франтовали (Кирда, За горами, 327); И надумали вони кочиша бил, **же най** им пове цо з гуску зробел (89); То учула Андрийова мац, та послала служніцу **же най** идзе опатриц хто то так йойчи (Руски приповедки, 224);

**же чи:** Медведз го обрацел з бока на бок и послушал **же чи** диха, чи умар (98); Ходзи (лішка) коло хижки **же чи** би не нашла даяку дзиру през котру би могла войсц нука (Руски приповедки, 305);

**же да:** Вон пейдзе гу тей хижки, та **же да** ю застанови, а вон ю не може застановиц (172); Та робел у одного богатого газди пшеніцу; уж не мали цо есц, та пошол **же да** му да еден корец пшеніци (Гнатюк, ЕМУР-V, 202).

У одредзеной мири окремени случаи представляю, наприклад, злучніцки конструкції **же як да** и **же цо да**, котри ше состоя зоз злучніка **же**, злучніцких слівох **як** и **цо** и злучніцкого слова (злучніка-часточки) **да**. Познате думане М. Кочиша котре ше одноши на злучніцку конструкцію **як да** и подобни: „У бешеди ше дзекеди хасную и зложени злучніки **як да**, **ягод да**, **ягод кед**, але их у писаню не мушиме хасновац, бо их нашо злучніки **як** и **як кед**, або зложени комбинації **як кед би**, **як же би** вше можу заменіц<sup>2</sup>. Затераз, заш лем, злучніцки конструкції такой файти оставаю факт языка:

(18) **же як да:** То ше зна; **же як да** сом провкатор! (Костельник, 259); Заш ше му привидзело **же як да** цошка вошло до хліва (Ковач, Цихи води, 209);

(19) **же цо да:** Пошол дому, та себе думал, **же цо да** будзе на тим партку едзена, бо барз му уж були дзеци гладни и жена (Гнатюк, ЕМУР-V, 206).

• • •

Котри причини явяня злучніцких конструкційох на **же** у руским языку? З чим, насампредз, ту пояшніц улогу злучніка **же**, без котрого, як указую вельочислени наведзени приклади, одвитуючи типи зависних виреченьох можу буц реализовани (и реализую ше у пракси)?

Кед слово о заменовніцких злучніцких конструкційох, не чежко замерковац же ше з помоцу злучніка **же** у велькей мири елиминуе опитни елемент зависней часци котру ше посцигуе зоз уводзеньом заменовніцко-опитних и присловніцко-опитних слівох. На тот способ ше зависне виречене, котре без злучніка **же** може формално достац третман директней бешеди (поровнай: Питал ше ей хто то, и: Питал ше ей: „Хто то?“), з постредством злучніка **же** ище баржей прибіжуе гу свойому синтаксичному типу, т. е. гу зложеному зависному виреченю (Питал ше ей **же** хто то). Опитносц ше елиминуе и з помоцу партикулярней злучніцкей конструкції зоз злучніцким словом **чи**.

Цо ше дотика партикулярних злучніцких конструкційох зоз злучніцки-ма словами **най** и **да**, злучнік **же**, зединюючи ше з німа, допомага **же би** ше

елиминувало порушовацки смисел виреченя (Вон ей гуторел **най** придзе на рано, и: Вон ей гуторел **же най** придзе на рано).

При тим за елиминоване опитного смисла зависного виреченя ше указуе як сущне того же би основне ношаце слово (воно змесцене у главней часци зложеного зависного виреченя, од котрей завиши дополнюючи, т. е. зависни смисел) саме мало у себе значене питаня або вигледованя інформації. Як указую наведзени приклади, у улоги таких основних ношацях слівох ше звичайно явяю дієслова типу: **питац ше**, **випитовац ше**, **слухац** и други: И панове ше их **випитовали** же як то було. Источно треба призначиц же у руским языку опитносц зависного виреченя у одредзеной мири елиминувана при заменовніцко-опитних (+приклади на **чи**) слівох, котри ше явяю як злучніки, кед ше як основни ношацы слова у главней часци виреченя явяю слова (дієслова) котри маю значене інформації, информованосци о дачим, т. е. дієслова типу **знац**, **дознац**, **гуториц**, **повесц** (знаючи), **глашиц** и подобне: Леона **дознала** цо ше случело з ей мужем. Тото ше исте явя и при основним ношацям слове котре ше явя як прикметнік або дієсловни прикметнік, прировнай: Бліжи ше вечар а дотля муши буц **ришене** цо будзе з нами. Заш лем, у вязи зоз наглим и широким розвоєм системи злучніцких конструкційох котри анализуеме у вязи з общу тенденцією же би ше елиминувало опитносц зависного виреченя, и до тих файтох зависних виреченьох ше активно усадуе початкова компонента **же**, же би так ище контрастнейше одвоювало зависну часц од директней бешеди (котри ше формално, як зме уж указовали, часто поклопою): Леона **дознала же цо** ше случело...; муши буц **ришене же цо** будзе з нами. Прировнайце ту велі приклади котри дати скорей у тексту.

Гу тому додаме же ше опитносц виреченя у велькей мири елиминуе кед ше у главней часци находзи основне ношаце слово у форми розличних файтох заменовнікох — указни, односни: И розповедла му **пицко** як вона им гуторела. У руским языку, заш лем, и тоти елементи (т. е. указни и односни заменовніки) ест мало: прето не чежко найсц приклади дзе ше и у тим случаю хаснуе початкову компоненту **же**, прировнай: Кед жадаме дацо **о тим же** хто посцигнул найвекши успех, вец можеме повесц же суботицка зона була найуспишнейша (Руске слово, 1970, 26 VI); И розповедла му **пицко же як** вона им гуторела, як воні ей гуторелі и як им осудзела (Руски народни приповедки, 129); А, як цо и наш дїдо Арон люби дзекеди повесц, чловек не обачуе кед му добре, але вше роздумуе лем **о тим же як** би му могло буц цо лепше (Кирда, За горами, 247).

Процес **же-изації** (так мож означиц процес формованя злучніцких конструкційох на **же**) — живи и барз рижнородни у своїм манифестованю. З одного боку, мож замерковац случаї досц ясного и логичного хаснованя компоненти **же** у рамикох одного виреченя або цалого контекста, прировнайце приклади: Кед рано, оцц и мац поставаю, та патра, **же** дзе воні тераз?... Послалі вони дораз свойого пошту, **же най** вон идзе опатриц, **же цо** то (200); Газда ше барз погнівал, **же цо** будзе тераз робиц, **же хто** му го вине вонка [персцень]... вишла риба вонка з моря, та ше му пита, **же цо** сце... Вон им гуторел **же як** вон там пошол, цо го там нагнало, та ше им питал **же чи** би воні не зналі **же як** би вон вон могол присц назад на тот швет (180); Газда ше барз погнівал **же цо** будзе тераз... (Руски приповедки, 180); -И-г-е-л-к-а! — скомандовали гласно товарише док их не опомнул Рафаїл **же най** не

<sup>2</sup>М. М. Кочиш. Мадеринска бешета. Ч. II, б. 46.

лармаю, бо оцц вѣдзѣ до хлѣва, та ше им будзѣ питац же як ше то бавя кед лармаю нарату (Чайка, Кочиш, 105).

З другога боку, явяю ше приклади кед злучнѣк же не похасновани з одвиуючима злучнѣцкима словама, и попри того же по смислу и характеру синтаксичней структуры вѣрчѣня (тексту) вон могол буц похасновани. Ту спомнеме и едно нашо замерковацѣ котре, можливѣ, треба ище превѣриц на вельѣ вѣкшим обсягу материялу: випатра, сирам шицкога, же ест вельѣ вѣщѣй случаѣ нехаснованя злучнѣка же при партикулярних злучнѣцких словах, як при заменовнѣцких. Навѣдзѣме приклади котри зме нашли, насампрѣдз за заменовнѣцки злучнѣцки конструкциѣ (у заградзѣньѣх положимѣ злучнѣк же, котри могол буц похасновани и попри того же не бул):

**хто:** Справѣл цар вельки бал, дал оглашиц по шицким орсагу, [же] хто сцѣ пойсц на бал, кажди може пойсц, през грайцара достанѣ и есц и пиц и танцовац кажди може, хто як зна (192); Ещи вѣше не шицко, ещи вона сцѣ видзиц, [же] хто таки витиз (Гнатюк, ЕМУР-V, 228);

**як:** Шицко приповѣдал, [же] як вон достал млоду, як ю од шмерци однѣл... Цар ше на то погнѣвал, дал их заволац, добре их виганьбѣл, [же] як их могол поднесц своѣо дзѣцко на таку шмерц дац (179); Обачѣл вон царску дзѣвку през облак и дораз себе дума, [же] як би вон зоз нѣю могол спац? (190); Тот пошол, та му гутори, як цар гварѣл... И тот пошол, яви царови, [же] як му тот гуторѣл (193); Пришол тот час же мал цар исц; а вон вишол напрез нѣюга патриц, [же] як буду путовац и слушац, [же] як буду грац (Гнатюк, ЕМУР-V, 201); А лем кед би го тѣраз видзѣли [же] як шѣдзи при котлѣку, осамѣни, далеко и од людзѣх и од Бога... (Кирда, За горами, 201).

**яки:** Випитовала ше му же одкаль с, же як там у його краю, [же] яки ма дзѣци, жену... (Ковач—Гудак, 136);

**цо:** Питаю ше одному, [же] цо му треба; Пошол до карчми, вжал себѣ кварталъ, вѣчар пошол до кафани медзи панѣх, питал ше, [же] цо ту пове? (177); пришол сом гу вам ше порадзиц, [же] цо би требало робиц, бо цар ми так гварѣл... (195); Но гат тѣраз, мой сину, цо я тебе длужен цо ци го виховац? А вон му гуторѣл: Нѣч инше, лем тот персѣнь, цо мацѣ на малим пальцу... Чи ти знаш, [же] цо з тим треба робиц? (Гнатюк, ЕМУР-V, 198);

**дзе:** Пита ше, [же] дзѣ хлапец? (181); Але ци повѣм, тѣраз, [же] дзѣ пойдзѣме, там ше будзѣш женѣц (210); Сцѣ висц вонка, [же] дзѣ су так длуго зоз пенѣжми... Идзѣ вона патриц, [же] дзѣ су так длуго зоз пенѣжми (219); Пришол тѣзда зоз слугом, пита ше слуга [же] дзѣ його жена (234); А баба шлепа, та не видзи, [же] дзѣ я пасол (Гнатюк, ЕМУР-V, 240);

Прировнайцѣ приклади зоз партикулярним злучним словом:

**чи:** Прѣшол мешац, пита ше ѣм цар, [же] чи су готови? (177); Зобрал ше, та пошол патриц, [же] чи жиѣ його Силвестер (185); Кед пойдзѣ гу оцѣвей хижи, пойдзѣ гу облаку, та дурка на облак, кричи на оца, [же] чи би го не прияли на ноц (199); там ми будзѣме бѣшѣдовац, [же] чи я годзѣн вжац вашу дзѣвку **чи не** (200); Але удварошѣви ещѣк сто раз горше, не дѣбал за нѣм нѣхто, [же] **чи** едол, [же] **чи** не едол, не пита ше му нѣхто (215); Гайдѣ, най цѣ пробуѣм, да видзим [же] **чи** цѣ мам зач кармиц? (224); Но, уж вон ше пойдзѣ ѣй питац, [же] **чи** уж шицко? (228); Но, пойдзѣ Янчи ше питац, [же] **чи** шицко готовѣ? (Гнатюк, ЕМУР-V, 229);

**най:** Цар гутори: Повѣдз му, [же] **най** цѣхо будзѣ, [же] **най** ми ту тѣльо не одказуѣ, бо дораз го дам обѣщиц (193); Идз гу царови, та му повѣдз, [же] **най** купи дванац бѣяли скорѣ, добри, сухи. И [же] **най** купи дванац метѣри смоли и [же] **най** да справиц штири подкови... Пойдзѣ гу царови, та му яви, [же] (!) **най** купи дванац бѣяли скорѣ... (219); Янчи гутори царови, [же] **най** го виплаци, вон муши пойсц дому. Але цар не сцѣ пущиц, [же] **най** вон служи (224); Вона ше му питала, [же] **най** ю не забиѣ, будзѣ його жена (Гнатюк, ЕМУР-V, 241); Вола Андрия же би голѣм вон рушѣл зоз нѣм, [же] **най** ше пушц за дякѣима двома (Кирда, За горами, 326); Вон би ацѣ не шмѣл охабѣц сам дом, бо майстор гварѣл [же] **най** нѣдзѣ не одходзи (Ковач, Чайка, 106);

**да:** Дораз ше му не спачѣло; мацѣри гвари, [же] да му порихта торбѣчку, же пойдзѣ глѣдац тот персѣнь... А пшѣчку и мачки повѣдол [же] (!) да иду... (201); вѣцка вони од нѣюга пошли питац, [же] да ѣм да пенѣжи (206); Одложцѣ го, и не гуторѣцѣ му, [же] да вам ѣдло створи! (Гнатюк, ЕМУР-V, 207).

Шицки тотѣ приклади указуѣю же же-изациѣ злучнѣцких словах у одрѣдзѣней мири завиши як од семантики основного ношацѣюго слова главней часци вѣрчѣня, так и од язичного чувства субѣкта, односно того хто бѣшѣдуѣ (опатѣ о тим нѣше). Источасно, дакус скорѣй цитѣрованы материял швѣдѣчи о хронологийней першобутности злучнѣцких словах заменовнѣцкога и партикулярного тѣпу, котри не явяли од давна у функциѣ злучнѣкох рѣжних зависних вѣрчѣньѣх, док их же-изациѣ — познѣйше заявѣне котрѣ вязанѣ, з ѣдного боку, з общѣ тенденциѣю сцѣканя од того же би ше прѣношѣло индѣрѣктну бѣшѣду лѣм з помоцѣ дѣрѣктней бѣшѣди (тенденциѣ котра характеристична за шицки литературни язѣки), а з другога боку — з розвоѣом и вѣше вѣкшѣ зложенѣсцѣ индѣрѣктних файтох у бѣшѣди, котрѣ ше моголо замерковацѣ през формованѣ рѣжних тѣпох зависних вѣрчѣньѣх и зложенѣних зависних вѣрчѣньѣх у цѣлѣсци. Обѣдва тенденциѣ, заш лѣм, не лѣм процѣвставѣени ѣдна другѣй, аѣ и условно ѣдна другѣу. У фолклорних текстѣх мож прѣнайсцѣ надѣсц приклади дзѣ тотѣ два тенденциѣ у прѣходним стану, понѣже при прѣводзѣню дѣрѣктней бѣшѣди до индѣрѣктней, особлѣво, до того або иншакого тѣпу зависного вѣрчѣня з помоцѣ злучнѣка **же**, дѣслѣвни и заменовнѣцки слова похасновани у истѣй формѣ як и у дѣрѣктней бѣшѣди, то ест, не трансформовани су у складзѣ з вѣмогами зависного вѣрчѣня (особни заменовнѣк 1. и 2. особи не трансформовани до особного заменовнѣка 3. особи; особни дѣслѣвни форми 1. и 2. особи не трансформовани до форми 3. особи), порѣвнайцѣ: Дѣхтор то обачѣл, вжал окулари, та прѣчитал, та ше пита, **же чи ти?** (185); Вона ше ѣм питала, **же чи сцѣ шицки** [риби]? (202); Там му дябол гварѣл **же цо сцѣш?** (203); Вѣцка ше питал качмарѣви, **же цо сом** длужен? (205); Пита ше му дѣдо, **же цо ци, же ши** таки смутни? (Гнатюк, ЕМУР-V, 223).

У прикладѣх котри вжати зоз фолклорних записѣх В. Гнатюка, а тѣж так (гѣч рѣдше) з творѣх сучасних руских авторѣх, ми часто стрѣтаѣме же ше кладзѣ знак питања на концѣ зависного вѣрчѣня (опатриц дакус скорѣй у текстѣ), котрѣ формованѣ на основѣ дѣрѣктней бѣшѣди з помоцѣ злучнѣцкѣй конструкциѣ на **же**. Тотѣ прикѣмета як кед би процѣвсловѣла заклѣченѣю котрѣ дакус скорѣй дѣте, же ше з помоцѣ злучнѣка **же**, котри придѣдати гу злучнѣцким словом заменовнѣцко-опѣтного и партикулярно-опѣтного характера, у добрей мири ѣлиминуѣ опѣтностѣ (ѣлѣмент питања) зависного вѣрѣ-



ченя. Медзитим, то насамперед привидна противсловносц. Ствар у тим же так, як В. Гнатюк, так и сучасни авторе, зачували одредзене чувство вязи медзи типами зависних виреченьох и директну бешеду котри нас, у тим случаю, интересує. То, насамперед, „генетичне“ чувство вязи, то єст, чувство наставаня зависних виреченьох котри анализуєме на основі директней бешеди, у котрей питане — природна компонента. Його мож замерковац окреме у случаюх кед директна бешедка граматично не преформована и не порихтана є за функцію зависней часци, то єст, случаї типу: **же цо сцеш** место **же цо вон сце** и подобни. Источасно, у вельочислених прикладах знак питаня не положени и вони шведоча о таким або иншаким ступню редукції опитносци, опигного смисла зависного виреченя. Тото ше исте одноши и на елиминоване побудносци, гоч ше у наших материялох практично не нашло приклади же би на концу зависного виреченя, оформеного по системи **же+** побудна часточка (злучне слово), даєден з авторох положел викричнїк.

Случаї випадованя **же** при истей файти зависного виреченя у цалосци похоплїви и оправдани, найвироятнейше, з принципом економїї язичних условносцох, приривнайце: а служнїци [баба] наказала, **же най** натопи железни пец моцно, вецкаль **най** того обещеняка зоз клїтки випуци, **най** шедне на фурик, та **най** го уциска до пеца, да ше упече (217); Пойдзе гу царови, та му лви, **же най** купи дванац бияли скори, добри, сухи и **най** да справиц штири подкови (Гнатюк, ЕМУР-V, 219); Нїхто их не видзел, нїхто их не чул **же кадзи** су и дзе пошлї (94); Питал ше ми краль **же хто** ме так научел и **хто** ми то так порозвязовал, **хто** то бул таки мудри (127); Вонї му гуторелї **же як** вишлї горе и **як** го оживелї (Руски приповедки, 202); Добре нас учели старши, **цо** нас чека, **же яка** то цала доля чловеческа (Антология поезїї, 52); Але, не знал дїдо Арон **же цо** там шицко видзел а **цо** не (Кирда, За горами, 190); Кед ше моеї мацери дараз питали **же як** ей можем помагац, **чи** можем за вю вариц а **чи** рейтеши цагац, вона ми обично пове же не барз люби... (Пионирска заградка, 1969, 7, 9).

Мож предпоставиц же випадованя подобней файти маю баржей або меней регуларни характер, кед ше истофайтови зависни виреченя уводзи з истим злучнїцким словом, то єст, при структури типу: **же най... най... най; же дзе... дзе... дзе** и подобних. При розличних злучних словкох (структури типу: **же цо... же як; же най... же як**) вироятносц обовязковосци хаснованя **же** випатра векша, гоч, без сумнїву, тото земерковане вимага дополнююци преверйованя на практичних прикладах.

На тот способ, формоване рускеї системи злучнїцких конструкційох на **же** було виволане з двома взаємно условенима факторами (з одного боку, зоз заобиходзєньом хаснованя директней, а з другого — з наставаньом нових синтаксичних структурох рижних типох зложених виреченьох) и одвивало ше на основі совершенно одредзеного морфологийного материялу, котри може зоз своїма нукашнїма прикметами випольновац синтаксичну функцію. Схематична слика злучнїцких конструкційох котри нас интересує випатра так:

| походзене  | состав   | функціонално-семантичне назначене | синтаксичне назначене            |
|--|--|-----------------------------------|----------------------------------|
| односно<br>— опитни  | <b>же цо</b><br><b>же яки</b><br>.....<br><b>же дзе</b><br><b>же кеди</b><br>..... | за елиминоване опитносци          | за формоване зависних виреченьох |
| <b>же +</b> заменовнїк<br>↑<br>— опитни<br>↓<br>присловнїцко |  |                                   |                                  |
| <b>же +</b> часточка   | <b>же чи</b><br><b>же най</b><br><b>же да</b>                                      | за елиминоване побудительносци    |                                  |

После того як зме утвердзели состав и преанализовали особеносци злучнїцких конструкційох на **же**, можеме поставиц питане: Чи ше **же**-изация заменовнїцких и партикулярних словох, котри ше явяю у злучнїцкеї функції, явя як специфична руска синтаксична прикмета?

Кед маме у оглядзе лем литературни язики сучасних Славянох, вец одвит на тото питане у подполносци потвердзуюци. Кед бизме вжали до огляду язык як всекупносц диялектох и бешедох, вец ареал розпресцераня тей синтаксичней прикмети виходзи зоз рамикох руского (югославянско-русского, бачко-сримского) язика и повязує ше з подручюм з котрого ше на початку XVIII вику виселели Руснаци, рушаюци до Бачки, а потим до Сриму и других районох „Нїжней жеми“. То, насамперед, територия Восточней Словацкеї на котрей ше пресцераю, формуюци часто и переходни язични пасма, восточно-словацки и заходноукраїнски (закарпатски) бешеди; источасно, тоту лингвистичну прикмету котра нас интересує маю и бешеди у регионох котри ше граїча з Восточну Словацку. Укажеме тото на конкретних прикметох.

**Заходноукраїнски бешеди** Восточней Словацкеї характеризує розвита система злучнїцких конструкційох на **же**, котри маю барз обачлїву аналогію зоз ситуацію у руским (бачко-сримским) язїку. Призберали зме материяли зоз записох котри концом XIX вику В. Гнатюк направел у „західних угорсько-руських комітатах. (зборнїк ЕМУР-III); и на початку того вику — у даєдних районох Банату (зборнїк ЕМУР-IV); окрем того, похасновали зме тиж и други том „Українських народних казок Східної Словаччини“, чий материял облапя Снинцину, Медзилабирцину и Старолюбовнянщину, и зборнїк „З глибини віків“ М. Мушинки, чийо тексти облапяю досц широки круг українских бешедох Восточней Словацкеї; одредзени материяли дава и недавно видати зборнїк Института лингвистики „А. А. Потєбнї“ Академії наукох Українскеї ССР „Говори української мови“ (1977). У заходноукраїнских бешедох з наведзених територийох заменовнїцки злучнїцки конструкції на **же** маю шлїдююци состав:

же што — же шо (з модифікаціями типу **же чо**го и подобне);

Шья го учитель звідуює, **же што** повідал отец? (Гнатюк, ЕМУР-IV, 8); Вернувся назад тот гарбан, та тот вже го не хотів пустити ід гніздов, **же чо**го вун вхабив потята в такому страшнум час (9-10); Там шось перекусив но та й са позерать, та й повідаць тому качмарьові, **же шо** ту є нового (10); Циган пришов та й са ный звідуює, **же шо** є, шо нового (12); Но та й звідуюєса того качмаря, **же шо** там є новою (14); Із тов са поклав, **же шо** вун кой дав, а шо вна йому дась (Українські казки, 184); Тоты вартоше уж знали, **же што**, дораз ю зоблекли і очутили, а тому старому ани не повідали (287); кухарка вжяла ключ, отворила собі двері, и зазріла під пощіль, **же што** то він там ма (З глибини віків, 288);

и **же цо** (з модифікаціями типу **же за цо** и подобни);

И она впава з них от страху, **же за цо** ей муж коньом бив (Гнатюк, ЕМУР-III, 42); А хлопа уж помержіло, лапав з дяблом видити шя, **же цо** ве даюť уж покый (З глибини віків, 294);

**же який** (модифікаціями типу **же якы** и тд.): Потім повідат жені, **же який він** худобний (Гнатюк, ЕМУР-IV, 3); Та повідаць, **же якым** падом вун хоче відіти його свадьбу (українські казки, 17); як бы она ім повіла, **же який они** жывот будут мати... (З глибини віків, 282);

**же як**: Она ім повідала, **же як** застанут перед воротами, же можуть заприцати до возів шиток статок (14); И потім він сья застарал, Ваща краль, **же як** він те може одградати (Гнатюк, ЕМУР-VI, 15); Та й вун повідаць, **же як** то вун до корчмы не пустить (10); кой страшно было, **же як** віділа з нього, **же як** вун са бив за ню (12); а вона са так привбіцала, **же як** встаріє, та му дась мотузок, бы са завів (Українські казки, 184); Але він мал такый звык, **же як** собі повечерял, все дашо там читал (284); Прийшов ід ньому, та са звідовав, **же як** шо (З глибини віків, 298); а потім зачалі босідоваті **же як** ша будуть тогы двое побіраті (Говори, 571)<sup>1</sup>;

**же чі**: Но та й вни прогварили, же хаба нас тот хлоп высвічіть, **же чі** потята суть (Українські казки, 10);

**же чом** (орфографічно тиж **же чьом**): Син уш ходит до чьколи, там шья го учитель вивідуює, **же чьом** його отец так шя старат (Гнатюк, ЕМУР-IV, 8); Пушов вун ід ной са ный просить, **же чом** вна так плаче (11); Як пришов вун на тугу свадьбу, там стражний го спер, но та вун повідаць, **же чом** го не хоче пустити (Українські казки, 16);

**же де**: Сидит там в свої хисьці зармучений, застараний, **же де** то годно бити, жеби то шья до рана могло стати (Гнатюк, ЕМУР-IV, 9); Вун са позвідовав, вни му повіли, **же де** тот водовод (11); а краль ішов на возі та й са заставив, та й гварить, **же де** вун іде (Українські казки, 182);

Спомедзи партикулярних злучніцких конструкційох на **же** у нашим материялу лем злучніцка конструкція **же ци** (орфографічно тиж и **же ці**, тоєст, **же чи**), елиминуює, як и у скорей поведзених прикладах заменовніцких злучніцких конструкційох, опитни смисел зависного виреченя: Но і пришла там до кухні, **же ци** бы не хціла купити дашто (287); Та шя выбрала до того кральовского бурку, **же ці** бы го до службы не прияли (289); А тоты двоє

хлопці припришли гу ньому, **же ци** не могли бы і они даяк му послужыти (З глибини віків, 290-291); а потім тот млодый што прішов по того дівча ну та просіл са **же ці** му даюť дашто записати (Говори, 571).

О досц велькей розпрестартосци **же-изації** и о ей органским уходзеню до синтаксичней системи вецей бешедує и барз характеристичши приклад котри зме пренашли у Гнатюкових записох з подруча українских бешедох у Банаце. Ту злучнік **же** похасновани зоз злучніцку конструкцію жеби (орфографічно тиж **же би**) — у обидвох случайох за формоване дополнюющих зависних виреченьох, прировнайце: Як пришли там до другого качмаря, як заметали бочьки, тай потім еден фурман му повідаць, **же жеби** чепялі коні, же він даст штирі, а він жеби му дал єдного (Гнатюк, ЕМУР-IV, 4).

Барз розвита и система злучніцких конструкційох на **же** и у **восточно-словацких бешедох**, а тиж так и у даедних бешедох словацкого языка котри ще граніча з німа. Приклади котри зме призберали з обявених записох Фр. Пастрнека (1898) и С. Цамбела (1906), облапяю у ствари восточнословацки арсал. Перше рознагье заменовніцки злучніцки конструкції:

**že co**: Al'e ho rodiče odhvarali že ma pri čim žic, že co mu po takim remesle (254); I spravovala še tak dobre, že co rok tak više išla, až generala višla (Czambel, 263);

**že chto**: Ta še pital svojeho vražca, chtori bul harnad'om, že chto na pežezi hodzi? (Czambel, 255);

**že dze**: Tot še pital, že dze voňi idu (Pastrnek, 63);

**že prco**: Inaš na něho patrei a mocno še zastaral a pital še, že prco na něho mišl'i, že kradnul pežezi (Czambel, 259);

**že kel'o**: Zaraz povedzel svojej frajirki, že kel'o oňi maju pežezi (Czambel 260).

Спомедзи партикулярних злучніцких конструкційох призначели зме, наприклад, злучніцку конструкцію **že či**: Vun še opital že či voňi (Pastrnek, 63); Ked minarčik sam zostal s kačmarku, pital še jej, že či bi tota dzivka za něho šeposla? (Czambel, 261);

Обачліве же арсал розпрестартосци зявеня **же-изації** у словацких бешедох досц широки и облапя даедни типи среднесловацкого диалекта. Так Антон Хабовштяк у своей фундаменталней монографії „Oravské nářečia“ (1965), анализуєчи оравску бешеду среднесловацкого характера, наводзи цілу серию злучніцких конструкційох на **že'**: **že abi**, **že ako**, **že či**, **že nech** (ňach, ňäch), **že kto** (chto), **že do**, **že aki** (jaki, jakí), **že d'e**, **že ket'**, **že käd'e**, (kad'e, ked'e), **že kedí**, **že otkel'** (otkäl'), **že otkedi**: kričäl'i zme na nich, že d'e budú krmit'; ňeviem, že kedí prid'e noví učitel' и тд. (Habovštiak, 304; опатриц тиж бок 305).

**Же-изація** — обачліве зявене и у словацких доселенских бешедох у Мадярскей и Югославий. Так у записох познатого словацкого диалектолога Йозефа Штолца, котри призначел у Мадярскей (валал Vértesszöllös), ми пренашли партикулярну злучніцку конструкцію **že li**, котра елиминуює опитносц зависного виреченя: Oňi sa spitovali, že li oňi môžu tam doncit' (Stolc, Nářečia, 440).

Прировнайце тиж приклад з бешеди валала Пиньвиц у Бачки (тота бешеда истого тилу, як и тот праве наведзени — заходнословацкого, гоч е дакус и нивеловани), котри зме вжали з монографії Даниела Дудока: A poton tag dobre si pixla do prsta, abi jéj aš krv išla a ukazovala, že jak sa po-

<sup>1</sup>Ту и надалей приклади з того зборніку буду дати зоз графіку котра упрощена у одредзеной мири.

<sup>1</sup>У меншей мири поєдноставюєме фонетични записи А. Хабовштяка и (далей) И. Штолца и О. Броха.

rihá za jeho péro (Dudok, 178). Est того материялу, котри нас интересуе, и у бешедох стреднесловацкого типу Бачки (валалы Пиньвиц, Гложан, Кулпин и други). Шицки тоты бешеди всестрано вигледовал Штолц и представл их у своей монографий „Reč Slováků v Juhoslávii“ (1968):

že čo: háť můžem, že čo budu robít' so mňov (234);

že načo: A ja, že načo ona mňe tu, nag ona je tan doma (248);

že kto: A aj poton ke sa vom otstraňiv, tag mój starac rosprával'i, že kto je to dedektiv (244);

že či: No ta ke son tašla, spítala son sa, že či háť můžem u ňih bit', či ma veznu (234).

У шветле поведзеного, цалком природне обчековац зявене котре нас интересуе у мишаних українсько-словацких бешедох. На концу прешлого вику познати славист Олаф Брех вигледовал одредзену часц словацко-українського пограничного подруча у восточней часци тедишней Угорскей. У невеликим тексту котри записал у валале Falkuš (mad. Gyula Rajkossy), ми пренашли велі злучніцки конструкції на же:

že dze: tot še pítal že dze vón'i idu (45);

že otki: opítal žení svójej že otki vóna tóto méso kupila (45);

že kec: a dzécom povédzel, že kec išče raz ucékn'u (45);

že čižo: vóna še od n'ich pítála, že: „čižo sce, dzéci?“ (46);

že ľem naj: aľe vóna im hutoréla že ľem naj šédn'u (46);

Обачліве же, як українски, так и словацки бешеди маю живи шліди формованя злучніцких конструкційох на же, цо мож видзиц на слідующих прикладох з українских бешедох Восточней словацкей: Но та й пришли вни дому, та й гварять вже ньинькові, матері, же: — **Мамо і ньиньку, мы пуйдеме гет** (8); **Нашов та й повідать, же: — шо ты там маеш?** (14); та вун гварить юй, же: — **Чом то тута гора така чорна...** (22); Як пришов ниже валалу, та на нього люди крічали, же: „**Іване, хыжа горить!**“ (Українськи казки, 182).

У шицких тих случайох не трансформовани особни форми дїслова у директней бешеди, то ест, 1 особа мн. место 3. особи множини, 2. особа еднини место 3. особи еднини, не вихабени форми преображованьох, цо важне за формоване зависного виреченя.

\* \* \*

Презентовани материял злучніцких конструкційох на же вонка з граніцох бачко-русского ареала допущуе же би ше принесло заключене о барз широким розпресцераю зявене, котре нас интересуе. У рамикох заходно-українсько-восточнесловацкей диялектней території, як и у районох котри ше граніча з ню, наприклад, з бешедями стреднесловацкого типу (уключуюци ту и райони преселенцох). Нет сумніву же ше же-изация як процес зявела праве у заходноукраїнсько-восточнесловацким диялектним ареале и, спрам того, тото зявене було познате рускому языку вельо скорей як цо ше його носители приселели до Бачки. У преселенским руским диялекту (тиж так як и у заходнесловацких и стреднесловацких бешедох Мадярскей и Югославий) тот ше процес предлужовал поступне розвивац и привел до вибудови комплексней системи злучніцких конструкційох на же. За розлику од других литературних языкох, у руским литературним языку тота стара прикмета народного языка утвєрждена и активно ше ю хаснуе.

(Преложел Г. Колесар)

## ЖРИДЛА

1. Антология поезиї — Антология поезиї бачванско-сримских руских писательох. — Руски Керестур, Руске слово, 1963.
2. Варга, Читанка — Дю. Варга. Читанка за VII и VIII класу основней школи. — Руски Керестур, Руске слово, 1963.
3. Гнатюк, ЕМУР — В. Гнатюк. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. III. — В сб.: Етнографічний збірник НТШ, т. IX, Львів, 1900; т. IV — Етнографічний зб., т. XXV, Львів, 1900; т. V — Етнографічний зб., т. XXIX, Львів, 1910.
4. Говори — Говори української мови. (Збірник текстів). Київ, Наукова думка, 1977.
5. Кирда, За горами — В. Кирда. За горами. Роман. — Нови Сад, Руске слово, 1974.
6. Ковач, Цихи води — М. Ковач. Цихи води. Вибрани приповедки. — Нови Сад, Руске слово, 1970.
7. Ковач, Читанка — М. Ковач. Читанка за II класу основней школи. — Руски Керестур, Руске слово, 1963.
8. Ковач—Гудак — М. Ковач, III. Гудак. Гриц Бандурик. — Нови Сад, Руске слово, 1972.
9. Костелник, Бисерни дражки — В. Костелник. Бисерни дражки. Роман у трох часцох. — Нови Сад, Руске слово, 1971.
10. Костелник, Жеми моя — В. Костелник. Жеми моя. Роман у трох часцох. — Руски Керестур, Руске слово, 1967.
11. Костельник, Поезия — Г. Костельник. Поезия на бачванско-сримским руским литературним языку. (Позберани діла Гавриїла Костельника. Кн. I). — Нови Сад, Руске слово, 1970.
12. Осиф Костелник, Позберани твори — О. Костелник. Позберани твори. — Нови Сад, Руске слово, 1981.
13. Кочиш, Брига — Е. М. Кочиш. Брига. — Нови Сад, Руске слово, 1978.
14. Кочиш, Осушени слизи Ляд на гарадичох — Е. М. Кочиш. Осушени слизи. Ляд на гарадичох. — Нови Сад, Руске слово, 1968.
15. Кочиш, У млечней драги — Е. М. Кочиш. У Млечней праги. Роман. — Нови Сад, Руске слово, 1973.
16. Кочиш, Чайка — Е. М. Кочиш. Чайка. Роман. — Нови Сад, Руске слово, 1974.
17. З глибини віків — М. Мушинка. З глибини віків. Антология усної народної творчості українців Східної Словаччини. — Братіслава—Прагів, 1967.
18. Одгуки з равніни — Одгуки з равніни. Зборник приповедкох. 1941—1961. — Руски Керестур, Руске слово, 1961.
19. Руски приповедки — Народни приповедки бачванських Русинох. По етнографічних материялох В. Гнатюка. — Руски Керестур, Руске слово, 1972.
20. Українські казки — Українські народні казки Східної Словаччини. 2. — Прягів, 1966.
21. Фейса, Желени лісточка — Я. Фейса. Желени лісточка. Писні за дзеци. — Руски Керестур, Руске слово, 1964.

22. Broch — O. Broch. Studien von derslovakisch-kleinrussischen Sprachgränze im östlichen Ungarn. — In: Videnskabselskabets Skrifter II. Historisk-filosofisk klasse, Kristiania, 1897, N 5.
23. Czambel — S. Czambel. Slovenská reč a čeč miesto v rođine slovanských jazykov. — Turč. sv. Martin, 1906.
24. Dudok — D. Dudok. Nárečie Pivnice v Báčke (Matica Slovenska. Spisy Ustava pre zahraničných Slovákov. Séria monografie. Zv. I). — Martin, Matica Slovenská, 1972.
25. Habovštiak — A. Habovštiak. Oravské nárečia. — Bratislava, SAV, 1965.
26. Pastrněk — Fr. Pastrněk. Z nejvýchodnejších nářečí uherskoslovenských. — In: Národopisný sborník československý, Praha, 1898, sv. 3.
27. Štolc, Nárečie — Štolc. Nárečie troch slovanských ostrovov v Maďarsku. (Slováci v Maďarsku. Sv. I). — Bratislava, SAVU, 1949.
28. Štolc, Reč — J. Štolc. Reč Slovákov v Juhoslávii. I. Zvuková a gramatická stavba. — Bratislava, SAV, 1968.

Юлиан мр Рамач

## ПРИМЕНОВНИК СПРАМ

ПРИМЕНОВНИК **спрам** зме прияли зоз сербскогорватского языка. Хаснуеме го з генитивом. У сг. языку ше **спрам** тиж хаснуе з генитивом, ридко з дативом. Попри **спрам**, дакеди хаснуеме и форму **наспрам** (< сг. **наспрам**).

Трима ше же **спрам** истого походзенья як и сг. **применовник према** и сг. слова **спремити, опремити, опрема, спреман, премац, премада**, украинске слово **прямий** (=прости), словацке **príamý** (=прости), ческе **průřezný** (=отворени, щири). Праславянска форма не утврђдена. Ёст предпоставки же вона глашела **ргѣшъ** (з носним е) або **ргѣшъ** (з ятом). У церковно-славянским языку ше писала з ятом: **прѣмъ**.

У сг. языку **применовник спрам** синоним **применовника према** (з локативом). Обидва маю вецей значеня. Ми до нашого языка прияли скоро шицки їх значеня:

**Према и спрам** у сг. языку:  
**1. Рушане у одредзеним напране:**  
 Возили смо се **према** Крагујевцу. — Кренули смо **према** коти 205. — Ишли су **према** истоку. — Домаћин уста **спрам** пријатељ.

**2. Унапряменосц дакадзи (субект мируе у месце):** Био је окренут **према** нама. — Цвет је отворен **спрам** сунца.

**Спрам** у руским языку

Хаснуюци вигодни витор котри ношел мою ладьочку **спрам** югу, пейц днї (сом) плївал вше далей (...). (Робинзон Крусо, 18. бок)..

Цеплота котру пец емитуе муши буд **унапрямена спрам** гетей часци просторї дзе ше пребува, а не **спрам** дзверох, облакох або **спрам** вонкашнїх мурах. (Руске слово, 16. XII 1983, 11. бок)

3. Унапряменосц чувствох, особне одношене: Песник у овој песми изражава љубав према домовини. — Имају правилан однос према друштвеној имовини. — Од то доба није био спрам мене тако добар.

4. Поняце у одношеню на хторе ше одмерюе дајки поступок: Наградили су га према заслуги. — Поступили су према закону. — Проводе тактику према ситуацији. — Живе спрам могућности.

5. У одношеню на, у поровнаню зоз: Ти си злато према њему (спрам њега).

6. Розмира: Кладио бих се у десет хиљада према један.

7. Место, положене прејг драги, опрез, просто дакого або дачого Њихове су куће једна према другој. — Војска заузме острво спрам ушћа Саве и Дунава.

8. Одвитоване, согласносц: Удала се за младића према себи. — Према свецу и тропар. — Није спрам тебе ово друштво.

9. Приблјжни час: Негде према вечеру се вратио кући.

10. Жридло шветлосци: Книгу је сатима читао увече према лампи.

Петра волао „сину“ озда прето же својого не мал и одношел ше спрам њого не як швекор спрам жеца, але як товариш спрам товариша. (Е. Кочиш: Петро Андрейков, 119. бок)

Бойлер еден спомедзи највекших трошителюх електричнеј енергиј. Спрам дзепоедних рачункох, у средней фамилиј лем бойлер потроши коло 1500 киловат-години електричнеј енергиј рочно (...). Бойлер треба уключиц спрам потреби, кед ше будзе хасновац цеплу воду. (Руске слово, 16. XII 1983, 11. бок)

Не вериш? Ша цо и можеш вериц кед ти, гоч стари, та ши спрам мне, повесц, смаркош. (М. Ковач: Цихи води, 74. бок)

Ставел бим ше на дзешец тисачи спрам еден.

Кед пришол спрам Петра, поздравкал и застановел ше. (Е. Кочиш: Петро Андрейков, 20. бок)

Наших хлапцох спрам ней нет (...). (М. Ковач: Цихи води, 227. бок)

Зоз значенюм 9. не мам зазначени приклад.

Зоз значенюм 10. не мам зазначени приклад.

11. Применовник према ше хаснуе и у уводним виразу према томе: Ти си изазвао штету, према томе, ти треба и да је платиш.

Пред законом сце шицки штвело ровноправни. Спрам того, кажде спомедзи вас ма право на едну штвартину (...). (Дю. Латак: Обрачунок, Одгук з ровнини, 94. бок)

Понеж го хаснуеме з вецей значенями, применовник спрам нешка барз фреквентни у нашим литературним језику. У „Руским слове“ го часто находзие и у насловох: Одвичательнейше одношене спрам сировинох (РС, 2. IX 1983, 6. бок); Сномалшено ше меня одношене спрам ремеселства (РС, 30 IX 1983, 14. бок); Припознана спрам заслугох (РС, 14. X 1983, 14. бок); Квалитетнейше одношене спрам приманя (РС, 25. XI 1983, 16. бок). У даедних статьяох находзие по два-три и вецей приклади. У бешедним језику спрам ше ридше хаснуе; превладую його домашни еквиваленти.

Кеди ше применовник спрам завел у нашим литературним језику? По потерашних податкох, аж по другеј шветовеј войни. У Гнатокових записох народни приповедаче го не хасную. Док сом препатрал медзивойново виданя (Руски календари), ище сом не провадзел и хасноване применовника спрам. Аж познейше сом препатрел даедни тексти. Лем на двоих местох сом зазначел спрам. Перши приклад у Гавриїла Костельника, у тексту „Сотворене човека“ (Руски календар, 1983, 47. бок): **Конь, крава, лев, тигриш — то совершена краса спрам њого.** (Г. Костельник иншак, применовник спрам не хаснуе. Наведзени приклад можлїве же и едини у њого.) Други приклад у приповедки „Андри Томов“ Дјори Бильни (приповедка написана 1940. року): **Една слиза ше му заблїщала у оку. Було то чувство нїжносци, чувство спрам блїжњого.** (Одгук з ровнини, 179. бок)

Можлїве же спрам и даедни други медзивойново авторе хасновали, але у каждим случаю не так често як го ми нешка хаснуеме. Од старших авторох зазначел сом спрам у дїлох Михала Ковача, Федора Лабоша и Йовгена Кочиша. Медзитим, вони могли спрам прияц до своєї бешеди аж по другеј шветовеј войни, а медзи войнами го не мушели хасновац. Младши авторе шицки хасную.

Применовник спрам хасную вецей авторе уж у Рочней кнїжки за 1951. рок. На 76. боку находзие и тоти виреченя: **Спрам записаних податкох присельоване Руснацох (...) почало 1746. року (...).** **На перши завод, спрам податкох, приселели ше 11 фамилиј (...).** **Медзитим, спрам записох Руснаци ше селели и до(...) Коцура.** **На 77 боку: Кажда фамилия (мушела робиц на державним мастку) спрам велькосци надзеленој жеми.**

Можеме, значи, тврдзиц же ше спрам у векшој мири хаснуе аж од другеј шветовеј войни.

Основна причина же зме спрам почали хасновац було немерковане, недостаточне старане о чистини литературного језика, цо було вообще карактеристичне за повойнови период по шейдзешати роки.

У сербскогорватским језику ше најчестейше хаснуе форма према, а ридко спрам. Прецо зме вец не прияли фреквентнейшу форму према, але меней фреквентну спрам? Главна причина вироятно тота:

У літературним язичу маме вецей случая же кед ше у сг. язичу хаснуто два синоними, при чим ше еден хаснуе частейше, а други ридше, ми, вибераючи еден з них, виберали тот цо ше у сг. язичу ридше хаснуе. На тот способ зме сами себе прешвечели же зме сцекли од сг. упліву. Кед слово у сг. язичу меней фреквентне, думали зме же з його приманьом и сг. уплів будзе менши. Наприклад, у сг. язичу ест слова **рудник** и **рудкоп**. Найчастейше ше хаснуе слово **рудник**. Ми свойо слово за **рудник** не маме и, вибераючи еден з тих двох сг. вжали зме **рудкоп**, бо е у сг. язичу меней познате. Так зме и у своїх очох и у очох других створели упечаток же то якимшик концом нашо слово. Исти случай и зоз сг. синонимом **промет** и **обток**, **чуло** и **осет**, **снабдевати** и **подмиривати**, **ускладити** и **усагласити**. И ту зме ше опредзелели за меней фреквентни синоними **обток**, **осет**, **подмирйовац**, **усоглашиц**.

Хтори то применовніки цо их можеме хасновац як замени за сг. применовнік **спрам**? Найленше же бизме их погледали у текстох у хторих применовнік **спрам** не хасновали, односно у хторих место **спрам** похасновани даедни други еквивалент.

1. А дідови Маслейови ше видзело же вон, як його слунечніки, рошне зоз жеми, та ше спина **гу** **небу** же би го **цале** **обяц**, **гу** **шерцу** **прициснуц**. (Г. Костельник; Цар над слунечніками, Проза, 99. бок).

(...) Але бачи **винацар** уж швидким **кочайом** **кращал** **гу** **лесом** (М. Коциш; Позберана проза, 66. бок).

Кед дакого драга нанесла зоз **Илоку** **гу** **Шиду** скорей 5—6 роки пред тоту войну, **обачел** **коло** **калдерми**(...) **величезни** **яблани** (...). З **правого** **боку** **калдерми**, **идуци** **гу** **Илоку**, **луки** **не** **осипали** **зоз** **самим** **квцом**(...). (Рочна кніжка за 1951. рок, 86. бок)

У наведзених прикладах применовнік **гу** значи **рушане** у одредзеним **напряме**. У слідующих прикладах вжати з ділох наших писательох **спрам** тиж можеме заменіц зоз **гу**:

Тримал сом курс **спрам** **отвореного** **моря**, **корманюючи** **процивно** **витру**(...). Хаснуючи **вигодни** **витор** **котри** **ношел** **мою** **ладьочку** **спрам** **югу**, **пейц** **дні** **(сом)** **плівал** **вше** **далей**(...). (Робинзон Круссо, 18. бок)

Тримал сом курс **гу** **отвореному** **морю**, **корманюючи** **процивно** **витру**(...). Хаснуючи **вигодни** **витор** **котри** **ношел** **мою** **ладьочку** **гу** **югу**, **пейц** **дні** **(сом)** **плівал** **вше** **далей**(...).

Дакеди автор сце окреме **нагашиц** **напрями** **рушаня** и теди ми наш применовнік **гу** **випатра** **недостаточно** **виразни**. Так можеме похопиц и **предходни** **контекст**, а тиж и **даедни** **приклади** **зоз** **значеньом** 2. Медзитим, и у таких случайох треба хасновац применовнік **гу**, бо док зме не прияли применовнік **спрам**, та зме **унапряменосц** **наглашовали** **зоз** **гу**

Кед бешеда о **странох** **швета**, у народним язичу ше гутори: **пошол** **до** **виходу** (— **према** **истоку**), **до** **заходу** (**према** **западу**). У даедних случайох место **спрам**, значи, можеме похасновац и применовнік **до**. То ше одноши и на приклади наведзени под 2.

2. **Попрагалі** **воли** **до** **плуга**, **вицаглі** **одну** **бразду** **аж** **на** **польо**. **Ганьча** **ца** **фриштик** **вежне** **осух**, **завяже** **до** **ручніка**, **та** **идзе** **по** **теј** **бразди**. **Е!** **Але** **шаркань** **загарнул** **їх** **бразду** **цо** **вонї** **справелї**, **а** **справел** **другу** **гу** **своеј** **дзирї**. (Гнатюков Етнографски зборник, Т. 29 69. бок).

Кажда **рука** **гу** **себе** **крива**. (Руски календар 1921. 55 бок).

Родзел ше **Петрик** у **едним** **сримским** **валале** **цо** **виложени** **гу** **слунку** **на** **южной** **часци** **Фрушкеј** **гори**(...). (Михал Ковач: Цихи води, 225. бок).

Унаведзених прикладах **гу** значи **унапряменосц** (без рушаня). **Спрам** можеме заменіц зоз **гу** и у слідующих прикладах:

Од **места** **дзе** **наместице** **пец** **завиши** **кельо** **ше** **цеплоти** **ефикасно** **вихаснуе**. **Цеплота** **котру** **пец** **емитуе** **муши** **буц** **унапрямена** **спрам** **гевтей** **часци** **просторїї** **дзе** **ше** **пребува**, **а** **не** **спрам** **дзверох**, **облакох** **або** **спрам** **вонкашиїх** **мурох**. (Руске слово, 16. XII 1983. бок)

Од **места** **дзе** **наместице** **пец** **завиши** **кельо** **ше** **цеплоти** **ефикасно** **вихаснуе**. **Цеплота** **котру** **пец** **емитуе** **муши** **буц** **унапрямена** **гу** **гевтей** **часци** **просторїї** **дзе** **ше** **пребува**, **а** **не** **гу** **дзвером**, **облаком** **або** **гу** **вонкашиїм** **муром**.

Окреме **жалосни** **гевтот** **преход** (през **гайзибанску** **драгу**) **на** **виходзе** **з** **Титового** **Вербасу** **спрам** **Коцура**(...). **Будовательна** **инспекция** **би** **ше** **мушела** **постарац** **и** **коло** **розришованя** **питаня** **едней** **хижи** **опрез** **того** **преходу** **спрам** **Титового** **Вербасу** **котра** **тиж** **так** **ономожљивоє** **прегляд**. (Руске слово 11. XI 1983. 7. бок)

Окреме **жалосни** **гевтот** **преход** **на** **виходзе** **з** **Титового** **Вербасу** **гу** **Коцуру** **лебо**: **до** **Коцура**) (...). **Будовательна** **инспекция** **би** **ше** **мушела** **постарац** **и** **коло** **розришованя** **питаня** **едней** **хижи** **опрез** **того** **преходу** **гу** **Титовому** **Вербасу** (**лебо**: **до** **Титового** **Вербасу**) **котра** **тиж** **так** **ономожљивоє** **добри** **прегляд**.

3. А **латини** (и **сам** **Рим**) **так** **ше** **гу** **нам** **одноша** **як** **полип** **гу** **своеј** **жертви** (...). (Г. Костельник: Проза, 368. бок)

Чудо е то же ше наш руски народ (...) уж давно не претопел до **цудого** **або** **сродного** **славянского** **народу** (...). Же ше то не стало, то **найбаржей** **доказуе** **одпорносц** **нашу** **гу** **цудозому** **и** **моц** **народней** **свидомосци**. (Руски календар 1929, 57. бок, автор Дюра Биндас)

**Випатра** **же** **нашо** **дідове** **принесли** **з** **Горніци** **и** **стари** **обичай** — **любов** **гу** **напою**, **а** **особено** **гу** **паленки** **и** **вину**, **кед** **Керестур**, **хтори** **не** **бул** **найвекши** **валал** **у** **Бачки**, **давал** **озда** **найвекши** **приход** **ерару** **од** **напою** (Ф. Лабш: История Русинок, 106. бок)

**Мудри** **ши**, **шмели**, **весели**, **притоку** **гу** **шицкому** **маш** (...). (Михал Ковач: Мой пивет, 33. бок)

**Ю** **вляку** **обовязки** **гу** **дзецом** (...). (Е. Кочиш: Петро Андрейков, 134. бок)

У наведзених **виреченьох** **применовнік** **гу** **похасновани** **зоз** **значеньом** **унапряменосц** **чувствох**, **особне** **одношене**.

Находзiме i кантэксты у хторых ше г у хаснуе паралелно зоз спрам. Вони найсигурнейше потвердзую же применовнiку спрам зоз тим значењом одвiтуе нацi еквiвалент г у:

Баш утiм перiоду (друга половка 19. вику) зьявюю ше у нашiм народзе i патрыотичнi пiснi котри полнi зоз чувством спрам своей старей одовцнi, г у Карпiатом. (Рочна кнiжка за 1951. рок, 65. бок)

Же би насельоване було успишвейше, Габзбурговци обецали населенцом крем жеми i хижу, заграду, потребнi менши будинки i шцiчки польодiлски ремесла. Медзитим, з тей обецунки остали лем празни слова не лем спрам Руснацох, але i г у другим народносцом котри були населени до тих крайох. (Рочна кнiжка за 1951. рок, 76. бок)

Спрам можеме заменiц зоз г у i у тих прикладах:

Петра волаа „сину” озда прето же своiого не мал i одношел ше спрам нього не як швекор спрам жеца, але як товариш спрам товариша. (Е. Кочиш: Петро Андрейков, 119. бок)

Дюра мал i кобулу Розу, але як з тоту кобулу у обисцу було ведно штири женски души, а лем вони двома — Путко (хонь) i исти Дюра, (...) та розумлiве же Дюра векши симпатii пестовал спрам того истого Путка. (Михал Ковач: Цихи води, 255. бок)

Требал бим буц подзековни судьби же була така милосердна спрам мне. (Робинзон Крусо, 68. бок)

Старал ше же би мал i одношене спрам людзох i роботи таке исте як i його тераз уж покойни оец. Дю, Латак: Обрахунок, Одгук з ровнiни, 74. бок)

Петра волаа „сину” озда прето же своiого не мал i одношел ше г у ньому не як швекор г у жецови, але як товариш г у товаришови.

Дюра мал i кобулу Розу, але як з тоту кобулу у обисцу було ведно штири женски души, а лем вони двома — Путко i исти Дюра, (...) та розумлiве же Дюра векши симпатii пестовал г у истому Путкови.

Требал бим буц подзековни судьби же була така милосердна г у мне.

Старал ше же би мал i одношене г у людзом i роботи таке исте як i його тераз уж покойни оец.

4. Несамогласнi звуки мож подзелiц на окреми класи по тим як их вигваряме.

(...) Шцiчко нараз видац було би чежко, бо би вишло 20—21 арки обичного формату, а на то би требало, як судзим по наших ценах, голем 200 еври динари.

Дутянску тарговину ше допуци, але кажди (тарговец) будзе мушиц плациц од своей тарговини по приятим уж обичаю. (Г. Костельник: Проца, 215, 358. и 170. бок)

По урбариялним контракту керестурски жителе обрабляи 187 и 1/4 сескi жеми, рочно давали (...) 19474 днi ручней ( физичней) роботи (...). Гучну роботу ше одредзовало по истим ключу еднак за каждого населенца. Ту кажди мал шлебоду сам одлучовац по своiм власним господарским интересу же на яки способ сполнi своiо обовязки. (Ф. Лабощ: Истрия Русиных, 120. бок)

У наведзених прикладах применовнiк по (з локативом) похасновани зоз значењом: поняце у одношеню на хторе ше одмерюе да яки поступок.

Ест i приклади у хторих автор похасновал по паралелно зоз спрам. Праве вони, як и у случаю зоз спрам // г у, найбаржей указую же зоз тим значењом треба хасновац по:

Дюрдвовчане рiшели же би i за младих обезпечели цепли куцик, та з едней невихаснованей велькей гаражи направели малу салу за „диско” i други активносци. Млади ше чудую i радуу. Шцiчко спрам iх смаку: сала омалтерована, але струя не уцагана. Спрам смаку i старших — шпруе ше струу.

Наслов того текста зоз рубрики „Шнiц”: „По смаку младих”. Значи, и у тексту место спрам мож було похасновац по: шцiчко по iх смаку; по смаку i старших.

Спрам можеме заменiц зоз по i у тих прикладах:

Бойлер еден спомедзи найвекших трошителюх електричней енергии. Спрам дзепосдних рахункох, у стредней фамилии лем бойлер потроши коло 1500 килловат-годзини електричней енергии рочно (...) Бойлер треба уклучиц спрам потреби,кед ше будзе хасновац цеплу воду. (Руске слово, 16. XII 1983, 11. бок)

Вокали у руским язiku класификуеме спрам положеня язика по вертикалней i горизонталней линиi. Спрам положеня по вертикалней линиi вокали дзелiме на: високи (и, у), стреднi (е, о) i нiзки (а). Спрам положеня язика по горизонталней линиi вокали дзелiме на: вокали преднього шора (и, е), вокали стреднього шора (а) i вокали заднього шора (о, у). (Мой необьявени текст)

Бойлер еден спомедзи найвекших трошителюх електричней енергии. По дзепоедних рахункох, у стредней фамилии лем бойлер потроши коло 1500 килловат-годзини електричней енергии рочно (...) Бойлер треба уклучиц по потреби, кед ше будзе хасновац цеплу воду.

Вокали у руским язiku класификуеме по положеню язика у вертикалней i горизонталней линиi. По положеню у вертикалней линиi вокали дзелiме на: високи (и, у), стреднi (е, о) i нiзки (а). По положеню язика у горизонталней линиi вокали дзелiме на: вокали преднього шора (и, е), вокали стреднього шора (а) i вокали заднього шора (о, у).



5. Зов значенном у одношеню на, у поровнаню зов у народним язиком ше хасуе применовник **проци** и **против** (з генитивом). Гутори ше напр.: **Янко лепши** (красши итд.) **проци** Миколи (т. е. Янко лепши (красши) у поровнаню з Миколом); **Тот конь** (чловек, жем итд.) **нїч проци** гевтого (гевтей); **брокатова шмата нїч проци** жерсейовой. Здогадуем ше и такей ситуації: Еден чловек предава жем у Срме, але му купец не дава тельо кельо вон пита. Власник жеми приповеда о тим свойому приятельови Керестурцови, а тот му гвари: „**Проци** того як ше ту у нас жем предава не вельо ши питал.”

Еден приклад находзиме и у Г. Костельника (Кед ше нови швет родзел, Руски календар 1929, 105. бок): **Подношце даклем зов надїю и зов дзеку шицко, бо марна** (нїчомна, мала) **наша трапеза проци** такей награди.

У украинским язиком тот применовник глаши **проти** (з генитивом), у словацким тиж **proti** (з дативом). Прето ше може наруциц питање: чи то то **-в** у нашеї форми **против** не пришло зов сербскогорватского? Могло присц, але не мушело. У словацких карпатских диялектах ест форма **protivko**, а у польским язиком тот применовник тиж зов **-в**: **przeciw** (з дативом). З оглядом на блїзкосц диялектах Горніци з польским язиком, цалком можлїве же у нашим старим краю була и форма **против**, односно обидва форми **проци** и **против**.

У хаснованю применовника **проци** (**в**) не треба же би нас збуньовало же ше вон хасуе и зов значенном сг. **против** (напр. **бориц ше процив** **дакого, дачого**), бо скоро шицки применовники и у нашим и у других язиках маю по вецей значеня.

Ту ше зявюю ище два проблеми: Хтору форму хасновац: **проци** чи **против**? Кед будземе хасновац обидва форми з обидвома значеняма (1. у одношеню на, у поровнаню зов; 2. сг. против), то дакому будзе випатрац компликоване терашнього стану. Медзитим, здогаднїме ше же хаснуеме и двояки форми применовника **опрез // напрез** (з двома значеняма), а тиж и двояки форми заменовника **хтори // котри**, и то нікому не завадза. Прето анї при **проци** (**в**) не треба же би нам завадзали двояки форми. Вшелийк же би у одним истим тексту требало хасновац лем одну з нїх, а не мишац обидва.

Медзивойново авторе хасновали применовник **проци** (**в**) з **генитивом** и з **дативом**, напр.: Олош, найгорше цо було у валале, то ше дзвигло **проци** **нашому** **народу**. (Руски календар 1927, 63. бок)

Кед же ше ту не роби о странским уплїву (можлїве же применовник **проти** хасновани у язичю и з генитивом и з дативом), вец мушиме допушциц же хасноване применовника **проци** (**в**) з дативом (як и з генитивом) жило у народзе, а же хасноване з генитивом превладало под уплївом сг. язика.

Применовнику **проци** (**в**) необходимо будзе пошведиц одну окремну роботу и у ней ошвициц шицки питања у вязи з **проци** (**в**).

У сучасним литературним язиком **проци** (**в**) хаснуеме з генитивом и за-тераз не маме оправданя предкладац даяки вименки у хаснованю.

Значи, у слїдующих виреченюх сг. применовник **спрам** можеме заме-ниц зов **проци** (**в**):

Конь, крава, лев, тигриш — то  
совершена краса **спрам** нього.  
(Г. Костельник: Сотворене члове-  
ка, Руски календар 1938, 47. бок)

Не вериш? Ша цо и можеш  
вериц кед ти, гоч стари, та ши  
**спрам** мене, повесц, смаркош.  
(М. Ковач: Цихи води, 74. бок)

Лем тоти валалски бегаче —  
бидвята **спрам** богачох **против**  
хторих треба дзвигац „куку и мо-  
тику” (Е. Кочиш: Петро Андрей-  
ков, 123. бок)

Лем ми чудно як ши спаднул  
на мойо конари (...). Ша ти бул  
од чесносци **спрам** других. (Е.  
Кочиш: Петро Андрейков, 204.  
бок)

Конь, крава, лев, тигриш — то  
совершена краса **проци** (**в**) нбо-  
го.

Не вериш? Ша цо и можеш  
вериц кед ти, гоч стари, та ши  
**проци** (**в**) мене, повесц, смаркош.

Лем тоти валалски богаче —  
бидвята **проци** (**в**) богачох на  
хторих треба дзвигац „куку и мо-  
тику”.

Лем ми чудно як ши спаднул  
на мойо конари (...). Ша ти бул  
злато од чесносци **проци** (**в**)  
других.

6. У виразах зов значенном **розмири** применовник **спрам** тиж мож заменїц зов **проци** (**в**), можлїве и зов **на**:

Ставел бим ше на дзешец тис-  
ячи **спрам** еден.

Ставел бим ше на дзешец тис-  
ячи **проци** (**в**) еден (лебо **на**  
еден).

7. Пречитайме слїдуючи виреченя, та увидзиме же у нїх **спрам** мо-жеме заменїц зов нашим применовником **просто** (з генитивом):

Кед пришло **спрам** Петра,  
поздравкал и застановел ше.

Черепчане коча ше чуло зов  
далека. Цма, **И** кед коч придзе  
**спрам** Петра, не будзе ше ви-  
дзиц цо на кочу. (...) „Осторож-  
но!” — полугласно розказал Пе-  
тро кед коч бул **спрам** нїх. (Е.  
Кочиш: Петро Андрейков, 20. и  
88. бок)

Кед пришло **просто** Петра,  
поздравкал и застановел ше.

Черепчане коча ше чуло зов  
далека. Цма, **И** кед коч придзе  
**просто** Петра, не будзе ше ви-  
дзиц цо на кочу. (...) „Осторож-  
но!” — полугласно розказал Пе-  
тро кед коч бул **просто** нїх.



8. Зов значенням „одвитоване, согласносц” применовнік спрам ридко хаснуеме. У наведзеним прикладу можеме спрам замініц зов нашим гу лебо за, лебо описно преложиц:

|   |  |
|---|--|
| Наших хлапцох спрам ней нет. (М. Ковач: Цихи води, 227 бок) | Наших хлапцох гу ней нет (за ню) нет. Нет наших хлапцох хтори би ей були пара. |
|---|--|

9. Пречитайме іще раз контексти зов виразом спрам того, та легко найдземе и за ніх нашо заміни. У першим контексту наша заміна може буц вираз з того виходзи або уводне слово значи:

|   |   |
|---|---|
| А 1950/51. школского року по наших валалох маме 42 одділи осн. шк. у котрих маме 1550 школярох. У виспих класох осмолеткох маме 390 шк. а у нїзпих класох гимназії маме 70 школярох (...) | А 1950/51. школского року по наших валалох маме 42 одділи осн. шк. у котрих маме 1550 школярох. У виспих класох осмолеткох маме 390 шк. а у нїзпих класох гимназії маме 70 школярох (...) |
| Спрам того, ми у 1950/51. шк. року маме доведна 2227 школярох од основних до найвиспих школах. (Рочна кнїжка за 1951. рок, 71. бок)   | З того виходзи (значи), ми у 1950/51. шк. року маме доведна 2227 школярох од основних до найвиспих школах.  |

У другим контексту домашні еквивалент присловнік прето:

|   |   |
|---|---|
| Пред законом сце шицки штвєро равноправни. Спрам того, кажде спомедзи вас ма право на одну штвартину (...). (Дю. Латяк: Обрахунок, Одгук з ровніни, 94) | Пред законом сце шицки штвєро равноправни. Прето кажде спомедзи вас ма право на одну штвартину (...). |
|---|---|

У даедним другим контексту вироятно бизме нашли и даедну другу домашню заміну за вираз спрам того.

Дадайме на концу и таблічку значенюх применовніка спрам у нашим литературним язiku и їх домашніх заменах:

| СПРАМ   | ДОМАШНІ ЗАМЕНКИ   |
|---|---|
| 1. Рушане у одредзеним напряме:<br>рушели ше спрам коти 205;<br>пошли спрам заходу; | ГУ, ридше ДО: рушели ше гу коти 205; пошли гу (до) заходу;                          |
| 2. Унапряменосц дакадзи (субакт ше не руша):<br>обрацени спрам сивєру;              | ГУ, ридше ДО: обрацени гу (до) сивєру;  |
| 3. Унапряменосц чувствох, особне одношене:<br>любов спрам отечества;                | ГУ: любов гу отечеству;   |
| 4. Поняце у одношеню на хторе ше одмерює даяки поступок:<br>наградзиц спам заслуги; | ПО наградзиц по заслуги;  |
| 5. У одношеню на, у поровнаню зов: ти добри спрам нього;                            | ПРОЦИ (В): ти добри проци (в) нього;  |
| 6. Розмира: дзешец тисячи спрам еден;   | ПРОЦИ (В), НА: дзешец тисячи проци (в) еден; дзешец тисячи на еден;                 |
| 7. Прєяг драги, просто:<br>застановел ше спрам мне;                                 | ПРОСТО: застановел ше просто мне;   |
| 8. Одвитоване, согласносц:<br>нашла мужа спрам себе;                                | ГУ лебо ЗА, лебо ОПИСНИ ПРЕКЛАД: нашла мужа гу себе (за себе, хтори ей одвитує).    |
| 9. У виразу спрам того: ти спричинел чкоду, спрам того ти треба и же биш ю плацел.  | ЗНАЧИ: З ТОГО ВИХОДЗИ; ПРЕТО: ти спричинел чкоду, значи ти треба и же биш ю плацел. |

## ПРОБЛЕМИ УЧЕННЯ І УСВОЙОВАННЯ РУСЬКОГО МОВИ ЯК МОВИ ДРУЖТВЕННОГО СТРЕДКУ

ПОЗНАВАННЯ інших мов, окрім мацеринової, не тільки передумова для циркулювання культурних і наукових досягнень між різними народами у формі писаного слова, але і передумова для успішних усних контактів у численних мовнонаціональних і мовноязичних середках.

Спрам широко прилапленої дефініції жє ще за двоязичну (односно мовноязичну) трима особу котра знає і хаснує два (або мов) мови, мови як половина жителства швета двоязична або мовноязична. Прето розумліве жє єст іще яка потреба за рипованьом проблемох котри шлїдза з феномена двоязичности. Така потреба окреме наглашена у язично і етнічно гетерогенних середках як цо то САР Войводина.

Зов реформу образования и воспитания реализовани, у ствари, уставни вимаганя о равноправности мов и писмох, та зов структуру наставного плана и програми на мовних ступнях у САР Войводини обезпечене учене мовних народох и народносцох як мовних дружтвеного стредку (сербскогорватского, мадярского, словацкого, румынского и русского) на исти способ и под истима условиями за припадних мовних народох и народносцох.

Статус мови дружтвеного стредку регуловани зов Законом о воспитанию и образовании САР Войводини. Спрам члена 28. того закона, у основном воспитанию и образованию обовязкови „факультативни активности лем за школярох котри ише за них определели, док ише не витвори програму односно часц програми котра представя целост.“ („Службени новини САР Войводини,“ 15/83). Зов членом 35. того закона у средней школи утверждено жє „факультативни активности обовязкови за школярох и студентох котри ише за них определели.“) Ибид., 764)

Ише 1974. року прилапени наставни програми мадярского, словацкого, румынского и русского мови як мови дружтвеного стредку, медзитим, и после дзешец рокох мушине констатовац жє ише руски мови дружтвеного стредку не виучує ані у едним месце САР Войводини.

З тим целью, у рамкох преучованя хаснованя мацеринової и немачеринової мови при средньошколской младежи русской народности у Войводини, 1974. року окончене випитоване школярох тедишней Гимназии „Жарко Зренянин“ зов Титового Вербасу — одделена у Руским Керестуре, котрим мацериноски мови руски.

Цель того випитованя бул достац одвити на шлїдуюци питава: 1. Чи розлики у хаснованю русского и сербскогорватского мови условени зов рижними беседними ситуациями; 2. Чи тема розгварки релевантна при определению за руски або сербскогорватски мови; 3. Чи при определению за руски або сербскогорватски мови, без огляду на беседну ситуацию або тему, ре-

levantнейша национална припадност або ступень познаваня русского односно сербскогорватского мови беседних.

После шойсцох рокох, значи 1980. року, окончене повторне випитоване котре мало за цель доставане подполнойшей слики о преплетаню факторох макро и микростредку у хаснованю мови при средньошколской младежи русской народности.

Концом прешлого року знова нащивени Образовни центр „Петро Кузмяк“ у Руским Керестуре, одделена третей и штвертей класи професионоунапряменого воспитаня и образования правного, польопривредного и технологийного направления.<sup>1</sup> Пре илюстрацию, спомнеме жє Руски Керестур месце зов коло 6 тысячи жителями з котрих 99,86 посто русской народности. Наставни мови (або мови воспитно-образовного процесса) руски. Медзитим число школярох котрим руски мови не мацериноски, а провадза наставу на тим мови вельке - 27 (або едина третина) зов вкупно 79, кельо их єст у одделенных мовних класох, цо представя барз вигодну ситуацию за випитоване вербальных интеракций медзи беседниками, дзе ише як релативни преплетаю основни елементи микростредку (национална припадност и ступень двоязичности) и фактори макростредку (фактори населеня).

Не згоршого спомнуц и того жє подделене на основни национальной припадности не виедначене: на польопривредним направле, наприклад, єст 20 Руснацох зов вкупно 24 школярох у одделеню, на правним 11 школяре зов сербскогорватского мовного подруча, а лем 6 зов русского, на технологийним 3 беседу по руски а 8 по сербскогорватски, итд.

Школяре ише при упису до школи зложели жє буду слушац наставу на руским мови, з чим законска процедура була задоволена. Роби ише о тим жє ише тоти школяре, поведзме, гоч як то будзе претолковане, на правни напрям зов таким успехом яки мали могли уписац лем у Керестуре, дзе конкуренция не велька. Отже, Руски Керестур ма согласност СИЗ формовац одделена зов 15 школярами, з оглядом на мови народности, цо ише, очиглядно, претворело до противности, понеже у тих одделенных єст мало Руснацох.

Школяре ише находза у истим стредку (у учальни и на одпочивку), але лем док тирва настава, з оглядом жє ише роби о школярох-путних зов Кули и Червинки, цо значи жє заедничкого жица у других обласцох нет. Значи, школяре зов сербскогорватского мовного подруча не маю други можливости буц виложени впливу русского мови у шлебодним часе, та и интеракция зменшана и звездена, углавним, на наставну часц.

Школяре котрим руски мови не мацериноски (12 Сербии, 6 Черногорци, 3 Мадяре, 3 Украинци, 1 Югославян, 1 Горват, и 1 Македонец) звладали и знаю основни фразы обходzenia (здравкане, виражоване молби), але их ридко хасную. Розумя беседни мови и векшину фаховей терминологии, понеже ту интерференция найвекша, з оглядом жє ише роби, углавним, о терминологийных зов сербскогорватского мови або интернационализмох з одредзну морфо-фонологийну адаптацию.

Понеже єст учебники и на сербскогорватским мови, школяре зов сербскогорватского мовного подруча уча дома зов учебних котри написани по сербскогорватски.

<sup>1</sup>Нащиву окончел Яков Кишюгас, просветни советник за руски мови при Педагогийном заводзе Войводини, котрому з той нагоди найсердечнейше дзекуюм за позберани податки и обезпечену литературу.

У беседи зок школярами и одного и другого язичного подруча дознали зме же ше у їх интеракційох школяре зок руского язичного подруча нігда (або скоро нігда) не определюю за мацерински язык, без огляду на тему розгварки и место, у ситуації кед собешеднік не Руснак. З другого боку, школяре зок сербскогорватского язичного подруча ше тиж так нігда (або лем цо не нігда) не определюю за руски язык (гоч то и язык стредку и язык воспитно-образовного процесса) у ситуації кед собешеднік Руснак.

У науки ест два широки приступи у виучованю ефектох двоязичности. Перши би ше, условно, могло наволац **негативни приступ**<sup>2</sup>, бо ше руша од похопеня же людзе маю ограничену способност за усвойоване языкох. Кед ше „ментални моци“ подзеля медзи двома языками, особа будзе знац у меншей мири кажди з двох языкох як цо моноглота зна свой. Окром того, вше приходзи, у векшей або меншей мири, до мишаня структурох двох языкох.

Противно такому похопеню, представіки **позитивного приступу** рушаю од вереня же способност за учене языкох не ограничен, напроцив. Вони твердза же дво и вецейязични особи роздумую абстрактнейше, независнейше од словох, же скорей науча розлучовац слово як означене обекта од самого обекта. Окром того, по їх думаню, вецейязични особи маю векшу флексибилност у думаню, а словнік и розумене зложених лингвистичних структурох ше звекшуе з компарованьом и контрастованьом языкох. Зявюе ше, значи, позитивни трансфер рижних язичних схопносцох з одного языка на други.

Школяре рускей народности, як цо зме видзели, двоязични. З оглядом же сербскогорватски язык учели у школи як странски язык (и попри огромного впливу средствох масовней комуникації), и же ше роби о скоро етично и язично немишаним стредку, сербскогорватски язык на котрим вони бешедуе виложени рижнородним впливом и фактором (интерференції).

Интерференция, иншак, предмет интересованя психології, лингвометодики и лингвистичной теорії язичних контактох.<sup>3</sup> Але, интерференцию ше розлично похопюе не лем у тих рижних наукох, але и у рамикох едней науки. У психології интерференция дихотомна опозиция трансферу. Док трансфер позитивне дійство скорей научней або увежбаней діялности на нове учене, дотля интерференция негативне дійство скорейшого ученя, т. е. зявене же скорей научени змисти завадзаю и очежую нове учене.

У лингвометодики ше найчастейше под интерференцию подрозумюю гришки котри школяр прави под впливом мацеринского языка при бешеди на странским языке (медзиязична интерференция), але тиж так и гришки котри наставаю як резултат дійствованя едних елементох странского языка на други елементи странского языка (знукаязична интерференция).

У лингвистики маме широки дияпазон похопюваня интерференції, а часто медзи двома похопенями ест сущни розлики. Насампредз, едни лингвисти под интерференцию облапяю зявеня котри припадаю и бешеди и языку, други облапяю лем зявеня котри припадаю бешеди, треци — лем зявеня котри припадаю языку. Далей, едни под интерференцию подрозумюю

<sup>2</sup>Лайош Генц, Вчасна двоязичност и когнитивни розвой, Нови Сад, 1983.

<sup>3</sup>Воголюб Станкович, Лингвистические основы и методические проблемы интерференции при изучении русского языка Славянами, „Живи языки“, Белград, 1973., кніжка 15., чис. 1—4.

процес взаємного дійства двох язичних системох двоязичней особи, а други подрозумюю резултати того процесу. Едни лингвисти тримаю же ше интерференция снуе на новей — трецей семиотичней системи котра ше формуе у свідомосци двоязичней особи, други то оспорую наглашуюци факт же интерференция не иста при рижних особох и же е у зависности од веліх екстралингвистичних факторох.

У розгварки зок школярами замерковане, тиж так, же интерференция при школярох рускей народности, кед бешедуе по сербскогорватски, присутна на шицких язичних уровньох, од фонетики, акцентології (особліво, понеже у руским языке наглашка фиксирована, вязана за предостатні склад и лем квантитативна, а у сербскогорватским шлебодна и диференцована и по квалитету и по квантитету), морфології, лексики, синтакси и фразеології. Медзитим, впливу ест и у противним напряме; значи, тоти исти школяре, кед бешедуе по руски, до своїх висловох уноши елементи сербскогорватского языка.

Проблеми тей файти буду предмет едней другей розправи, але як илюстрация, за тераз, най послужи таки приклад. Кед ше у руским языке хаснуе такі слова яки ест и у сербскогорватским языке, як цо **сигурно, бизовно, напевно, вшеліак**, школяре ше определюе лем за слово **сигурно**, понеже таке слово ест и у сербскогорватским языке.

У рамикох вариантох можлівосцох едного слова, наприклад **центр** и **центр**, школяре ше определюе за сербскогорватске — **центар**.

Школяре зок сербскогорватского язичного подруча, з другого боку, звладали пасивни руски язык. З правом мож заключиц же им ані гласовна система не представя окреми проблем. Тоти школяре, наприклад, научели напамят едну писньочку по руски, и то зошицким крашне, зок правилну интонацию, коректним вигваряньом шицких гласох и одвитующим наглашованьом. Едино не знаю практично бешедовац, але з німа ше організовано ніч ані не роби же би ше научели по руски. Не отримую ше години руского языка як языка дружтвеного стредку. Значи, пасивне знане языка би требало постац активне. Медзитим, ту присутни недостаток мотивациї; школяре зок сербскогорватского язичного подруча **маю потребу розумиц** (з оглядом же ше наставу окончуе на руским языке), але **не маю потребу бешедовац** (з оглядом же можу одвитувац по сербскогорватски).

Тото питане, напевно, не мож ришовац нормативно, з даяким правним актом бо би то, вшеліак, потупиловало начало равноправности языкох и писмох народох и народносцох, але з уводзеньом руского языка як языка дружтвеного стредку.

При обиходзенью годзинох, наприклад, констатоване же школяре зок сербскогорватского язичного подруча слушаю руски язык як мацерински, а сербскогорватски язык — як язык стредку. Так на годзинох руского языка пишу писани задатки на сербскогорватским языке и доставаю оцени з мацеринского языка (руского), а вообще не знаю бешедовац по руски.

На основи того податку, просвітни совітник за руски язык наложел школи же би по наглим поступку пременела таки стан, т. е. же би школяре зок сербскогорватского язичного подруча почали учиц сербскогорватски язык як мацерински, а руски язык як язык дружтвеного стредку, а школяре зок руского язичного подруча руски язык як мацерински, а сербскогорватски як язык дружтвеного стредку — значи, же би ше ствар ришло на природни способ.

## О КРИТИЦКЕЙ ПРАКСИ

НЕ ЗГОРШЕ будзе повесц такой же тот текст не бешедуе о новей теорії критики. У нїм виношим практични функції, їх начални механізми, правда, до яких сом дошол пишуци литературну критику у остатніх кус вецей як дзешец рокох. Була би то начална споведз одного критичара як його самосвідомосц о предпоставках и консеквенцох власней роботи. Теорію критики, вон, так, не може а анї не ма намиру заобисц, але ше не обовязуе на дефиниції и цалосну теорійну систему. Бо, у критицкей пракси ше превозиходза велї начални питання як релативно звишни за функціонуванє тей специфичней файти креативней духовней активносци, сиямски вазаней за конкретне литературне діло.

Най повем такой же литературне діло похопюем як язични суперзнак у хторим нет редунданци кед воно витворене. Тот язични суперзнак, без огляду кельо конари свойо пасма, односно предметни швет у язичу, повязуе и медзисобно условуе свойо микро и макро структури. Як микроструктури видзим згушньованє невитрошеного язика, такволану интензификацію язика, док у ровні макроструктурах бешедуеме о питаньох литературней файти и других надредзеных роботних поняцох синтези, виведзеных у теорійней сфери, як цо то поведземе поняца традиції або стилскей формації. За придаване власного модела швета писні, наприклад, важнейша язична интензификация, док, поведземе, у приповедацким ділу пресудне шорованє подійох и индивидуализованє подоби, але важне надпомнуц же ту и подоба нїч инше але часц язичного суперзнака. Тото цо сом по тєраз гварел не бог зна яка новосц. Служи як подлога за штири начални искусства критицкей пракси:

1. На подлоги одредзеного роботного поняца вше мушимє шлїдзиц за новосцу зотху конкретне литературне діло шири читательово литературне и животне искусство. Тото роботне поняце може буд традиция, стилстична формація, стил индивидуални, цо значи же иновацию гледаме на подлоги цалого опусу писателя, литературна файта, даедно зотх поняцох язичней интензификації, тип мотивації. Медзитим, гоч хторе роботне поняце нам було подлога, критицка пракса кончи свою функцию лем кед зна описац шлїдзєну иновацию. На тот способ ше у ней интегруе и превозиходзи нашо цалосне искусство литературы и живота и критицка пракса здобува дигнитет креативней духовней активносци, а литературне діло постава достойне памєтаня и врацаня ту ньому ознова. Без пренайдзєней иновациї

нашо теорійни поняца мертви и служу лем як срьдства за подупєранє діла, але су и далєй вира нащей немоци. Знанє без способносци живота.

2. У литературним ділу нет нїчого звонка язика. Аж и тєди кед діло привидно витворєне у язичу каждодньовей бєшєди, цо значи зотх малим ступньом язичней интензификації, ми вше знаме, и такой окреме доживьюсєм, же не слово о спорозумьованью за практични цїлї, а анї не слово о комуниковању хторе божєске. Слово о дожицу хторе литературне, а то значи же ше конари швет у язичу и нашим искусствє и на тот способ ше ми розтворамє у швецє а вон ше у нас предлужує. Тиж, не менєй значне, на одредзєни способ писатель нам помага же бизмє були сотворитєлє швета якї не мож роздзєлїц од того обєктивно иснующого, але му важєнє надисторійнє, без огляду же будзє вше у историї лєм жиц. Розликовац би ту поняца гєнєзи и важєня литературного діла.

3. Критицка пракса поряднє толкує и вреднує литературне діло. Контекст литературного и животного искусства ше „прижємює“ на фактох діла. Єдєн дух, критичаров, надлєтує и облаляя други, писательов, и кед же ше стрєтнє, єдно у другим прєпознаю як идентификация двох свідомосцох и искусствох, вєд стрєтнєцє було плоднє. Критичар, як и глумєц подобу хтору толкує, окончує охрану литературного діла знука його можливосцох. Охрана му нїгда не будзє єгзактна, але може буц прєшвєчлїва. А прєшвєчлїва є лєм кед є аргументована. Мира критичарового таланта и добрєй дзєки, значи, одлучує прєсудно о досягу охрани діла, але єст єдна рационализуюца основа зотрєй мож рушац и опєрац ше на ньо як на черству подлогу же би интуїция зотх менєй блуканя пришлє до виражєня у критицкей креативней активносци. Факти діла описаємє зотх терминми, и приступ критичаров у основи за толкованє нїч инше але вибор гєвтих поняцох зотх рима будзє дожицє твору описац. Ту хасновитє розликовац черстви термини и термини индикатори. Черстви термин то поведзєме рима лєбо глоса, и його у каждєй ситуациї члєвєк хтори ма знаня зотх теорії литературы гєдзєн прєпознац на текстє. Сам по сєбє термин, черстви, не ма вредносни прєдпоставки. Вредносни, а то значи интерпрєтативни прєдпоставки маю термини индикатори — як поведзєме цо то поняца барок, реализєм, опис индивидуализації подоби — и вони ше у толкованью розликую од критичара по критичара, цо ищє не значи же су гоч нестабилни и нехасновити. На подлоги терминох индикаторох и поняца хторе ноша у сєбє — шлїдзиц мож за иновацию. Креативни дигнитет доставаю лєм у живєй критицкей пракси. Инакш су лєм мертви, абстраховани роботни поняца.

4. Критичар не у функциї методи, але є по дефиниції у функциї текста, односно литературного діла. То ше у критицкей пракси указує, у ствари, же шлїдзєнє одредзєней методи, одредзєного єдного модела анализи и толкованя, поряднє зневерьованє текстє. Повєдзєме, тримац ше лєм круга поняцох якї увєдлє психоанализє, лєбо структурализєм, значи — поведзєме — занєдзбац димєнзию исторійней гєнєзи твору, лєбо исторійну поставєносц свідомосци сємого критичара. Миру таланта критичара поряднє мож спатриц кєд шлїдзимє як зотх креативну критиццу активносцу интегрує и превозиходзи факти діла у цалосним власним литературним и животним искусствє. Ту ше вєц зявює горизонт общєй и шветовєй литературы, так же найчєстєйши интерес лєм за єдну, власну, националну литературу не лєм огранїчованє предметє якє твори погришчу слику о вредносцох и значєньох, але є неприроднє, може аж и перверзєнє, цо не служи анї толкованому

ділу, ані критичарови а ані націоналней идеології. Тоту остатню изолує и провинциялизує.

У шлідзєню за иновацию, гварели зме, критичар хаснує одредзєни роботни круг понятия на чией подлоги описує у чим тот твор розлични, не-повторливи, так же источасно интегрує у критицкей пракси целосне искусство живота и литературы зоз фактами діла. То би з другими словами значело же ше муши пренайшц интерпретативну вертикалу зоз хтору источасно у описаней иновациї присутни и конструктивна идея твору (осовина хтора организує упечаток целосци и повязаносци язичного суперзнака) и згущєнє традиції яка за тот твор зоз його суперзнаком доволана як актуална. Повєдзєме, кєд толкуєме Костельников идилски вєнец „З мойого валала“, як интерпретативну вертикалу похаснуєме пастирски и земледїлски архетип у шветовой литературы од Библиї, Хесиода, Вергилия, преїг Донелайтиса, Зейлера, Томсона по російских руралистох. Иновацию опишєме як Костельникову афирмацию роботи и повязанє преїг композициї у хторей яр на концу, на структурно повласцєним месце, преходносци чловекового живота зоз вичним обнавянєм и тирванєм природи. Традиция нам ше згущєнє, у тим прикладє, у поняцу макроструктури рурализма. Приклади конкретних ситуацийох у хторих видно, повєдзєме, можливосци критицкей пракси и читаня писнї на подлоги традиції и черствеї форми (сонет „Шерцу“ Г. Надя), писнї у ровнї жанра (революційна поезия М. М. Кочиша), читавя универзалного вислову на подлоги контекста писнї („Вредзєло пожиц“ Дю. Папгаргая), читаня на подлоги языка и егзистєнції („Рано по пире шмерци“ М. Колошняя) мож розвѣтше розпатриц у кнїжки „Руска литература — история и статус“ (Матица сєрбска, Нови Сад 1984). Кєльо тота начална формулация предпоставкох и консеквенцох власней критицкей пракси одвитує стварному искусству — там мож найлєпше превєриц.

## ОГЛЯДИ, ПРИКАЗИ И АНАЛИЗИ

Ювилєї

### ШЕЙСЦ ДЕЦЕНИЈ „ГРАМАТИКИ БАЧВАНЬСКО-РУСКЕЈ БЕШЕДИ“

ЧАС и место насправди, голєм символично, накладаю же бизме у нашим рочнїку „Творчосц“ спомли значни ювилєї — шейдзєшатрочнїцу виходзєня „Граматики бачваньско-рускеї бєшєди“ др Гавриїла Костельника. Прєшли точно шейсц децениї од часу кєд др Г. Костельник видал спомнуту граматику з котру конєчно ушорєни и у вєлькеї мири нормовани язик з котрим ше ту, у Войводини, пред тим уж скоро 200 роки служєли припаднїки рускеї народносци. Була то хвилька кєд вдерєни фундамент литературному язичу югославянских Руснацох. Уж сам факт назначує же робота Г. Костельника була подїя од окремней важносци за формованє и дальши розвої култури и просвити мєдзи руским житєльством у Югославиї. На концу, значносц явяня теї граматики уж на вєцєй заводи оцєнована и ми у тих хвилькох не жадаєма мац даяки окремни прєтензиї у тим поглядє. Жадаєма, як уж повєдзєнє, у нашим рочнїку Дружтва за руски язик и литературу дотхнуц тот ювилєї, його основни и сущни елєменти, а того цо написанє и повєдзєнє о Граматики потераз, або цо ше у будучносци о неї напишє, спозна, не будзєма повтєрїовац одн. нагадавац.

Тот ювилєї, вязани за язик югославянских Руснацох, мал буц означєни, у рамикох уж призвичаєних наукових совитованьох котри кажди 4—5 роки организує Дружтво за руски язик и литературу, концом 1983. року. Мєдзитим, понєже у 1984. року у културним живоцє Руснацох, а то значи и цалєй Войводини, запланованє означованє ище єдного не мєнєй значного ювилєя — 80-рочнїци литературней уметнїцкеї творчосци на руским язичу, а з нагоди 80-рочнїци друкованя идиличного вєнца „З мойого валала“ др Г. Костельника, заклєченє же би ше тоти два рочнїци означєло през заєднїцкє науковє совитованє и други пригодни манифєстациї културного и наукового характера.

Уж и прє того, у тим чишлє „Творчосци“ Граматику споминаєма баржеї зоз жаданєм назначованя єї основних характеристикох у шветлє шейсцох прєшлих децениїох, а реално ше наздаєма же зоз будуцого совитованя на тоту тему до окремней публикациї войду и даскєльо наукови сообщєня котри Граматику, як зявєнє, ошвица з ище пар кутох з котрих, можебуц, вона потераз не анализована.

Нет сумніву, а тото на ведей заводи науково доказоване<sup>1</sup>, же явяне Граматики медзи Руснацами у Югославії означело початок розбавчовываня, най ю так наволаме, революції писаного слова у рамикох рускей народности у Войводины одн. у Югославії. Мож повесц же Европа у децениях XX вику ані не ма подобни приклад такого або подобного „язычного бума“ як цо то бул при Руснацох.

История литературно-уметничкей творчосци при югославянских Руснацох ма свой початок, як зме спомли, скорей — 1904. року — кед млади Г. Костельник видал перши поетични зборник на руским языке „З мойого валала“. Родзене едней з наймладших литературох, котре почало зоз тим зборником, не значело, розуми ше, зявене уж литературного языка, як ше то дзекеди дума. Була то лем кнїжково-писана форма руского языка, языка руского жительствова у Югославії. О **литературним языке** югославянских Руснацох, кед же го похопио зоз позиційох сучасней лингвистики як »*jezik, koji se razvio na osnovu narodnog jezika, koji je gramatički pravilan i čist od tadih elemenata, koji je brižno razvijen i usavršavan i kojim se služe u govoru i pisanju obrazovani slojevi naroda*«,<sup>2</sup> мож бешедовац лем од зявєна „Граматики бачваньско-рускей бешеди“ Г. Костельника котра увєдла и утвєрдзєла основни лексични, фонетични и граматични (морфологични и синтаксични) норми и творєне слєвох. Од тих хвилькох руски язык достава подолну цалосц диференциалних характеристикох литературного языка: нормованосц и обща обовязковосц за шипцких члєнох заєднїци; хасновац запровадзєни норми, цо була єй намира; функционованє у дружтєвних, гоч и огранїчних, сферах (школа, литературно-уметничка творчосц итд.), инованє писменосци (котра уж, правда, мала свєю истєрию) и инше.<sup>3</sup> З другима словами, „истєрию стандартного языка треба починац з тєй хвильки кед вон почина облапєц у основи теритєрию и кед ше стабилизує його субстанца и структура“. Таки момент за литературни руски язык, як уж наглашенє, настал кед 1923. року вишла Костельникова „ГраMATИКА бачваньско-рускей бешеди“.

Зоз велїх податкох мож замерковац же стандардизация руского языка не цєкла гладко и легко. Тото видно зоз писмох Г. Костельника котри писал В. Гнатюкови, та других документох. Почежкосци ше являи у богатим спектре — од того же „други ту ми ше видрижняли, же я по циганьски шпивам — и языком цоцєковим!“ та по ришеносц котру видно зоз слєвох „готови сом зоз пирком у руки обранџц нужну потребу нашого языка“. През дописку зоз визначним росийским лингвистом А. Шахматовим розяшнєл вєцей питаня з языка. Була то длєгока и пионирска работа котра тирвала аж по перши роки трецей децениї XX вику. Аж по препасци Австро-Угорскей имперїї и формованю Югославії (1919. року) зявели ше обєктивни условия

<sup>1</sup>Як илустрация тому най послужи и напис Александра Дуличенка „Г. Костельник и його ГраMATИКА бачваньско-рускей бешеди“ котри обявени у „Шветлосци“ 1973, чис. 1, боки 67—76, з нагоди 50-рочнїци єй виходзєня. При пририхтованю того огляднуца на ювилєй Граматики у „Творчосци“ котри пред вами, у вєлькей мири зме ше операли на спомнути напис.

<sup>2</sup>Оп. R. Simeon: Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I (A—O), Zagreb, Matica Hrvatska, 1969, str. 663.

<sup>3</sup>Оп. 8. главу „Литературный язык“ монографии „Общее языкознание, (формы существования, функции, история языка)“. М., Наука, 1970, бок 502 и далее.

за творєне и розвой рускей култури и просвити. Новооснованє Руске народне просвитне дружтво (РiПД) прилапєло з вєкшину гласох як язык култури и просвити шипцких югославянских Руснацох народни язык и видава на нїм перши руски калєндар. Г. Костельник бул на вєцей заводи замодлєни же би написал граматик у литературного языка югославянских Руснацох. И пионир вєлькей дзеки, работа на видаваню „Граматики“ ше одцагла бо вєлї питаня чєкали розришенє. Конечно, „ГраMATИКА бачваньско-рускей бешеди“ була видрукєвана 1923. року у Сримских Карловцох.

„ГраMATИКА бачваньско-рускей бешеди“ (ма 112 боки) состої ше зоз шєйсєцох часєцох: „О писаню и вигваряню“, „О значєню и творєню слєвох“, „одменка слєвох“, „О слєвох през одменки“, „Складня“ и „Писовня“ (додати инше „Цєрковна азбука“ и „Титли, або знаки за скрацєне слєвох“).

Бєз огляду же ше дзєпєднї станєвїска „Граматики“ трєтирує нєшка як застарєни, кед их приподобимє ту материялу сучасного языка, нет сумнїву же „ГраMATИКА бачваньско-рускей бешеди“ Г. Костельника барз драгоцина и новаторска работа у велїх поглядох. Новаторство Г. Костельника як лингвиста вираженє насампредз у формованю лингвистичнєй терминологїї, котра ше явля як необходне средство при приказованю граматичнєй структури гоч у котрим языке. Костельник створєл на материялу власного языка вєцей як 380 лингвистични термини — то барз огромна цифра кед мамє на розумє же ше творєне шипцких тих специалних слєвох базовало насампредз на материялу лєм руского языка. На тим плане Костельник бул пионир, бо пред нїм у руским языке не було вообщє традиції творєня або хаснованя терминологїї. Обачлївє и тото же ше Костельник практично одрєкол од поживованя лингвистичних терминов з других языкох. У його „Граматики“ мож найсц не вєцей як дзєсєц термини котри походза од грєчєскей або латинскей основи. Очиглядне же ше автор „Граматики бачваньско-рускей бешеди“ намагал очувац специфичносц власного языка („духа языка“). Мож зоз сигурносцу повесц же од лингвистичнєй терминологїї, практично, одпочало активнє пополньованє и збогацованє слєвнїка руского литературного языка. На тот способ значносц Г. Костельник и його „Граматики“ за формованє и розвой руского литературного языка у одрєдзєнєй мири мож прировнац зоз значносцу и улогу яку одбавєли А.С. Пушкин у творєню литературного росийского языка, Лю. Штур — у словацким литературним языке итд. „ГраMATИЧНИ гєний“ Вук Караджич бул, як цо познате, судьбєносни у ствари витворєня сєрбского литературного языка. У руским литературним языке таки „граматични гєний“ бул Г. Костельник.

Од хвилькох зявєня „Граматики бачваньско-рускей бешеди“ руски язык ше почало, и нєшка ше го интензивно хаснує, у велїх сферах дружтєвного живота руского жительствова. Шипцко тото доприноси розвою и усовєршованю граматичнєй системи и лексики руского литературного языка котри ше вєщєка интензивно хаснує як єдна з основох за вибудов култури (и єй здобуткох) нашєй народности, як заєднїцкого елємєнта войводинскей одн. югославянскей култури. А треба знац и заламетац же фундамент и принципи тому поставєни пред 60 роками у „Граматики бачваньско-рускей бешеди“ Гавриїла Костельника.

Пририхтал:  
Гавриїл Колєсар



### СИСТЕМАТИЧНЕ ВИДЗЕНЄ РУСКЕЙ ЛЕКСИКИ

Юлиан Рамач, Лексика руского языка, катедра за руски язык и литературу Филозофского факултета, Нови Сад, 1983., 1—261.

ВИСШИ фахови сотрудник за руски язык мр Юлиан Рамач обявел приручник „Лексика руского языка“ котри наменени студентом Катедри. У ним не облапена шипка материя предвидзена з програму з Лексикологий. Обробени, вироятно найчувствительнейши, проблем класификациї лексики зоз становиска походзенья.

Приручник ма осем часци: I Руска лексика (1—9), II Уплїв сербскогорватского на руски язык (10—44), III Нови немецки пожички (45—55), IV Нови мадярски пожички (56—57), V Други нови пожички и слова непознатого походзенья (58), VI Восточнославянски уплїв (59—91), VII Словник рускей лексики (92—202), VIII Словник других словох (203—231), Индекс (232—256), Селективна литература (257—260) и Скраценья (261). Гоч ше то нїгдзе у тексту не гвари, едноставно ше прецизно заобиходзи, з оглядом на структуру и наслови поглавийох, шлїдзи же заходнославянска основа структури (системи) руского языка примала язични субстрат — уплїви и пожички — наймоцнейше зоз сербскогорватского и восточнославянских языкох. Сербскогорватски и восточнославянски уплїви и найобсяжнейше приказани на шипцких уровнях; розумлїве — окрем синтаксичного. Приказани уплїви, пременки на фонетичним, морфологийним, етимологийним, семантичним уровнем, як и калки и адаптациї пожичкох. Словник рускей лексики дава паралели зоз украинского, словацкого и польского языка и їх карпатских диалектох (найвещей зоз восточнословацкого диалекта, меней зоз карпатских бешедох украинского, а найменей з польских диалектох), але питане одношенья словацкей, польскей и украинскей компоненти у руским языку експлицитно не рише и не коментаруе, гоч би ше имплицитно заклоченья у тим напряме могло вицагнуц. Рамач рушел од стану же то виробена язична система, односно оддзелюе диархонию руского языка пред приселеньом до нешкайших крайох — за нього час пред 1745. роком предистория чийо факти у цмоти прето же нет, по його спознаню, писани памятники на языку як и Гнатюк значи концом XIX вику. Од Гнатюка вец провадзи диархонию рускей язичней системи по нешка. Описуем тото цо у приручнику. О методологийних ришеньох вшелїяк би могло дискутовац.

За Рамача у розвою лексики руского языка барз важни момент то приселене до нового краю, гварели зме дзешка 1745. року. Прето розликуеме лексик у старого краю, старе лексичне пасмо, од лексики створеной у новим краю, нове лексичне пасмо. До старого лексичного пасма чипшї праславянски слова и слова виведзени з праславянских, пожички (мадяризми, латинизми, грекизми...) и слова виведзени зоз нїх и слова непознатого походзенья. После 1745 настали нови пасма: сербскогорватске, немецке, мадярске, нови слова народного и литературного языка и восточнославянски пожички. Праславянски слова одредзуе так же до нїх чипшї слова хтори ест у шипцких славянских языкох. Основна почежкосц при видвойованю лексичних пасмох по Рамачови тота же не можеме за велї слова утврдзиц чи ше у нашим я-

зику зявели до чи после 1745. р. Таки слова видзелени у часци VIII. То слова хтори зоз значеньом могли присц и зоз сербскогорватского, гоч их ест и у старим краю, и слова хтори можу буц кнїжного походзенья, углавним восточнославянски пожички, але тиж так и народни слова зоз старого краю. Значне цитовац и Рамачово ришене у Словнику рускей лексики: „За украински, словацки и польски паралели значене ше наводзи кед ше воно розликуе од значенья словох рускей лексики. Кед ше паралели не розликую по значеню од домашнїх словох, воно ше не наводзи.“ Тоту ситуацію Рамач чкода же не коментарсвал, бо так випадло же систематично заобиходзи шипцо цо ше дотика одношенья словацкей, польскей и украинскей компоненти. Причини за таке справоване при осторожному човекови вшелїяк же ест, але то не у интересу науки.

Тото цо охабїя найпрешвечлївши упечаток у тим приручнику то розробени способ на хтори сербскогорватски язык предзера до руского. Одредзени гипотези о соціолінгвистичней ситуації руского у обколешеню зоз сербскогорватским языком, у условийох урбанизациї дакеди валалского руского дружтва и языка — яки сом у раншеї нагоди винесол — ту доставаю полне потврдзене. Розбива ше тиж и погришно заснована теза о „українченю“ руского языка з боку повойнових руских лінгвистох. Поровнане украинских пожичкох и польских и калкох зоз сербскогорватского то найлешче пришвечи.

Без огляду на еден шор началних, методологийних дилемох яки тота работа заобиходзи або поставя — а ясни одвит не дава — а кед ше ю зосце обявиц як докончене наукове діло, то ше будзе мушиц розришиц — вона ма драгоцину улогу не лем у настави Лексикологий за студентох, але и за шипцких котрим потребни руски слова, та и гевти уж призабути лебо на периферию хаснованя поциснути наше слова. Работа драгоцина и як основа, торзо, можлївого наукового діла. Факт же огромни труд до ней уложени, дзешец роки упартей и сцерпеней роботи.

Тот Словник рускей лексики могол би буц обявени у двох формах:

а) у терашней форми, т.е. як словник лексики принешеной зоз старого краю (з наведзеноу етимологийю и паралелами), преширени ище зоз значним числом словох, виразох, фразеологизмох. У другей часци того словника находзели би ше слова за хтори чежко або неможлїве утврдзиц кеди ше зявели у нашим языку — до чи после приселенья. Таки слова тиж ест вельке число. Словник би молог мац и трецу часц: нови слова и пожички створени односно пожичени после приселенья.

б) Такволани тезаурс — словник вкупней лексики (бешедного лебо и бешедного и литературного языка). У тим случаю терашнї словник би бул преширени. Додати би були и други слова нашого языка: сербскогорватски и други пожички после приселенья, слова хтори не маю паралели у старим краю, нови слова (створени у новим краю). Тот словник би ше у велім розликовал од класичного двоязичного словника. У нїм би була дата етимологийя и история словох, а тиж и їх паралели у других славянских языкох (сербскогорватским, украинским, польским и словацким). До нього би вошли и архаїзми и историзми, хтори ше хасную у сучасним языку. Тот тезаурс би, значи представлял шипцок лексични состав нашого языка, його етимологийю, историю и сучасни стан.

На каждой варианты словника требало би робиц ище даскельо роки.

## ЛЕКСИКОЛОГІЙНА КАРТОТЕКА ЗАКОНЧЕНА

ВДЕРЕНИ тварди фундаменти лексикологічної картотеки руского язика; іста закончена у остатніх мешацях 1983. року и порихтана є, як наукова база, за хасноване при дальшим преучованю руского язика, односно, при висших фазах вигледованьох котри предстоя. Од конца 1976. року та по конец 1983. року, односно, за седем роки (кед би ше раховало ефектну роботу вец ту нет вещей як штири роки) зробене шицко же би ше тот угел ошвицования структури язика цо лешче зробело. У тим напису жадаме кратко информовац о цeku роботох на тим проекту и ище раз подзековац сотрудніком котри зоз своїма моцями и знаньом, та витирвалосцу, у тим, заш лем длугоким часовим периодзе, упарто робели же би ше жадани циль посцигло.

Дзекуючи одному систематизованшому спатраню потребох на преучованю руского язика у рамикох Дружтва за руски язик и литературу, там дзешка 1974—75. року дозрева спознанє же би було барз хасновите розпочац даскельо найнужнейши и найнеобходнейши подпроекти на вигледованьох руского язика. Таки задумки доставаю свою конкретизацию у рамикох Лингвистичней секції Дружтва и, з помоцу ширшей дружтвеной заедніци котра обезпечела одредзени потребни материялни средства, розпочало ше роботи у рамикох проекта „Сучасни язики народох и пародносцох Войводини“ на подпроекту котри предвидзел виробок ЛЕКСИКОЛОГІЙНЕЙ КАРТОТЕКИ РУСКОГО ЯЗИКА. Дня 17. XI 1976. року заключени контракт о початку роботох на подпроекту з котрим було предвидзене же перша фаза роботох будзе тирвац штири роки.

Ношитель подпроекта бул др Митар Пешикан, професор з Института за сербскогорватски язик у Београдзе, а координатор початкових роботох бул тедишні председатель Дружтва за руски язик и литературу Дюра Варга. Неодлуга спред Лингвистичней секції за координатора подпроекта и руководителя групи ексцерпторох бул предложени Гавриїл Колесар. Под час цалого процесса виробку Лексикологіей картотеки на тим подпроекту ше робело у штирох основних пунктох: Руски Керестур, Коцур, Шид и Нови Сад, а главну терху ношели тоги сотрудніки: Йовген Медеши, Гелена Скубан, Павлина Сабадош и Марія Чакан (Руски Керестур), Наталия Рамач, Емилия Рац, Гелена Киш, Владо Рускаї, Яким Олеяр (Нови Сад), Владимир Гирйовати и Янко Павлович (Вербас), Йозефина Будински (Кула), Василь Мудри (Шид), Серафина Макаї, Серафина Медеши, Геновева Шанта, Марія Прегун и ище даскельо члени роботней групи з Коцура. Дзепоедни спомедзи сотруднікох после першей або другей фази роботох вишли зоз составу роботней групи але гевти, найупартейши, найзаинтересованши — остали до конца и зоз свою роботу коруновали подпроект по саму закончуюцу фазу.

Треба повесц же на теї проблематики, до хвилькох кед подпроект розпочати, не робел ніхто ані у жеми ані у иножемстве. А час принесол уж теди вельку потребу же би ше картотеку того типу, як одну темельну инвентуру руского язика, цо скорей виробело и же би вец вона, як платформа и систематично зробене жридли податкох, послужела за нови зложенши ви-

гледования, за науково верификовани вигледования, у рамикох науковей дескрипції и анализи руского литературного язика. А то було необходимо и остава и надалей велька потреба и тирвацци задаток у условийох кед ше вше виразнейше чувствує потреба за одним ширшим, вичерпним словніком, за обсяжнейшим popisом язичного материялу на основи котрого ше годно приступиц ту зложеншим и, у принципе, вреднейшим вигледованьом руского язика. З другого боку, и практични потреби барз актуални — культурна діялносц, пестованє язика и язичного виразу, вше обдуманше конституюване терминологіей системи, просвита, образование, иреккладательна діялносц, информатика, театр, етнологіей вигледования и друге вше обачлившє очекую конкретизацию роботох на словніцких и подобних материялох.

Розпочати подпроект Лексикологіей картотеки руского язика мал, од самого початку, даскельо провадзаци роботи и конечни циль. Єден спомедзи ніх бул, наприклад, же би ані єдно слово котре по пешка зачуване у язичним нашлїдстве Руснацох у Югославії, не остало непризначене, же би не зникло у забуцу ирешлосци. Тот циль ше могло посцигнуц лем зоз организовану и систематичну роботу и сотрудніцтвом шицких факторох котри були голем дакус заинтересовани за витворене того подпроекта.

Уж у периодзе 1976/77. рок на семинарох з котрима руководзели др Митар Пешикан и др Гордана Йованович, обидвоїо з Института за сербскогорватски язик з Београду, оспособена пирша група сотруднікох-ексцерпторох. Неодлуга потим розпочата и перша, найобсяжнейша фаза обробку лексикки, а то виписованє язичного материялу, основного язичного фонду, понеже у догварки з Друкарню „Руске слово“ у Руским Керестуре виробени дацо вещей як 100.000 матрици. Нови количества матрицох сциговали з часом з Друкарні, та обробок цехол як плановане. Источасно, почало ше и з другу фазу роботох. Вона ше, у добрей мири, а першенствено пре рационализацию часу, одвивала паралелно зоз першу, а ту концу ше обидва фази зединели до єдного процесса роботи — виписована матрицох, контроли и розруцованя по словох азбуки.

Роботи на финализованю Лексикологіей картотеки руского язика у периодзе 1979/80. року вошли до закончуюцей фази котра закончена дзешка у половки 1981. року. У тим периодзе Дружтву ше удало обезпечиц остатню штвартину материялу за обробку. Були ту плановани ище доєдни провадзаци роботи (призначоване „русинизмох“ з периодики и других ридших виданьох, уключоване ище 3—4 сотруднікох на финализацию роботох, т. є. на узбучованю цалого материялу чий фонд, пред финалну фазу, досцигнул дацо вещей як 250-тисачи матрици). Медзитим, даєдни плановани роботи мушели буц редуковани пре недостаток фивансийних средствох. Пре того даєдни з роботох на картотеки предлужени и у 1981. року.

У медзичане, з окремену догварку, шицки конкретни подпроекти пренешени до компетенції пешкаїшей Катедри за руски язик и литературу на Филозофским факултету у Новим Садзе. Там задумане же би и було матичне шедиско картотеки, понеже наукове вигледованє руского язика логично шлїдзи як чечуца обовязка занятим на теї Катедри а, вироатно, будущим Институту за русинистику. Примопридаванє було, заш лем, формалне, а Лексикологіей картотека остала у полїчкох Дружтва за руски язик и литературу, понеже на Катедри за руски язик не було технічни условия за приманє вещей як 70 ладичкох и другого провадзачого материялу теї картотеки.



После еднорочней прерви, а на иницијативу Председателства Дружтва за руски јазик, у першей половки 1983. року поспигнута догварка же би ше, без огляду на локацију картотеки, почало закончујући роботи на конечним уазбучовању и ушоривовању, та конечним контроловању цалого обробеного материала. Материјал буд сортовани по буквах и подзелени членом роботней групи у котрей були 7 особи. По конец новембра мешаца 1983. року шицок материал з фонду Лексикологийней картотеки уазбучени и над нѣм окончена една файта суперревизиѣ. Значи, концом 1983. року у едней цалосци ше наша и остатня ладичка з лексикологийним материалом, тераз уж зоз строго ушореним порядком шицких карточкох. У теј фази, материал картотеки подпадул под найстрогши критерии селекциѣ и контроли, так же одредзене число у векшей або меншей мири недошлѣдно обробених матрицох або, най так наволаме „технологийни звишок“ материалу, випадло зоз маси матрицох. Оценкуе ше же тераз у фонду Лексикологийней картотеки ест дзсшка медзи 180—195.000 матрици, цо у подполносци оможливюе подполне наукове вигледоване лексикологийного фонду руского јазика. Значи, Лексикологийна картотека вошла до фази кед ю мож почат наукове вигледовац а, з другога боку, остала стаемна обовязка же ше надалей фонд лексикологийней картотеки будзе селективно пополньювац зоз ридшимма (потераз непризначенима, призабутима) словами з руского јазика. То длуготирвац, у сущносци вше отворени, процес котри будзе збогацовац Лексикологийну картотеку и у материјалним и у науковим смислу.

З другога угла патрене, ест думаня же Лексикологийна картотека требала буц робена и закончена скорей як розпочинани обсяжни роботи коло велького сербскогорватско-русского словника. Медзитим, реални обставини, потреби и вимоги пракси нагнали же би ше у одредзеним периодзе тоти два проекти робело паралелно. Тераз би Лексикологийна картотека заш лем могла достац свою главну функцију и при виробку велького словника. З другога боку, особи котри робя на вельким словнику би непрерывно требали мац у оглядзе и потребу континуованого дополньюваня лексикологийней картотеки так же, у случаю же наиду у работи на меней фреквентни, забути або варијанти и по тераз меней познати слова, требали би исти виписац и уложити их до фонду Лексикологийней картотеки.

На концу, най повеме и тото же материјални средства котри видвоени за виробок того подпроекта вецей як символични (голем кед ше зна и прировна яки средства по тераз у жеми и шведе давани за таки файти наукових роботох). Вельо, барз вельо зробене и поспигнуте дзекуюци, насампредз, ентузијазму членох Дружтва за руски јазик и литературу и, першенствено, членом роботних групох котри робели на тим подпроекту.

## ПРИЛОГИ

### ШЛІДАМИ НАЙСТАРШИХ ОБИЧАЈОХ

Любомир Медши

#### ЖЕРТВА НОВОГО ИСКУСТВА

У ПРЕШЛОСТИ, а дзекеди и у сучасних часох, велї медзи рускимма дзецми застановели ше у своім намаганю и жадане путовац до даякого нового места остало невыполнене пре страх од подношеня невыгодней жертви з яким им старши пригрожели. Одроснути особи ище вше знаю медзи собу франтовац же тот хто перши раз уходзи до даякого населеного места муши поднесц неприемносц и на тот способ здобуц право уходу.

Слово о усней традициѣ же на уходзе до одредзеного места, на мосце стої една баба цо ше нѣгда не умива, а хто перши раз тамаль преходзи, „муши ю за риц побочкац“.

Кельо познате, паралели такому вереню нет при других народох на войводянско-славонским подручу з котрима Руснаци маю безпостредни каждодньови континуовани контакт. Медзитим, компаративни приклад находзиме у далматинским краю. Маријан Стойкович на тоту тему 1930. року у Зборнику за народни живот южных Славянох обявел свой прилог:

„Marin Držić (St. p. hrv. VII. 32) ima u jednoj komediji (I, pripovies) ove stihove:

Kako upravite o pločku ulicu,  
u rep celunite Ruzu Milašicu...

Govori ih vlah (zagorec) Vukodlak drugim dvjema vlasima: da celunu, kada dođu u Dubrovnik, tu i tu u rep, jamačno se misli, da poljube neku babu u stražnji deo. To nije samo porugljiva narodna uzrječica, nego i primjer narodnoga vjervanja, da treba nešto podnijeti, nešto pretrpjeti, kad se za prvi put prođe neka granica. Osnova je tomu vjervovanju uvjerenje, da se svako novo iskustvo ima skupo platiti, da čovjek za prvi put uopće slabo prolazi, jer, nevjest, doživljuje koju nepriliku, škodu, sramotu. Poljubiti babu... to je porez na prvo iskustvo, na nevjestinu čovječju. To je slično onoj Franklinovoj: Skupo si platio svoju sviralicu!

I drugdje se uzrječica i ruganje drži. Tako na primjer u makarskom Primorju govore onima, koji za prvi put imaju otići u Zagorje (vrgorsku općinu), da imaju na klanцу Saranču poljubiti babu... A došavši tamo često im se dogodi, da im drugi skinu kapu i bace na zemlju, a ženskoj skinu rubac s glave, da kleknu, da izvrše ceremoniju poljupca. Na frazu „poljubiti babu“ u istom smislu naišao sam i u Dugom selu.

S tim u vezi ima biti, što se u nekim pripovijetkama nekomu nalaže kao pokora, kao kazna, da poljubi zmiju (Zbornik za nar. život XI, 280), ili da tri puta

poljubi velika gada (zmijurinu, ibid. VIII, 134), a da se ne prestraši, u svrhu da se može doći do blaga, kao uopće ona fraza: **puhnuti komu pod rep**. Ta fraza može biti varijacija kao izraz nemogućnosti, onoga propisa u vraćanju: Tko hoće svaki uzo lako da odveže, mora triput puhnuti pod rep onoj lastavici, koju prvi put na povratku k nama opazi u proljeće (Zb. XIX, 210). A bez sumnje amo pripada ona fraza: „Mogu reći, da sam obišao bunu i bunicu i vražju guzicu“ (Zb. VII, 270). Zato se treba sjetiti, što se sve pričalo o sastancima vještica s đavlima: na početku skupštine poklekne bi vještica i poljubile gola đavla u stražnjicu (i druga mjesta na tijelu). A kako se đavo rado pojavljuje u obliku crnoga ovna ili jarca, ili crnoga mačka, to je trebalo ljubiti ih u stražnji dio, jarca pod rep itd., što je sve vrlo dobro poznato iz procesa protiv vještica.

Nadodajem još, kako se u nar. pripovjesti »Aždaja i carev sin« svjetuje, da baba pita aždaju, gdje mu je snaga, pa da sve ljubi ono mjesto, gdje je snaga, dokle ne iskuša.«<sup>1</sup>

Морфологија празновирија (до хторого спада и верене давања жеркви за нове искуство), заклада винаходзене основних значењох похаснованих елеместох и преијг нїх доходзене до фундаменту пернїобутного значења и фунционалности.

Розчленьоване указуе на символику: баби, непознатого места, поднесеној жеркви.

У старославјанскеј митологији баба було по хиерархији важне божанство подземног швета и зоз хтоничними прикметами. Атрибут му звичайно жаба. Старе женске божество при Сербох евфемистично ше тиж наволовало баба бо ше му мено не шмсло споминац. Дума ше прето же дзепоедни назви, „бабичити“ або „бабити“, „обабиняти“, „бабине“, „збабна“ (жена), та и „бабица“, котри вязани за положицију и родзене, а цо иншак табу и не шме ше з правим меном наволовац,<sup>2</sup> маю преносне значене мистицизма и по функцији ше злучую з демоном праславјанскеј митологији. Слово „баба“ тиж давного походзена, зоз балтославјанскеј заедници јазикох.

При всїх народох ше верело же у каждеј дзири жије јакеш створене „баба“, цо у персонификацији достало одражене јак стара женска особа, але и у народним празновирију најчестејше ше му дава ирационални характер: Баба Рога, Железна Баба.

За заверане гушенїци до галетки ше у руским јазику дзекеди похаснуе вираз „справела ше до бабки“. З предпоставку же од давна пануе народне знане о трансформацији гушенїци до метиља, але не и рационалним порозуменю физиологичких прменкох јак у тим процесу наставаю и прецо, виројатно же „мистика“ претворїованя гушенїци до метиља рудиментовани остаток вереня до подземного демона котрому ше мено не шмело вигваряц, але лем представиц го јак стару жену.

У народней усней творчосци, окреме у сказкох, баба ше често зявюе јак една з епизодних особох, але зоз клучним положенюм у розплету (баба ма крилатого коња на котрим главни јонак може одледиц да седмого царства, сцекнуц од шарканя; баба сцека „на гевтот швет“ и несвидомо указуе јонакови драгу и подобне). Спрам подзелења функцијох особох у сказки, Владимир Проп трима же Баба Яга чисти дароватељ (муши дац коња јак на-

граду за окончену задану роботу), а може буц тиж несвидомо помагач (кед и одкрива скриту драгу, або сама провадзи хлапца до својого дому же би го унекла, а вен ей крадне чаривну хусточку и здобува вельку моц).<sup>3</sup>

Странидло за дзеци вельо раз представене јак баба: у Герцеговини Кучибаба збера недобри дзеци и руца их до глибокеј дзири; у Чарней Гори ше наволоуе Баба Рога, при руснацох Железна Баба цага дзеци до студни.

Уход до населеного места звичайно характеризуе мост, крижна драга, вельке або осамене древо, студня, долина. Таки места по народним вереню „нечисти места“ и на нїх ше сходза „нечисти сили“. Таке место чежко заоблиц, обвязкове е на драги и од путника вимага окремене справоване. На таким месце ше нїхто дзечне не затримуе сам, а окреме не вноци. И кед ше затрима, муши почитовац правила котри спиритуалного характера, але практичного походзена; таки места ше не шме загадзовац, не шме ше их очкодзовац, зоз затримванюм закерчовац драгу, непотребно их хасновац. На таких местох ше по их природи, положеню и фреквенцији преходу справди можу случовац нещесца и други нежадани пошлїдци за преходника, та придаване магийских прикметох не виходзело лем зоз их випатрунку, але и теј рационалней, обективней потреби одвитујуцого справованя.

Сам мост, јак „нечисте место“, сходзиско дяблех котри ше ту одпочиваю и чекаю своју жеркви. Мост анї не мож легко справиц, а спрам легенди, камени мост преијг рики Ситници на Косове справели дзевецме браца Југовичи так же најмладши до його слуца мушел замуровац своју жену же би ше мост не звалел. Подношене жеркви на мосце познате у вецей прикладох з народней усней творчосци, але и животиня може буц дата јак крвна жерква. Чловечи жеркви приношени Дажбогови, одному з богох старославјанскеј религии, а спомина ше у народних сказкох же таки жеркви приношени и царови Троянови. Чловечи жеркви приношени прс рижни религии и магийни причини. Стари Славјане жертовали млади особи, најчестејше по дајкеј побиди, а Германе чловечу жеркву за успех руцали до води. Спрам Несторовей хронїки, по одной побиди и Владимир у Кисве, скорей јак приял християнство, зоз руцанюм коцки вибрал одного легиња за жеркву богом побиди.

Спрам вереня племенох на најнижим ступню културного розвоју, богом најмишља чловеча жерква. Спочатку жертовани дзеци, дзивки и старшинове, а потим жеркви були лем раби и заплесни. На висшим ступню окончоване заменьоване зоз бабку у чловечим випатрунку, а потим и зоз животиньску жеркву. Примарне и непостредне жертоване чловска ше мушело ише длуго манифестовац, гоч правеј крвней жеркви не було (наприклад, еден тарговец, путуюци зоз Сараева до Царгороду, 1836. року назначел же у Козеј Чуирији хлони скакаю з моста до води кед наиходзи путник, виплываю и вон их за „жеркву“ з дачим даруе).<sup>4</sup>

Вери ше же власна жерква најдрагоцинша. Жертоване дачого першого (першого урожаю, а окреме перших дзедох) познате з прешлосци. И християнска религија, у ублаженей форми, припознава таке правило.<sup>5</sup>

<sup>3</sup>Vladimir Prop, Morfoloģija bajke, Beograd 1982, 87—88.

<sup>4</sup>Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, Српски митолошки речник, Београд 1970, 121—128.

<sup>5</sup>Б. Даничић, В. С. Караџић, Свето писмо старог и новог завјета, Београд 1871: „А послїје некога времена догоди се, те Кајин принесе Господу принос од рода земаљскога; А и Авель принесе од првина стада својега и од њи-

<sup>1</sup>M. Stojković, Poljubiti babu..., Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, XXVII, Zagreb 1930, 84—85.

<sup>2</sup>P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I, Zagreb 1971, 82.

З емотивного боку патрене, вшеліак же така жертва виволовала неприемни чувства; даватель мушел прецерпиць боль и водзиць у себе чежку битку медзи власними чувствами и особними потребами з одного и дружтвенними нормама з другого боку. Подношене жертви конечно значело же единка покорна заедніци. Таку манифестацию повиновањя не легко зрозумиць зоз сучасних становискох, але у контексту часу и йому иснуючих условиях мала практичне значене.

У дружтвеним розвою людскей заедніци фамилия не була вше основна келия. Организация единкох по месце биваня ма од праисторії по нешка важну значносць виградованя дружтвенних нормох и апарата за їх почитоване. Притримоване локальних законох то обща обовязка як за членох одредзеной заедніци, так и за странцох; гречески поет Пиндар гуторел же лем припрости и неукы можу игнороваць цудзи обичаї.

Побочкаць дакого нїжей од паса символизуе покорносць. У веліх крайох, та и на Балконским полуотрове, познате було виражоване покорносци (и госцопримства) з бочканьом ноги. Бочкане рубох облечива и обуї тиж такогo характера. Символичне манифестуе покорносць з боку путніка мало практичне значене, бо дакеди чуване госца була обовязка цалого населеня. За тоти потреби ше правело окремини будинки (у крайох под турску власцу то були „конаки“ або „мусафирхане“), и гоч ше у народзе примане госца трима божеприемним ділом (защитник путнікох при Старих Грекох бул Зевс, а при Римянох бул Юпитер), у случаю справованя провинно локальным нормом-обичаєм, домашнього институция госцопримства не обовязовала.

Цалком вироятне же страшене дзедох и того хто перши раз путуе до даедного места реконструована народна франта. Фундуе ше на празновирію, але источасно е рецидив и рудимент дзепоедних народних обичаюх.

хове претилине (бок 3)... И начини Ноје жртвеник Господу, и узе од сваке чисте стоке и од свијех птица чистијех, и принесе на жртвенику жртве паленице (бок 6)... А он рече: Господе, Господе, по чему ћу познати да ће бити моја? И рече му: Принеси ми јуницу од три године и козу од три године и овна од три године и грлицу и голупче (бок 11)... Послије тога шћаше Бог окушати Аврама, па му рече: Авраме! А он одговори: Ево ме. И рече му Бог: Узми сада сина својега, милога, Исака, па иди у земљу Морију и спали га на жртву тамо на брду гдје ћу ти казати... Тада рече Исак Аврама оду својему: Оче! А он рече: Шта сине? И рече Исак: Ево огња и дрва, а где је јагње за жртву? А Аврам одговори: Бог ће се, синко, постарати за јагње себя за жртву (бок 16) итд.

## КЕРЕСТУР ОД 1900. ПО 1910. РОК

У ЧАШЕ кед ше змєньовали стороча и наступел двацети вик, Бачкестур, як ше Керестур урядово наволовал у ширшей Мадярскей, бул полни з веліма противсловносцама. Бул полни жительство котре трсбало даваць од себе, бул валал, правда, з нову валалску хижу, пред даскеліма роками збудовану,<sup>1</sup> блатом по шорох и улїчкох,<sup>2</sup> без струї,<sup>3</sup> з веліма жидовским дутянами цо на борг предавали и карчмама у котрих помали але сигурно препадали и дзепоедни капитали. То бул час кед з конфесийней (церковней) перше црстала комунална (валалска) никола<sup>4</sup> а вец державна<sup>5</sup> — кед настава отримована по мадярски, а дзедом и по драже було забранене бешедоваць по руски.<sup>6</sup> У валале ест лем майсторске дружтво,<sup>7</sup> а цали культурни живот звездени на церковни хор,<sup>8</sup> прадки младежи и старших, пестоване народних обичаюх.<sup>9</sup> У карчмох ше вешелело и пило хто мал заць, на прадкох ше шпивало по руски и приповедало по своїм док полицеа<sup>10</sup> лебо жандаре<sup>11</sup> не пришли и през своєю руки препущели „пусту младеж“ котра свой мацерински язик почитуе. То и час кед млади медзи собу „вокою“ — подзелени су на Курташорцох, Велькошорцох, Циглашорцох, Маковчаньох.<sup>12</sup> Як ше жандаре и полицеа обраховивали з нїма кед прекроча час на прадкох, так ше и вони обраховивали медзи собу, та аж и старши зоз своїма младшима.<sup>13</sup>

Мал Керестур у чаше змєньованя сторочох такповесць шицкогo „вельо“, а найменей плодней жеми добре розпоредзеной<sup>14</sup> — так же тих без жеми ест вше вецей, а газдох (у руским поняцу слова) зоз 20, 30, 40 и вецей катастарским гольтами — вше меней. То час кед ше наднїчаре, наполичаре, рисаре и биреше керестурски политично освидомюю,<sup>15</sup> боряци ше за своєю права организовано, та аж и преїдї штрайкох, одупераючи ше польопривредному капиталистичному власнікови својого и суседних хотарох.<sup>16</sup>

Тог и таки Керестур 1900. року обраблял (мал у своїм хотаре) 11 006 гольти жеми и шицкогo 5 098 жительство лебо 2,1 гольти по жительство ведно зоз пажицама дзе ше не могло организоваць польодїлну продукцию але лем напасаць стагок и то успишне лем у дзепоедних часцох рока.<sup>18</sup> Здогаднїме ше — предходни мири — комасация и сегрегация,<sup>19</sup> и попри длугорочного одупераня худобного жительство, створели пролетера без жеми,<sup>20</sup> тераз и без права на хасноване заедніцких валалских пасовискох, способного лем за предаване своєю роботней моци газдом својого и суседних хотарох и за одходзене на наднїци до дальших хотарох у Сриме, Славонїї, Посавини — та аж и емигроване до Сиверней Америки.<sup>21</sup>

Кед так патримс на факти, не чудне же Руснака керестурскогo пренаходзиме впадзи там дзе мож достаць роботу лебо преселеногo там дзе му робота оможливюе нормалнейши живот, без огляду чи то салаш у околних хотарох, лебо ище вельо, вельо далей од своїх.<sup>22</sup>

Так 1910. року<sup>23</sup> Руснацох, насампредз Керестурцох, находзиме на салашох у шлїдующих местох (слово о особох котри у чаше пописованя жительство жию на салашох, а рахую ше ку жительство тих валалох у чиїх хотарох биваю). Углавним, слово о бирешох — польопривредних роботнікох — са-

лацаньох, лебо власнікох салашох, але Руснацох котри маю свойо салаши ище нет барз вельо. Слово о родичох и дзецох ведно:

|   |           |
|---|-----------|
| 1. Керестур                             | 350 особи |
| 2. Кула Лелбах                          | 40 особи  |
| 3. Била                                 | 267 особи |
| 4. Червинка                             | 13 особи  |
| 5. Пекла пуста и други салаши лод Торжу | 153 особи |
| 6. Кула, други часци хотара             | 125 особи |
| 7. Филіпов                              | 54 особи  |
| 8. Пиньвиц                              | 30 особи  |
| 9. Лалить                               | 34 особи  |
| 10. Мали Идьош                          | 51 особи  |
| 11. Сентомаш                            | 12 особи  |
| 12. Нови Вербас                         | 81 особи  |
| 13. Стари Вербас                        | 198 особи |

Источасно дознаваме кельо ест людзох зоз Керестура у иножемстве. То-то число за 1900. рок виноши 54 особи, а за 1910. рок 157 особи. Медзитим, знаме же велі до иножемства, у тим чаше, одходзели на ведей заводи (були там 2—3 роки, врацели ше и пошли знова), а винешени податки зазначую обставини праве у чаше попису жительствова.<sup>25</sup> То, у ствари значи, як указали авторове випитованя миграції до преїтокеанских жемох,<sup>26</sup> же тих цо пошли, остали, робели и заппоровали було найменей три раз ведей. Як нам за Коцур гварсл Габор Новак,<sup>27</sup> озда у валале (дума на Коцур) не було ані одного обисца зоз котрого по першу войну не бул дахто у Америки — кратши лебо длугши час.

Интересантни податки и о полу керестурского жительствова:

1900. року було 2 484 особи хлопского и 2 614 женского полу.

1910. року маме 2 286 особи хлопского и 2 579 женского полу:

Значи, у периодзе котри зме спомли пришло до зменшаня особох и хлопского и женского полу — хлопского за 198, а женского за 35 особи.

Же бизме достали правдившу слику о приросту жительствова за тоті 10 роки, послужиме ше и зоз матрикулу народзених и умартих у Керестуре, з надпомнуцом же на попису:

— 1900. року було 5 098 жительох,<sup>28</sup> а

— 1910. року ест 4 864 жительох,<sup>29</sup> лебо 234 особи меней, а природни прирост за спомнути 10 роки виношел:

| Число             | Рок   | Народзени | Умарти | Прирост | Винчани |      |
|-------------------|-------|-----------|--------|---------|---------|------|
| 1.                | 1901  | 186       | 121    | 65      | 70      | 140  |
| 2.                | 1902  | 166       | 99     | 67      | 65      | 130  |
| 3.                | 1903  | 150       | 87     | 63      | 77      | 154  |
| 4.                | 1904  | 174       | 164    | 10      | 72      | 144  |
| 5.                | 1905  | 202       | 124    | 78      | 80      | 160  |
| 6.                | 1906  | 169       | 101    | 68      | 73      | 146  |
| 7.                | 1907  | 179       | 104    | 75      | 74      | 148  |
| 8.                | 1908  | 186       | 110    | 76      | 66      | 132  |
| 9.                | 1909  | 209       | 124    | 85      | 60      | 120  |
| 10.               | 19.10 | 165       | 108    | 57      | 61      | 122  |
| Ведно за 10 роки: |       | 1786      | 1142   | 644     | 698     | 1396 |

Спрам винешених податкох мож заключиц же за спомнути дзешец роки, од конца 1900. року по конец 1910. року кед попис жительствова окончени и матрикули закључени, зоз Керестура (и керестурского хотара) виселели, значи валал напуцели 878 особи. На концу 1910 року було 234 жительох меней як пред дзешец роками, а у медзичаше ше родзели 644 особи. Значи, жительство Керестура ше звекшало за 644 особи.<sup>30</sup>

Маюци у оглядзе число оженетих и неженетих, а тиж и число гдовцох и гдовицох у спомнутим дзешецрочним периодзе, можеме вивесц ище дзеподни закљученя.

У 1900. року було 2565 оженети особи, неженети 2291 и гдовцох лебо гдовици 242.

У 1910. року ест 2509 оженети особи, неженети 2067 и гдовцох лебо гдовици 287. Рахунка нам указуе же 1910. року число оженетих зменшане за 56 особи, неженети тиж зменшани за 224 особи, а число гдовцох лебо гдовицох звекшане за 45 особи. Зоз спомнутих податкох шлідзи же ше з валалу висселело праве младе и активне жительство, роботно способне одуперац ше експлоатації — шлідзаци драгу скорейших генсрацийох и охабяючи тих цо их сцели под'ярмиц и вше баржей експлоатовац. То була една з формох класней борби младого и уж класно унапрямоного лебо аж освидомоного Руснака,<sup>31</sup> чийо найпрогресивнейши моци през його историю були непрерывно примушовани исц вше далей и далей од експлоататора. Так як пришло до Керестура, на исти способ тєраз свидомше жительство и жительство без жєми ишло далей до других крайох.<sup>35</sup>

Дальши податки котри дознаваме одноша ше на роки живота керестурского жительствова. Вони 1900. року шлідујуци:

1. 808 особи младши як 6 роки,
2. 721 особа ма од 6 до 11 роки живота,
3. 338 особи од 12 до 14 роки живота,
4. 546 особи од 15 до 19 роки живота,
5. 1248 особи од 20 до 39 роки живота,
6. 999 особи од 40 до 59 роки живота, и
7. 438 особи старши як 60 роки.

У 1910. року приходзи до одредзених променок при старосци жительство, Ниа, яка тераз старосна структура того жительство котре остало и надалей жиц у Керестуре:

1. 769 особи младши як 6 роки,
2. 661 особа ма од 6 до 11 роки живота,
3. 298 особи од 12 до 14 роки живота,
4. 465 особи од 15 до 19 роки живота,
5. 1233 особи од 20 до 39 роки живота,
6. 947 особи од 40 до 59 роки живота, и
7. 491 особа старша як 60 роки.

Розлики при чипле жительство спрам рокох живота тиж обачливи. 1910. року по 19 роки живота було 2193 особи, а 10 роки пред тим 2413 особи, лебо 1910. року 220 особи меней. Керестур ше не розвивал зоз скорейшу швидкосту, але зато число старшого жительство од 20 рокох зменшане лем за 17 особи. Значи, за спомнути 10 роки валал страцел зоз своей младосци, цо ше одражи у наиходзацих децениях — з нього ше роботню активне жительство виселело, а звекшало ше число особох котри маю вецей як 60 роки живота. Тото Керестуру дава помали прикмету старшого населеня, котре ше ище еден час будзе тримац, а всц помали, кед слово о Руснацох, зменшо-вац.

Од вкушного жительство 1900. року младих до 19 рокох ест 47 проценти, а 1910. року 45 проценти.

За обидва пописни роки обачливе вельке число гдовцох и гдовицох. 1900. року той категории жительство у одношеню на оженетих було 9 проценти, а 1910. року 11 проценти. Тоти числа и проценти тиж добри индикатор обставинох, насампредз здравствених, яки паную у Керестуре. Велька смертельносц дзецох на свой способ указуе дзе и кадзи ше треба унапрямец же би ше здраве жительство баржей зачувало.

Нова категория податкох катри нам доступни за анализовани час то на яким язике бешедуе, то ест за яку ше народносц тримаю и котрей су вири. И попри тим же ше о Керестуре дума же то чисти руски валал, виашньо-ване на попису инакае. 1900. року у Керестуре евидентовани:<sup>33</sup>

- |                          |               |
|--------------------------|---------------|
| 1. 4826 Руснаци (Рутени) | 5. 6 Серби    |
| 2. 160 Мадяре            | 6. 4 Гервати  |
| 3. 75 Немци              | 7. 21 других. |
| 4. 6 Словаци             |               |

По мадярски знаю бешедовац 667 особи.

По вири, структура жительство 1900. року шлїдуюца:

- |                       |                  |
|-----------------------|------------------|
| 1. 4863 грекокатолики | 5. 9 евангелисти |
| 2. 99 римокатолики    | 6. 7 православни |
| 3. 74 еврейской вири  | 7. 11 други.     |
| 4. 35 реформати       |                  |

Жительство котри знаю читац и писац ест 2913. Маюци у оглядзе дзеци до 6 рокох живота (808), писмених ест 68 посто.

За 1910. рок податки ше дакус розликую — успишнейши су за тедишню державу котра уклада окремини усиловносци же би славянского народу було у нїй више меней. Жительство валала, як зме уж спомли, зменшане, а кед рахуеме и прироснуте жительство (644 особи), Керестур ма меней 878 особи. Мадярских жительство ест вецей а Руснацох (Рутенох) меней як их було 1900. року.

Ниа, цо указуе числа. 1910. року у валале ест:<sup>34</sup>

- |                            |               |
|----------------------------|---------------|
| 1. 4600 Руснацох (Рутенох) | 4. 10 Сербох  |
| 2. 187 Мадярох             | 5. 6 Словакох |
| 3. 38 Немцох               | 6. 24 других. |

По мадярски знаю бешедовац 1423 особи, ище вецей як дупло у одношеню на 1900. рок.

По вири, структура жительство шлїдуюца:

- |                       |                   |
|-----------------------|-------------------|
| 1. 4567 грекокатолики | 4. 12 православни |
| 2. 112 римокатолики   | 5. 10 реформати   |
| 3. 59 еврейской вири  | 6. 1 други.       |

Жительство котри знаю читац и писац ест 2931. Маюци у оглядзе дзеци до шейсцох рокох (769), писмених ест 72 посто.

Спрам статистичного попису, у Керестуре за дзешец роки ест меней 226 особи рускей народносци, Мадярох ест вецей за 27 особи, отже грекокатоликох ест меней 296 особи. Як видно, одуперане експлоатаци и мадяризации у форми класней борби — висельованя — барз обачливе. То одгук на вше чешчи материални стан аграрних пролетерохов<sup>35</sup> и на силнейшу мадяризацию, котра ше манифестовала аж и у забраньованю дзецом-школяром бешедовац медзи собу и на одпочивку у школи и на драже по руски.<sup>36</sup> Успих мадяризации окреме обачливи у звекшаним чипле жительство котре бешедуе по мадярски и по векшим чипле виашньо-ваня як Мадярох, гоч остали грекокатоликох вири. Кед бешедуеме о националним составе керестурского жительство, а окреме о чипле Мадярох у нїм, мушиме ше запитац яки то Мадяре? Едноставнейше поведзено, правдиви чи неправдиви, т. е. чи бешеда о уж поримокатоличених Рутенох, котри себе наволоу Мадярами, а мадярски язык им бул цудзи? Конкретно, чи не слово о Руснацох котри спущуюци ше преїт Мадярскей више южнейше, не здобули правдиве мадярске почуване, т. е. не страцели славянски руски язык. Найскорей виходзи, а то думане и велїх керестурских Мадярох, же вони лем по вири постали Мадяре, а себе тримали за жительство як цо була найвекша часц жительство Керестура. Слово о не цалком (у подполносци) асимилованих котри пре политични причини уж у Мадярскей слухали богослуженя<sup>37</sup> по мадярски и Мадярами их декларовали, а вони сами чувствовали припадносц, окрем дзепоедних, гу народу од котрого походзели, гу котрому були прилучени през стотки роки. У новим стредку (Керестуре) едни за других знали же су свойо, без огляду же ше на попису виашньо-вали за тих за котрих их урядово тримала мадярска держава — з оглядом же ше виашнели як римокатолики. Можливе же ест и друге пояснене, але збунное факт же вельке число керестурских Мадярох, як нам дзепоедни з нїх гварели, а таки зме думаня чули и од дзепоедних коцурских Мадярох, же мадярски язык за свой власни иїгда не тримали, а знали же їх предки були римокатолики, односно грекокатолики лебо ище скорей православни. Конечно слово о керестурских Ма-

дяхом треба же би поведла наука. Же ше дзедоедни тримали за Мадяхом, а були грекокатолики, то цалком розумліве пре лки причини.

Розполагаме ище зоз одними интересантними податками котри ше одноша на хижки: з якого су материялу справени, зоз чим су закрити и кельо их ест у валале.

За анализовани дзешец роки, и попри жительства котре одходзело, висельовало ше, число хижох ше зveckшало. 1900. року у валале було 849, а 1910. року 974, лебо 125 хижки вецей.<sup>38</sup> Тот податок нам указуе же ше газдовства роздвоюю (дзеля). Оженети ше осамостоюю, биваю видвоено од своїх родичох у векшим чинпле як цо було скорей пред 30—40 роками, кед у велих газдовствох (хижах) жили родичи зоз 2—3 оженетима синами, а розходзели ше и роздвойовали маеток аж теди кед оцец преставал газдовац и маеток котри змогол зоз своїма дзедцима — дзелел своїм дзедом.

Далей дзедываеме же 1900. року у Керестуре було 15 хижки справени з каменя лебо цеглох, два мишани з каменя, цеглох, валькох, односно же найвецей було з валькох лебо набивани — 832 хижки. Зоз черспом лебо плехом була закрыта 131 хижка, зоз шиндру або десками 1 и зоз надом лебо сламу закрыти найвецей — 717 хижки.

Уж 1910. року приходзи до правеня вецей хижох зоз мишаного материялу. Таки хижки тераз ест 87, а було их тем 2 пред 10 роками. Источасно, зоз валькох лебо набивани справени 40 хижки вецей, бо их 1910. року ест 872. Слама и над устужио место повшому будовательному материялу. Тераз зоз черспом закрыти 288 хижки — 157 вецей як на скорейшим попису. Ведно з тим, з надом и сламу 1910. року закрыти шицкого 685 хижки, а една закрыта зоз шиндру-дещичками.

Кед тото пишеме, мушиме мац на розуме же то и час кед ше газдове приселюю бивац на Вельки шор и же спрам свойого газдовства на Вельким шоре, а бліжей гу церкви и општини, будую нови будинки преказуюци ше так зоз своїм богатством. Худобни правя хижки на окрайскох, и далей набивани и закрыти зоз надом. Дзедоедни за предани хижки на лепших портох и мало жеми, одходза индзей дзе за маеток котри предали у Керестуре купую два раз лебо три раз вецей жеми. Дзе, кадзи и у яким чинпле Руснаци папуцую Керестур то окремна тема, але з тей нагоди детальнейше о тим не будзе бешеди.

\* \* \*

Од 1900. до 1910. року число жителейх у Керестуре зменшане за 234 особи, а вибудовани 125 хижки вецей. Маюци у оглядзе и природни прирост жительства (644 особи), за анализовани дзешспрочни период, одупераюци ше вше векшей експлоатациі домашних и сушедних польопривредних маетних и вше векшому национальному гнобению — вше векшей мадьяризации, 878 особи ше одселели зоз валалу. Спомедзи них, едно число хлопох пошло на найчешчи работи до рудокопих и ливальных Зединених Америцких Державох.

## НАДПОМІНЦА

<sup>1</sup>Будоване валалскей хижки закончене 1897. року.

<sup>2</sup>Жаменой драги — калдерми ище нст, до Кули е справена аж после 1910. року. Крижом през валал и спрам Вепровачу, нешка Крушичу, правена е аж пред другу шветову войну и под час войны.

<sup>3</sup>Власну струю, електричну енергию и ошвицене зоз свойого агрегата перши мал Николо Павлович — Паньски. Зоз Червинки до Керестура струя уведзена аж после першей шветовой войны.

<sup>4</sup>Мвх. Полывка: История керестурскей школы. Руски Календар за 1933. рок. Комунална постала 1888. року. Лико Рац: Од конфесийней по социялистичну школу. Народни календар за 1978. рок, бок 87.

<sup>5</sup>Исте як и 4. Комунална школа постала державна 1899. року.

<sup>6</sup>Вияви вецей жителейх Керестур, особни архив автора.

<sup>7</sup>Атила Бордаш: Керестурски цех ремеселнихох, Нар. календар за 1982. рок, бок 88. Ремеселнички цех — Майсторске друштво основане 1834. року.

<sup>8</sup>У тым часе именовала „Гармония” — церковни хор зоз котрим дириговал дйора Манойла, учитель, котри бул источасно и дзяк. Сден час бул и дзеднички хор з котрим руководзел учитель Василь Каменца.

<sup>9</sup>Думама на свадзедни обичаі, кресцини, крачунски и вельконоцни обичаі и подобне.

<sup>10</sup>Валалски чуваре порядку, плаци их валал, а найпознатши их наредник Хованец. Шолице уведзени после утаргованя „Сережаньох” — чуварох котара.

<sup>11</sup>Державни чуваре порядку, плаци их держава, подобне нешкайшей малайциі.

<sup>12</sup>Спрам часцох валала дзе младеж ходзела на прадки, зависно од назви шорох: Маковски, Вельки, Курти итд. У тот час „мода” була биц ше.

<sup>13</sup>Сден час тота „мода”, озда як копироване полицайох, пренешена и на старших и младших у истей часци валала. И то була часц „бавеня”.

<sup>14</sup>М. Жирош: Борба аграрного пролетарията у Руским Керестуре, Народни календар за 1972. рок, бок 38.

<sup>15</sup>М. Жирош: Класна опредзеленосц руского аграрного пролетарията, КПЮ и риншована аграрного и селянского питаня, Народни календар за 1981. рок, бок 56.

<sup>16</sup>Magyar statisztikai közlemények, 42. kötet, a Magyar szent korona országainak, 1910. évi, Népszámlálásza, Budapest, 1912.

<sup>17</sup>М. Жирош: Дзелене керестурских нажицох, Народни календар за 1975. рок, бок 51.

<sup>18</sup>Исте як 17. Комасация була 1876. року „кед жем зогнали у Керестуре”. Опатри и Спомини вични керестурски, Руски календар за 1922. рок, бок 92.

<sup>19</sup>Исте як и 17. Сегрегация „кед яраш подзелели” одбула ше по длугим одцагованю аж 17 роки по комасациі — 1893 року.

<sup>20</sup>Исте як и 17. Везжемни остали без права хаснованя скорейших заедничких пасовискох.

<sup>21</sup>М. Жирош: Руснаци у Посавини, Босней и Борчанским риту, Народни календар за 1976. рок, бок 57; А. Šenoa: Doseļjavanje tudjinaca u Srijem. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1914.

<sup>22</sup>М. Жирош: Пишкуревци дакеди и нешка, Нар. календар за 1974. рок, бок 46; М. Жирош: Раево село дакеди и нешка, Нар. календар за 1973. рок; М. Жирош: Керестурци на Билей, Нар. календар за 1973. рок, бок 50; М. Жирош: Емиграция Русинох до Америки, у рукопису; М. Жирош: Однародзоване Русинох на окрайскох у Посавини, у рукопису.

<sup>23</sup>Исте як и 16, 536 бок.

<sup>24</sup>Исте як и 16, 178 бок.

<sup>25</sup>Пописи мадьярскей статистици ше зводза на остатни дзень у року. Так у анализованих роках то 31. децембер 1900. року и 31. децембер 1910. року.

<sup>26</sup>Вияпитованя вецей дзешатки емигрантох, особни архив автора.

<sup>27</sup>Житель Коцуре чийо родичи були у Америки пред першу войну, а вон сам у Канади медзи двома войнами. Добри познаватель обставинох у Коцуре и учашник у социялистичним руху вообще, а окреме при наших людзох. Народзени е 1900. року у Коцуре.

<sup>24</sup>Magyar sztatistikai közlemények, 1 kötet, a Magyar korona országainak, 1900 évi, Népszámlálása, Budapest, 1902.

<sup>25</sup>Істе як и 24.

<sup>26</sup>Матични книжки народзених и умартих од 1901. по 1910. рок, як и матични книжки вянчаних за спомнути период, Месна канцелария у Руским Керестуре. При виниманю податкох зоз матичних книжкох вельо ми помогла матичарка Еуфемия Чапко, и я ей з той нагоди дзекуем.

<sup>27</sup>Dr B. Vranešević: Rusini u borbi za nacionalni opstanak 1848—1890. godina. Iz istorije vojvodanskih Rusina do 1941. godine, Separat iz Godišnjaka Društva istoričara Vojvodine za 1977. godinu, strana 69. Опатри под 14. и 15.

<sup>28</sup>Істе як и 21. и 22.

<sup>29</sup>Істе як и 28. Податки зоз статистичного урядового попису.

<sup>30</sup>Істе як и 16. Податки зоз мадарского урядового попису за 1910.рок.

<sup>31</sup>Істе як и 31, бок 71. Dr M. Palić: Rusini u radničkom pokretu do 1918. godine, Separat Godišnjaka Društva istoričara Vojvodine za 1977. god. strana 161.

<sup>32</sup>Істе як и 4.

<sup>33</sup>У велькей, преширеной Мадярскей, у грекокатолицких стредкох поступне приходзи до утаргованя служби у церквох на церковнославянским языку, а заменюе ше зоз мадарским. Др Иштван Удвари: Прилога о карпатско-українскей урядовой преписки у 17. и 18. вику, у рукопису.

<sup>34</sup>Податки вжати зоз жридлох под 16. и 28.

## ПРИЛОГ ЗОЗ ТЕРМИНОЛОГИЈИ

ЧЛЕНИ Секциї лекторох и прекладательох при Дружтве за руски язик и литературу и у тим периодзе розришели векше число терминох и виразох з рижних обласцох и дали свойо доприношене диференцованю одредзених язичних питањох през рижни форми сотруднїцтва, а најчастейше у консултациях з фаховцями з односних обласцох и фаховцями за язик, у догваркох и совитованьох.

Найвекше число терминох, як то уж призвичаєне, позберане у Прекладательней служби Скупштини САП Войводини, дзе того року преложени даскельо закони з обласцох котри по тераз терминологийно не розраблени. Дума ше, насампредз, на обласц общенародней одбрани и дружтвеной самозащити, психологий и давани менох рижним занїманьом яки при Руснацох нїгда не було.

Окрем того, досц вельке число терминох, углавним з ботаники, виняте зоз Закона о зашити рошлїнох. За ришоване тих терминох гледана помоц од фаховцох з той обласци, инженсра Юлијана Папа и наставника биологий Янка Раца, котри ше дзечне одозвали на нашу молбу и предложели нам одвитујуци еквиваленти за гледани слова. Обидвом им, и з той нагоди, најсердечнейше дзекуеме.

Надпоминаме, ище, же у фебруаре того року, у сотруднїцтве зоз Заводом за явну управу, отримани Семинар за прекладательох котри, медзи иншим, вишасновани за розпатранє, розришованє и верификованє терминох и синтагмох спомедзи котрих даскельо даваме и у тим прилогу.

### А

ангелика (бот.) — агелика, дудник  
антере (бот.) — антери, прашниково  
мецки

### Б

бувач (бот.) — блихова трава

### Г

глума (бот.) — плевка

### Д

дивљи брош (бот.) — дзиви брош

### Е

економска рачуница — економски  
рачунок

### Ж

жица (за музички инструмент) —  
струна

### И

изводница (бот.) — виводник  
изоп (бот.) — изоп

### Ј

јара — 1. ярнс шаце, 2. ярчани хлеб,  
3. горучава, некота

### К

клубада (бот.) — капсула  
комунїке (код купуса, кельа) — вон-  
кашне місце (при капусти, кельо)  
копице — копилце, заробене, загледа-  
не (о дзецку)  
кострет — кострет, платно з кожей  
шерсци  
кошевинє — кошенини, потрава

### Л

лебно пливанє — пливанє горезначки  
лясац (бот.) — (с)порице

### М

мајоран (бот.) — майоран  
монголд (бот.) — монголд  
морач (бот.) — феникул  
мултигермин — вецейкљочкови  
мутавија — покровцар

### Н

нараменица — 1. еполетна, 2. плєца.

### О

огришница (бот.) — гершла  
окопавинє — окопанїни

### П

пиринчана арпа (бот.) — рискашов  
макух  
плетара — плєценїна

подвезица — подвязка  
поправни — поправни  
и дом — поправни дом  
прєсно пливанє — пливанє опрез себе  
пливанє зоз першовим стилем,  
(бєн.) пливанє по пански  
путарина — надпожнєнс за драги

### Р

радић (бот.) — жимска шалата  
розета (бот.) — главка

### С

самар — самар, дрєвене шедло  
светлећа ракета — швицаца ракета  
сирак — цирок  
— с. лулаш — пипкасти ц.  
— с. чачкалица — зубодлобкати ц.  
смрдуша (бот.) — бифора, шмердноха  
струна — цвишна

### У

успињача — дротованец, дротова  
дзвигачка

### Ф

фашина — пруже

### Х

хельда (бот.) — грєчка, гельда

### Ц

цима (код кромпира) — копинє (при  
кромплєох)

### Ч

чубар (бот.) — чибєр, чубар

### Ш

штављење коже — шавєнс скори.



**З В И Т  
О РОБОТИ ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК И ЛИТЕРАТУРУ  
ЗА ПЕРИОД ОД 1980—1983. РОК**

ДРУЖТВО за руски язык и литературу, у чаше другой делегатней Скупштини, од 1980. по 1983. рок, дійствовало у складзе з програмними задатками, Планом роботи за пейцрочни период од 1981. по 1985. рок и Статутом Дружтва на пестованю и розвиваню руского языка и литературы, ширеню вецейязичного комуниковања и медзисобного упознаваня и збогацованя культурох народох и народносцох. Активносц членох одвивала ше преїт секційох, комісійох, активох и подружніцох. Свою дружтвену улогу, як часц соціялистичних моцох, Дружтво окончовало преїт делегатох у Скупштини СИЗ культури Войводини, Совиту новинох „Руске слово“, Совиту Фесивала культури Руснацох и Українцох „Червена ружа“, Совиту АРТ „Дядя“, Совиту часописа „Шветлосц“ и у других самоуправних целох роботних и дружтвених організаційох.

Виразне було доприношене Дружтва у ришованю терминологійних и других лингвистичних питаньох руского языка, збогацованю воспитно-образовней роботи на руским языку, порушованю роботи литературних секційох младих, чуваню традиційох культури и стимулованю новей творчосци, як и фаховим преучованю и публікованю вредносцох рускей культури.

Дружтво мало активне одношене у розпатраню потребох и можлівосцох формованя Студийней групи за руски язык на Филозофским факултету у Новим Садзе. Наукови проекти котри були розпочати у рамикох Дружтва пренешени на тоту институцію з цільом же би ше забезпечовало високи фахови приступ и доступне до роботи укапчовали нови моци яки вирастаю медзи студентами руского языка и литературы.

Два наукови проекти, котри остали и далей у рамикох роботи Дружтва, Лексикологійна картотека и Библиографія югославянских Руснацох, приведзени ту концу и рихтаю ше за дальше хасноване (Лексикологійна картотека за пририхтоване Велького словніка и за други потреби, а Библиографія будзе обявйована у часопису „Шветлосц“).

Порядне виходзи Гласнік Дружтва за руски язык и литературу „Творчосц“. Коло Гласніка позберани сотрудніки рижних обласцох интересованя, зоз чим створени можлівосци за змістовну богатосц, рижнородносц и вецейдисциплінарне спатране питаньох з обласци руского языка и литературы, культури у цалосци.

У сотрудітве зоз видавательним оддзеленьом НВРО „Руске слово“, фототипно видани Врabelьов „Русскій соловей“ и оможлівене широке хасноване усней творчосци котра у зборніку зазначена.

Библиотека Дружтва збогацена з новима кніжками преїт одкupu, але ище вецей з дарунком члснох Дружтва. Понеже одвитующе ришене за змесцене библиотеки и хасноване кніжкох не найдзене, очежане витворене основней функцій того кніжкового фонду.

Члени Дружтва активни учасніки вецей дружтвених и фахових акційох, а окреме доприношене даваю у розприви о заедніцких наставних ядрах, правеню прилогох за Енциклопедию Войводини, на семинарох за наставнікох руского языка, совитованю о правней терминології, правеню телевизийней сериї „Учиме ше по руски“ и „Учиме ше по сербскогорватски“, игд. Визначне же у рамикох Дружтва зберани общи прегляд литературы за дзеци на руским языку.

Означоване визначних особох и подійох з революційней прешлосци и культури югославянских народох и народносцох активно заступени у роботі Дружтва. За тоти нагоди правени окремени рецитали, отримовани сходи, преподаваня и розгварки.

Порушана иницијатива за отримоване совитованя о стану и розвою русинистики, а у рамикох означованя 60-рочніци Граматики руского языка и 80-рочніци литературней творчосци на руским языку.

Вихаснована нагода стрстнуц ше зоз учасніками XII конгреса славистох у Новим Садзе (преїт нациви Рускому Керестуру), а тиж так и упознац лингвистични вигледованя на Универзитету у Ужгородзе преїт преподаваня П. П. Чучки котри бул госц Универзитета у Новим Садзе.

Дружтво ше закладало коло обезпеченя потребох условійох за участвоване членох Дружтва на фахових сходох у нашей жеми и за наукововигледовацки роботи. Єден з тих резултатох и зробена работа на тему „Структури и стилски групи у литератури югославянских Руснацох“.

Окончене усоглашоване правних актох з розвойом пракси у роботі Дружтва. Вименки у Статуту ше одноша на число делегатох у Скупштини и длужину мандата председателя Председательства. Вименки допринесли, медзи иншим, прилагодзованю ту условійом економскей стабилизациї з оглядом на ограніченя у розполаганю з дружтвенима средствами.

Самоуправни органи указали позитивне интересоване за ришоване технично-финансийних питаньох з ділокруга роботи Дружтва. Медзитим, рижни обовязки технично-финансийного характера у велькей мири абсорбую моц и їх активносц, т. е. демобілізаторно дійствую на членох Дружтва.

**ЗВИТ О РОБОТИ ПРЕДСИДАТЕЛЬСТВА, СЕКЦИЙОХ И ПОДРУЖНІЦОХ  
У 1983. РОКУ**

**ЗВИТ О РОБОТИ ПРЕДСИДАТЕЛЬСТВА СКУПШТИНИ  
ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК И ЛИТЕРАТУРУ У 1983. РОКУ**

ПРЕДСИДАТЕЛЬСТВО Скупштини Дружтва за руски язык и литературу, як колективни орган, у назначеним периодзе отримало три схацки з котрих два у преширеним составе. На схацкох, як и медзи схацками, чувствовала ше интензивна работа на реалізованю планох роботи яки були принешени на ридовей рочней Скупштини Дружтва, отриманей 29. януара 1983. року.

Свою першу скартку у преширеном составе Председательство отримало 1. априла и на ней розпатрело Предлог за приношене и Нарис закона о дружтвених организационых и здруженьоных гражданох; розпатрело реализацию програми работи Дружтва, потим була поднешена информация о виробку „Общого прегляду литературы за дзеци“ пре Советоване яке ше мало отримач у рамикох предстоящих Змайових бавискох, а тиж окончена и догварка о означованю 40-рочниці народзения визначного дзецинского писателя Йована Йовановича Змай. На скартки було порушане и издаване книжки „Наша писня IV“, потим дата информация о розгваркох водзених на Институту за педагогию, а котра ше одношела на предстояще советоване на тему: „Русинистика '83 — стан и перспективи“, а з нагоди означованя 60-рочниці „Граматыки бачвальско-сримскей бешеди“ Гавриїла Костельника, потим на реализацию пренешених проектох на Институт, односно на Катедру за руски язык и литературу, як и дальши кадрови розвой. Тиж була прилапена и информация о „Заедичких ядрах“ зоз скартки Секциї за культуру ССРН Войводини, як и информация о виробку „Енциклопедиї Войводини“. На скартки бул розпатрени и Предлог означованя значних подійох у Войводини у 1984. року и принешене заключене же би ше уж попри утвердзених датумох до войводинского календара унесло ише 80 роки од друкованя першей книжки умстичкей литературы на руским языке Идилски венец „З мойого валала“ од Г. Костельника.

На спомнутой скартки принешене заключене же би ше профессора Гавриїла Нада з нагоди 70-рочниці народзения предложело за Вукову награду, як и за члена Войводинскей академий наукох и уметносцох, а за златну значку КПЗ Сербий же би ше предложело Меланию Павловичову.

На предлагане Секциї за литературу, за председателя Комисий зо координоване работи з младежскими литературними секциями избрани Дюра Винаї, док за делегатох до Координацийного одбору дружтвох за пестоване и розвиване языкох и писмох народох и народносцох у САП Войводини при КПЗВ, избрани председатель и секретар Дружтва, цо значи же по тирване их мадната тоту длужносц буду окончовац Любомир Медеси и Янко Рац.

На скартки принешени и даедни одлуки як цо одлука о участвованю Гелени Медениовей на Тречим конгресу дружтвох за применену лингвистику Югославий, потим о ограничених средствах за перши квартал, о купованю фахсвей литературы и инши.

З нагоди означованя дзешецрочниці шмерци Миколи Кочиша, першого председателя Дружтва, нашего визначного науковца и писателя, Председательство меновало делегацию котра 18. априла положила квецю на його гроб.

На другой скартки Председательства, отриманей 17. юния розпатрени и прилапени програми работи за 1984. рок пре вимогу средствох од СИЗ култури Войводини, и то за рядову діялносц и за часопис „Творчосц“. Потим розпатрени и прилапени полрочни звити о работи Председательства, секцийоных, комиссийоных, редакцийоных и подружничкох и у вязи з тим констатоване же ше динамика управним одвива спрам зарисованей програми работи Дружтва и ест реални условия же би ше план работи витворело до конца рока. На скартки присутни члени були упознати и з Препоруку Председательства ПК ССРН Войводини, а котра ше одношела на предстоящи задатки у дружтвених организационых и здруженьоных гражданох. На скартки були поднешени и информация о пририхованю за предстояще Советоване, потим о виробку „Об-

щого прегляду литературы за дзеци“, як и о пририхованьох за виберачкову делегатну Скупштину Дружтва. Тиж так принешена и одлука о обнованю предлаганя од 25. юния 1982. року же би ше Дюру Варку предложело за награду „Партизански учитель“, потим же би ше закончело работи на подпроеку Лексикологийна картотека, котру обовязку приял на себе Гавриїл Колесар, руководитель спомнутого подпроекта.

На Тречей преширеной скартки Председательства, отриманей 18. нояembra, розпатрени и прилапени звити за 1983. рок и плани работи и фанансийни план за 1984. рок (секцийоных, комиссийоных, редакцийоных, подружничкох, як и Председательства), потим звит о работи на пририхованю Советованя на тему: „Русинистика '83 — стан и перспективи“ и принешени дзешедни одлуки, медзи котрима окреме значне место забера одлука спрам котрей нова Скупштина Дружтва будзе мац 35 делегатох (место 51), док число членох Председательства остава исте як и по терас (13), а Треча делегатна скупштина Дружтва заказана за 28. януар 1984. року на 10 годзин у просторийоных КУД „Максим Горки“ у Новим Садзе. З окремним дописом утвердзени организациї и институций поволали же би до 15. децембра делеговали своїх делегатох до новой Скупштине Дружтва.

Дружтво у 1983. року мало 463 регистрованих членох.

През цали час члени Председательства, як делегати Дружтва, активно участвовали у работи на скартках секцийоных при ПК ССРН Войводини, Координацийним одборе дружтвох за языки народох и народносцох при КПЗ Войводини, у СИЗ култури Войводини, як и на рижних других сходох културних и наукових институцийоных.

Як позитивне можеме наглашиц успешне сотрудничство з велїма организациями у реализациї дзешедних програмних задаткох Дружтва. Таке уж роками успешне сотрудничство розвите зоз Институтом за педагогию — Катедру за руски язык и литературу, Библиотеку Матици сербскей, НВРО „Руске слово“, Прекладательну службу Скупштине САПВ, Одбором фестивала „Червена ружа“, КУД „Максим Горки“, РТВ Нови Сад и велїма другима. На основи винешеного мож заключиц же Председательство през цали час було активно уключене на витвориваню програмних задаткох яки шлїдза з його плана котри з векшим або меншим успехом реализовани.

#### **Звит о законченю работох на Лексикологийней картотеки русского языка**

После еднорочней прерви у работи, а на инициативу Председательства за руски язык и литературу, у першей половки 1983. року почали закончующи работи на конечном узбучованю и упорйованю, та остатней контроли цалого обробеного материалу котри у прешлих даскелїх роках створени як фонд лексикологийней картотеки русского языка. Материал, призберани у коло 70 ладичкох, сортовани по буквoх азбуки и подзелени е членом работней групи (7 особи). Источасно дати и инструкции як треба приводзиц процес работи гу концу же би цали материал бул такой порихтани за хасноване. Од периоду април—май, та по конец нояembra мешаца члени робели на конечном узбучованю материалу, окончующи при тати и едну файту суперревизий материалу. И так, концом нояembra придати и остатни ладички зоз терас уж строго одредзеним рядошлїдом шицких карточкох. З тим конечно оформена лексикологийна картотека русского языка, котра од теї хвильки

порихтана за хасноване. Розуми ше, при експлоатациї преостава же би ше ту и там, кед ше найдзе медзи пар тисячами на єдну недобре виписану матрицу — исту виправело, односно, и надалей остава обовязка же би хаснователе и номинални власніки тей лексикологийней картотеки у каждой нагоди уношели до ей фонду кжде по тераз невидентоване слово з руского языка и так го збогацовали, преширйовали и звекшовали ей наукову и хасновліву вредносц.

При обробку, картотека досц виселектована так же ест, як ше оценює, дагдзе медзи 175—190.000 матрици у ей фонду, цо оможлівює подполне наукове вигледоване лексикологийного фонду руского языка.

#### **Звіт о работи секції за литературу у 1983. року**

Секция за литературу у прешлим року себе заплановала досц скромни план работи, медзитим, пре обективни и субективни причини можеме констатовати же спомнута Секция не була у достаточней мири активна на реалізованю того цо себе зарисовала. Заш лем, и попри тим, у рамикох тей секції посцигнути задоволююци резултати у работи, але вони вецей плод активносци подружнїдох, цо ше ясно видзи зоз їх звітах, як самеї тей секції. Того ше окреме односно на означоване рочнїдох писателюх, як цо 150-рочнїци народзєня Й. Й. Змая и 70-рочнїци народзєня Гавриїла Нада. Члени тей секції зазначели векши успихи на индивидуалним плане як на колективней работи з участвованьом на рижних литературних стретнуцох.

Того цо можеме окреме визначити як колективну роботу и успих тей секції, то работа на виробку „Общого прегляду литератури за дзеци.

У рамикох тей секції робела и Комисия за координоване работи з младежским литературним секциями. З ей помоцу порушана и обновена работа литературних секційох у Коцуре и Руским Керестуре, а организовала и учасц делегатов на литературним стретнуцу у Осиеку з нагоди оформйованя Культурно-уметнїцкого дружтва.

#### **Звіт о работи Секції лекторох и прекладательох у 1983. року**

Без огляду же ше Секция у тим року зипла лем два раз, у тим звіту можеме констатовати же задатки котри ей члени поставели пред себе у Плане работи у прешлим периодзе, з векшей часци сполнени. Члени Секції отримовали схадзки по потреби и верификовани термини котри ше завели у каждодньовой пракси обявени у „Творчосци“. Даєдни нашо члени уключени до работи коло проекта ТВ сериї „Учиме ше по руски“ и „Учиме ше по сербскогорватски“, як и коло реалізованя Велького словнїка и Минималного с-русского словнїка. Предлужена учасц и преширене число авторох у рубрики „Слово о словах“ у новиных „Руске слово“. Як еден зоз несполнетих задаткох котри Секция заплановала и котри остава за наступни период то провадзене языка як ше хаснує у наших редакційох и то у: гласнїку Скупштини општини Нови Сад, Радію и Телевизіи Нови сад, у гласнїку „Явносц“ Завода за социјалне осигуранє Войводини и др.

Пре наглосц работи, члени Секції ше не могли вше на час зисц, та так одредзене число биологийних терминов зоз Правилнїка о продукції польспривредного нашєня дате фаховцом зоз тей обласци на розришоване.

Фаховци предложели еквиваленти, а члени Секції их умножа и розпошлю заинтересованим членом Дружтва, после чого буду верификовани и обявени у „Творчосци“.

Члени Секції дали своєю творче доприношене и при виробку Библиографії котра порихтана за друковане.

Инак Секция активно сотрудзує зоз Здруженьом наукових и фахових прекладательох Войводини, Визначели бизме як окремну форму активносци, ангажоване коло Анкети котра була розпослана хаснователюм Словнїка, самоуправних и других дружтвено-политичних терминов и виразох, з цильом призберованя думаньох ширшей явносци о тим як би словнїк було найдочильнейше направити у наступним периодзе.

Треба, тиж так, спомнут и сотруднїцтво Секції зоз Дружтвом за применєну лингвистику Войводини, Секцию за вецейязичносц, у рамикох котрого ше, наприклад, организує Совитоване о проблемох усвойованя и ученя языка дружтвеного стредку. На Совитованю буду презентовани и проблеми нашого языка, з оглядом же вон за векше число школярох стреднього унапряменого образованя и воспитаня при ОЦ у Руским Керестуре, котрим мацєрински язык єг, язык дружтвеного стредку.

Члени Секції, тиж так, активни коло организованя и участвованя на Семинаре за прекладательох, котри организує Завод за явну управу.

#### **Звіт о работи Секції за виучоване и пестоване руского языка у 1983. року**

Секция за виучоване и пестоване руского языка у 1983. року дійствоввала преїг рижних формах работи. Предвидзени план за 1983. рок реалізовани. Члени Секції участвовали на двох семинарох за наставнїкох руского языка. У складзе зоз планом, на семинари були поволани и школяре и студенти Педагогийней академії и Катедри за руски язык, але їх присуство остало на символичним уровню. Витворене и добре сотруднїцтво з даєдними наставнїками зоз СР Горватскеї, котри тиж присуствовали на семинарох. Члени Секції були рецензенти програмох за руски язык у порядней настави, руского языка як языка дружтвеного стредку и пестованя руского языка котри правєни за потреби СР Горватскеї.

Спрам плана работи, члени Секції участвовали у явней розправі о заєднїцких програмних ядрах и у явней розправі о Нарису заєднїцкого плана и програми за основне воспитанє и образованє, и то з векшей часци преїг колективох у котрих су заняти. Заш лем, чувствує ше потреба же би ше члени Секції зиходзели и на окреми схадзки самеї Секції. Виж так, чувствує ше потреба и же би членство Секції було преширене зоз членами котри жию и робя у колективох дзе нет нїякеї форми настави руского языка и же би зоз своїм дійствованьом преїг своїх подружнїдох и у самих школских колективох впливовали на цо векшу облапеносц школярох з даєдну форму настави руского языка.

#### **Звіт о работи Секції за народни скарб у 1983. року**

Найвекша увага у работи тей секції дата на стимуловане работи поєдинцох-єнтузіястох котри записую и вигледую богатство народного духовного и материяльного скарбу на терене. Тоти поєдинци оможлівели же би ше

явносц упознавало преїг часописох „Пионирска заградка“, „МАК“, „Шветлосц“, „Творчосц“, Народни календар и Нова думка з тим цо отаргнуте од забуца, зоз духовним скарбом нашого народу.

Ище даскельо роботи зоз плана не реализовани, углавним пре причини обективного характера.

### **Звіт о работи подружніци у Новим Садзе у 1983. року**

Подружніца Дружтва за руски язык и литературу у Новим Садзе углавним дійствовала у трох рамикох: як подружніца Дружтва, у рамикох активносцох КУД „Максим Горки“ у Новим Садзе и як член Координаційного одбору подружніцох дружтвох за язики народох и народносцох Войводини, при Городскей Культурно-просвитней заедніци у Новим Садзе. Окреме през тоту трецу форму, Подружніца була стаємно уключена до шицких акційох през котри ше на городским уровню пропаговало литературу, та равноправносц язикох народох и народносцох и робело на їх унапредзваню.

Так члени Подружніци участвовали у розгваркох котри ше на тему равноправносци у хасованю язикох и писмох народох и народносцох на подручу городскей заедніци окончовали у СК, у організації Комисії за информоване и Комисії за культуру Городскей конференції СК.

У каждой манифестації, окреме аматерскей, у пропагованю культурох народох и народносцох, окреме рецитаторских смотрох, культурно-уметніцких програмох, змаганьох за читацку значку, а окреме у тих дзе означовани рочніци Йована Йовановича Змая, були заступени и члени нашеї Подружніци. Вони ше уключели и до акції означованя Змайового ювілея и на РНС, у „Пионирскей заградки“, „Шветлосци“, „Руским слове“, а поднешене и едно сосбщєне о прекладзе Змайовеї поезії на руски язык у рамикох Змайових бавискох. Окремни сход, котри організовала подружніца у КУД „Максим Горки“, мал централну тему Змайового ювілея (и АВНОЙ-а), та на нїм було прешпиви його писньох, биографийни призначки, драматизації и музики на Змайово стихи.

По традиції, організовани и майски сход на котрим участвовали тиж млади руски поетове (як и члени других новосадских Подружніцох).

### **Звіт о работи Подружніци у Руским Керестуре у 1983. року**

Члени Подружніци вжали учасц у виробку нових наставних планох и програмох за основну школу. У Центре анализоване хасноване фаховеї терминології (учасц вжали фахови активи, Педагогийна рада и Марія Чаканова зоз Заводу за видаванє учебнікох). Організоване зазберованє присловкох, загадкох, старих словох, алату, прибору и стварох за хаснованє (зоз нашеї прешлосци: косидба, тканє, предзєне. . .).

Литературна секция видавала гласнік Секції „Дзвончок“. Сотрудзованє зоз часописом на руским язiku. Нащивели Семинар за руски язык.

Члени Подружніци були організаторе прєславох шлїдуючих рочніцох: — 40-рочніци АВНОЙ-а и славних биткох на Сут'єски и Нєретви (литературни конкурси, порядни години язика и години одзелєньского старшини).

— 100-рочніци шмерци Карла Маркса,

— 150-рочніци народзєня Й. Й. Змая.

Отримани и спомин-години пошведєни Гавриїлови Надьови и Янкови Фейсови.

### **Звіт работи Подружніци у Коцуре у 1983. року**

Попри стаємней акції на звєкшаню нових членох Дружтва за руски язык и литературу, котра ше предлужела и у тим року, коцурска Подружніца зоз запланованого реализовала шлїдуюци програмни задатки:

1. Члени Подружніци були активно уключени до пририхтованьох и реализації традиційней культурно-забавней манифестації „Коцурска жатва '83.“ Як и прешлого року, тото ше окреме одноши на організованє вистави вишивкох, та других провадзащих формох Манифестації.

2. Под час акції „Мешац кнїжки '83“, у сотрудііцтве зоз читальню у месце, організовани прикази двох нових кнїжкох на руским язiku — „Рибна свадба“ Миколи Скубана и „Остатні викрок“ Мирона Канюха. У реализації програми приказох участвовали просвитни роботніки и школяре Основней школи у месце.

3. Того року Подружніци ше конечно удало обновит роботу младежскей литературней секції, котра пред даскелїма роками исновала под назву „Нашо крочаї“, а од тераз будзе робит под назву „Роса“.

4. Дзєоедни члени Подружніци предлужели у тим року давац помоз у винаходзєню старих виданьох котри необходни за виробок проекта „Библиография о Руснацох у СФРЮ“.

5. Єдно число членох Подружніци того року було замеркованоз присутне на бокох рускей периодики, як зоз записами усней творчосци, так и з другима формами писаного слова.

### **Звіт о работи Подружніци у Дюрдьове у 1983. року**

Подружніца Дружтва за руски язык и литературу у Дюрдьове у тим року, пре обективни и субективни причини, не робела так як було запланованє и як ше од неї обчековало. Чежко було позберац членох, понеже велї прешли на други работни места, т. є, одселели ше.

Заш лєм, и попри тих чежкосцох, не мож повесц же члени Дружтва були цалком пасивни. Вони були уключени у роботи КУД „Тарас Шевченко“. У тим року були організовани велї стретнуца, концерти и рижни наступи у месце, општини и ширше. Члени Подружніци вжали учасц у організації означованя значних датумох, насампредз 40-рочніци АВНОЙ-а, медзинародних и рєпубличних шветох, як и ошлєбодзєня валала. Тиж так були організовани и стретнуца приятельства медзи Дюрдьовом и Новим Градом. У шицким тим обачлїву учасц, у організованю або участвованю у манифестаційох, мали и члени теї подружніци.

### **Звіт о работи Подружніци у Титовим Вербаше у 1983. року**

Робота Подружніци Дружтва за руски язык и литературу у Титовим Вербаше у 1983. року, углавним ше зводзела на роботу младежскей секції за культурну діялносц на руским и украинским язiku „Зарї“. Основна задача

тей роботи то упознаване рускеј култури и мацеринскеј бешеди. З тим циљом организовани два литературни вечари и то Наталиј Дудашовой и Вечар младеј рускеј поезиј, котри отримани у Народней библиотеки двојзично. У 1983. року активована работа драмског ансамбла, так же зме мали нагоду видзиц фалат Фадила Хаджича „Гребеньчок“ у режиј Јанка Лендера. Рецитаторска група була тиж активна, так же мала успишне сотрудніцтво зоз Радио Вербас-Кулу. Музична секция участвовала на представлениях у рамикох „Червенеј ружи“, а поетове на Митингу поезиј у Руским Керестуре и на Фестивале Югославянскїх поезиј младих у Титовим Вербаше.

Обновене сотрудніцтво зоз младежску секцию у Коцура, як и Осиеку.

### Треца делегатна Скупштина Дружтва

У Новим Садзе, 28. януара 1984. року, отримана Треца делегатна Скупштина Дружтва за руски јазик и литературу у чијој работи участвовали коло осемдзешат делегати, члени и госци. На основи одлуки Председательства и Статута Дружтва о запровадзованю иницијативи товарища Тита о колективней работи и одвичательности, до новей Скупштине Дружтва 26 дружтвено-политични, културно-просвѣтни и образовни организациј, месни заедниці и културни институциј делеговали 35 делегатов з Руского Керестура, Нового Саду, Коцура, Джордџова, Вербасу, Кули, Нового Орахова и Шиду. Спомедзи того числа, 13 делегати избрани до Председательства як колективного органа Скупштине, 3 делегати до Одбору самоуправней контроли и 3 делегати до Одбору за народну одбрану и дружтвену самозащиту зоз мандатом котри тирва штири роки.

На Скупштини прилапени звит о штирирочней работи Дружтва, котри поднесол председател Председательства Скупштине Любомир Медеша, потим звит о работи Председательства, секцийох и подружничох у 1983. року и финансїйни звит за 1983. рок, як и звит Одбору Самоуправней контроли, котри поднесол Дюра Когут, председател Одбору. Тиж так прилапени и програмни задатки Дружтва за 1984. рок, котри поднесол Яков Кишюгас, як и плани работи Председательства, секцийох и подружничох зоз финансїйним планом за 1984. рок.

Истогот дня була отримана и сходзка Председательства, на котрей за нового председателя Дружтва з дварочним мандатом избрани Яков Кишюгас. Председательство з мандатом на два роки за секретара меновало Гавриїла Колесара, док финансїйни окончователь и далей остала Мелания Павловичова.

На своей другеј сходзке Председательство избрало председателюх и секретарюх секцийох, комисийох и редакцийох.

### Председательство Скупштине Дружтва

Јанко Рац, делегат з Нового Саду  
Марија Ковач, делегат з Нового Саду

Яков Кишюгас, председател, делегат з Нового Саду

Гавриїл Колесар, секретар, делегат з Нового Саду

Любомир Медеша, делегат з Нового Саду

Олга Карлаварис, делегат з Нового Саду

мр Юлијан Рамач, делегат з Нового Саду

Михайло Варга, делегат з Руского Керестура

Микола Цап, делегат з Коцура  
Јким Чапко, делегат з Джордџова  
Јанко Лендер, делегат з Вербасу  
Василь Мудри делегат зоз Шиду

Мирон Канюх, член з Нового Саду

### ОДБОР ЗА НАРОДНУ ОДБРАНУ И ДРУЖТВЕНУ САМОЗАЩИТУ

Мирон Роман, председател, член з Нового Саду

Јанко Павлович, член з Нового Саду

мр Дюра Папуга, член з Нового Саду

### ОДБОР САМОУПРАВНЕЈ КОНТРОЛИ

Јанко Голик, председател, член з Нового Саду

Евфемия Папуга, член з Нового Саду

### ДЕЛЕГАТИ СКУПШТИНИ ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЈАЗИК И ЛИТЕРАТУРУ

| Мено и презвико       | Место       | Делегат                           |
|-----------------------|-------------|-----------------------------------|
| 1. Мария Будински     | Р. Керестур | Образовни центер „Петро Кузмяк“   |
| 2. Мелания Сабадош    | „           | Образовни центер „Петро Кузмяк“   |
| 3. Весна Папуга       | „           | Образовни центер „Петро Кузмяк“   |
| 4. Славка Гарди       | „           | Образовни центер „Петро Кузмяк“   |
| 5. Михайло Зазуляк    | „           | Дом култури                       |
| 6. Наталија Дудаш     | „           | Дом култури — младеж. лит. секция |
| 7. Михайло Режак      | „           | Друкарня „Руске слово“            |
| 8. Михайло Варга      | „           | Месна засадница                   |
| 9. Јанко Рац          | Нови Сад    | НВРО „Руске слово“                |
| 10. Гавриїл Колесар   | „           | НВРО „Руске слово“                |
| 11. Ёрина Ковачевич   | „           | НВРО „Руске слово“                |
| 12. Амалија Хромиш    | „           | Радио и ТВ Нови Сад               |
| 13. Олга Карлаварис   | „           | Радио и ТВ Нови Сад               |
| 14. мр Юлијан Рамач   | „           | Катедра за руски јазик и лит.     |
| 15. Мария Даниш       | „           | Катедра за руски јазик и лит.     |
| 16. Мария Ковач       | „           | Прекл. служба Скуп. САПВ          |
| 17. Яков Кишюгас      | „           | Педагогийни завод Войводини       |
| 18. Оленка Плянчак    | „           | КУД „Максим Горки“                |
| 19. Владимир Дудаш    | „           | АРТ „Дядя“                        |
| 20. Любомир Медеша    | „           | КПЗ Войводини                     |
| 21. Агнета Бучко      | „           | КПЗ городу Нового Саду            |
| 22. Серафина Медеша   | К о ц у р   | ОШ „Братство единство“            |
| 23. Амалија Стоянович | „           | ОШ „Братство единство“            |
| 24. Микола Каменічки  | „           | Дом култури                       |
| 25. Микола Цап        | „           | Дом култури — младеж. лит. секция |
| 26. Серафина Макаї    | „           | Месна засадница                   |
| 27. Наталија Дула     | Дюрдџов     | ОШ „И. Иванович Змай“             |

|                       |              |                                 |
|-----------------------|--------------|---------------------------------|
| 28. Яким Чапко        | "            | КУД „Тарас Шевченко”            |
| 29. Оксана Тимко      | "            | Младежка лит. секция            |
| 30. Янко Лендер       | Титов Вербас | Информативно-пропагандни центер |
| 31. Нада Загорянски   | "            | ОШ „Светозар Милетич”           |
| 32. Владимир Гарянски | "            | Младежка литературна секция     |
| 33. Дюра Папуга       | К у л а      | Информативно-пропагандни центер |
| 24. Владо Магоч       | Нове Орахово | КПД „Петро Кузмяк”              |
| 35. Василь Мудри      | Ш и д        | КПД „Дюра Киш”                  |

### РУКОВОДСТВА СЕКЦИЙ, КОМИСИЙ И РЕДАКЦИЙ

#### ЛИНГВИСТИЧНА СЕКЦИЯ

Юлиян Рамач, председател  
Михайло Фейса, секретар

##### Комисия за история на езика

Юлиян Рамач, председател  
Ксения Сегеди, секретар

##### Комисия за съвременен език

Гелена Медеша, председател  
Ясна Варга, секретар

#### СЕКЦИЯ ЗА ЛИТЕРАТУРА

Ирина Гарди Ковачевич, председател  
Микола Цап, секретар

##### Комисия за история на литературата

Штефан Гудак, председател  
Серафина Макай, секретар

##### Комисия за съвременна литература

Дюра Папгаргай, председател  
Михал Роман, секретар

##### Комисия за литературна критика

Юлиян Тамаш, председател  
Агнета Бучко, секретар

##### Комисия за координиране на работата с младежките литературни секции

Наталья Дудаш, председател  
Дюра Винай, секретар

#### СЕКЦИЯ ЛЕКТОРОВ И ПРЕКЛАДАТЕЛЕВ

Мария Ковач, председател  
Павлина Сабадош, секретар

##### Комисия за утвърждаване на термини

Евгений Чакан, председател  
Наталья Рамач, секретар

#### СЕКЦИЯ ЗА ВПУЩАНИЕ И ПЕСТОВАНИЕ ЕЗИКА

Яков Кишюгас, председател  
Ксения Варга, секретар

#### СЕКЦИЯ ЗА ЗАБЕЖАНИЕ И ОБРОБОК НА СКАРБУ МАТЕРИАЛНЕЙ И ДУХОВНЕЙ КУЛТУРИ

Любомир Медеша, председател  
Михайло Зазуляк, секретар

##### Комисия за впушване на скъпа на духовната култура

Мирон Жирош, председател  
Микола Сегеди, секретар

##### Комисия за впушване на скъпа на материалната култура

Янко Рамач, председател  
Янко Варна, секретар

#### ИЗДАТЕЛСКА СЕКЦИЯ

Дюра Варга, председател  
Мелания Павлович, секретар

#### КОМИСИЯ ЗА МЕЖДУНАРОДНО СЪТРУДНИЧЕСТВО

Дюра Когут, председател, Любомир Рамач и Любомир Медеша

#### КОМИСИЯ ЗА КАДРИ

Янко Рац, председател, Яков Кишюгас и Гавриил Колесар

#### КОМИСИЯ ЗА ПРИПОЗНАНИЕ

Любомир Медеша, председател, Ирина Папуга и Гавриил Колесар

#### РЕДАКЦИЯ НА ГЛАСНИКА „ТВОРЧОСЦ” (од 1984. року)

Гавриил Колесар (главен и одвичателен редактор), Дюра Латяк, Дюра Варга, Гелена Медеша, др Юлиян Тамаш, мр Юлиян Рамач, Любомир Медеша и Василь Мудри

#### ДЕЛЕГАТИ НА ДРУЖЕСТВАТА У ДРУГИХ САМОУПРАВНИХ ОРГАНОХ И ЦЕЛЮХ

Мирон Роман, делегат у КПЗ Войводини  
Любомир Медеша, делегат у СИЗ култури Войводини  
Ирина Гарди Ковачевич, делегат у АРТ „Дядя”  
Любомир Медеша, делегат у Совету новинох „Руске слово”  
Яков Кишюгас, делегат у Совету фестивала „Червена ружа”

Леона Урошенич, делегат у Програмним совиту за учене язиков народох и народносцох у САНВ при ТВ Нови Сад  
Яков Кишногас, делегат у КО дружтвох за язики при КПЗ Войводини  
Гавриил Колбас, делегат у КО дружтвох за язики при КПЗ Войводини  
Владимир Колбас, делегат у КУД „Максим Горки“ у Новим Садзе  
Владимир Бесермани, делегат у Совиту часопису „Шветлоц“  
Дюра Палгаргаї, делегат у Совиту театралних дружтвох Войводини.

## ПРОГРАМНИ ЗАДАТКИ ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК И ЛИТЕРАТУРУ

ПРОГРАМНИ задатки Дружтва за руски язик и литературу шлїдза зоз дружтвеной улоги и функції Дружтва. Дружтво за руски язик и литературу як дружтвена организация ма значни задатки у рамикох общих прилапених намаганьох о витворйованю политики националней равноправности и заеднїцтва народох и народносцох. Интереси Дружтва за руски язик и литературу состоїна часц общих дружтвених интересох и намаганьох же би ше розвивало и преглїбйовало медзисобне почитоване припаднїкох шицких народох и народносцох, же би ше розвивало творче сотруднїцтво и витворйовало еднане положене шицких у заеднїци, у социјалистичним самоуправним дружтве.

Програмни задатки Дружтва узко повязани зоз идею же ше не мож заверац до узких рамикох лем своєй народности, але же, напроцив, лем широке отверане гу шицким обезпечує и присуство и еднане третман у заеднїци. Зоз отвореносцу власней култури и традиції гу култури и традиції других можеме обезпечити и реално предпоставити учасц нашого культурного наслїдства у культурним живоце других народох и народносцох. Преплетане културох и власна отвореносц за позитивни уплїв може допринесц и векшому виходзеню нашеї култури и традиції на широки план сучасного культурного живота.

Розумлїве же необходимо потребне же би ше вигледовало шицке богатство руского язика, литератури и култури вообщє, находзело и преглїбйовало вязи зоз другима, але и поставало автентични характеристики руского язика. То окреме значне у условийох огромного каждодньового уплїву рижних медийох.

Кажди, та и найлепше розробени и стилизовани план роботи Дружтва будзе неефикасни кед источашне не постане и план нашеї подружнїци. Тиж так и план подружнїци котри не мож препознац як автентични план тей подружнїци будзе чежко витворлїви кед подружнїца не найдзе себе и не виражи окремносц и специфичносц того стредку у котрим дїйствує. Униформовани план роботи подружнїцох може буц униформовани лем у часци общих задаткох котри логично шлїдза зоз дружтвеного и самоуправного положеня тей подружнїци. Але, за ефикасну роботу каждой подружнїци потребни реалстични план у котрим ше виражи шицка специфичносц условийох у котрих ше дїйствує. У тим смислу необходимо потребне же би подружнїци були лепше адаптовани на условия стредку у котрим живю, цо ше одноши и на комисиї и секції.

Зоз формованьом Студийней групи, односно тераз уж Катедри за руски язик и литературу, Дружтво за руски язик и литературу престало буц ношитель одного числа проектох. То, медзитим, нїяк не значи же Дружтво страцело и интерес за роботу и резултати роботи на тих проектох. Голем у такей мири у якей ше зменшал обсяг роботох за Дружтво — голем у такей мири ше збекшал интерес и можливосц Дружтва же би и далєй спатрало условия у котрих ше розвива руски язик и литература на широком плане хаснованя у шицких конарох особного и дружтвеного живота. Находзиме ше у условийох уж спомнутогно огромного дїйства рижних медийох дзе ше процентова учасц медийох на руским язiku незвичайно швидко зменшує — не прето же их ест вше менєй, але прето же шицких других ест вше вєцєй. У ситуациї зме же ше при вше лепших дружтвених, материалних и кадрових условийох источашне вше баржей зменшує число школярох котри здобуваю воспитанє и образованє на руским язiku, а сирам статистичних податкох колї 20 проценти Руснацох уж анї дома не бешедує по руски. Шицко то ведно крайне широки простор же би Дружтво, окреме преїг моднєня подружнїцох, вигледовало и уплївовало на рижни форми реализациї руского язика.

Дружтво за руски язик и литературу будзе сотрудзовац зоз шицкими дружтвено-политичними организациями и зоз одвитуюцима дружтвенима организациями, дружтвами и роботними организациями. Будзе уплївовац на общи рушаня у култури и просвити преїг стаємних и утвердзених формох. То ше, розумлїве, одноши и на уж познати и стаємно хасновани форми сотрудзованя зоз АРТ „Дядя“, „Червену ружу“, другима манифестациями, видавательними хижками, средствами информованя, культурно-уметнїцкими дружтвами игд., о чим уж з часци поведзене у планах роботох подружнїцох, секцийох и комисийох, та шицки тоти наведзени плани источашне и план роботи Дружтва у цалосци. Активносци Дружтва буду исц и у напране означованя юбилейох и значних подїйох НОБ и социјалистичней революциї и повоїнсєй вибудови, як и юбилейох характеристичних за културу Руснацох и других народносцох, о чим ше утвердзує окремини план.

Зоз природи роботи и дїйствованя Дружтва логичне же не треба обчєковац капитални поцаги и ефекти котри би ше могло дньово анализовац. Найна работа длугорочна, и треба ю спєрнезлїво окончовац. Заш лем, окреме стаємно хаснованих формох роботи, требало би уводзити и форми частейшого стретаня и колективней роботи вєцєй поединцох. У тим смислу треба спатриц и искуства других дружтвох за язики и винаходзити форми котри нам буду найбаржей одвитовац.



## ПЛАНИ РОБОТИ ПРЕДСИДАТЕЛЬСТВА, СЕКЦИЙ И ПОДРУЖНИЦОХ У 1984. РОКУ

### План роботи Председательства у 1984. року

- Отримац 3—4 схадзки (2 преширени),
- Означиц 40-рочнїцу ошлебодзенья часцох Войводини,
- Порушац активносц роботи подружнїцох по местох и у ОК ССРНВ на чїїх територїях исную и давац им помоц у работи,
- Окончиц анализу работи делегатов,
- Мсновац руководителюх секційох, комисийох и редакційох,
- Сотрудзовац зоз Катедру за руски язык и литературу на филозофским факултету коло реализациї превжатиц проектох и о других питањох, окреме на дальшим розвою и кадровим змоцњованю,
- Сотрудзовац з дружтвено-политичними организациями, культурно-просвитними заеднїцами и дружтвїми за пестоване языкох и литературох народох и народносцох Войводини,
- Дац допомогу на реализациї проекта Библиографїї о Руснацох у Югославиї,
- Ришиц проблем Лексикологийней кортотеки и обезпечиц постор за змесцоване кнїжкох Дружтва, т.е. утврдзиц концессию работи библиотеки Дружтва, односно розпатриц можливосци за єї преношенє на Катедру,
- Пополнювац кнїжни фонд библиотеки Дружтва з насловами яки хибя з обласци повойнових и предвойнових виданюх;
- Порядне окончовац розпатранє и прилапйоване звитох секційох, комисийох, редакційох, Председательства и закончуюцого фпансийного рахунку за 1984. рок, як и приношенє планох работи и предлога финансїйного плана за 1984. рок,
- Означиц 60-рочнїцу друкованя першей граматики на руским языке и 80-рочнїцу уметнїцкей литератури на руским языке (Идилски венец „З мойого валала“ Гавриїла Костельника); означиц 100-рочнїцу народзенья Велька Петровича, 80-рочнїцу народзенья Янка Фейси, 75-рочнїцу народзенья Михайла Ковача и 70-рочнїцу народзенья Якима Олеяра,
- Видац гласнїк Дружтва „Творчосц“ за 1983. рок,
- Окончиц анализу гласнїка Дружтва „Творчосц“ за предходни два роки,
- Розпатриц иницијативу и формовац Одбор за означоване 40-рочнїци Гимназиї у Руским Керестуре,
- Винайсц найцешлївше рїшенє у вязи з обезпечованюм власнїцтва библиотеки Гавриїла Надя,
- Окончиц организацијни и технїчни пририхтованя за рочну Скупштину Дружтва котра ше отрима у януаре 1985. року,
- Виробиц Стреднюрочни план розвою Дружтва 1986—1990.

### План роботи Секциї за литературу у 1984. року

Секција пошвени окремну увагу розробку концепциї своей діялносци на плане преплетаня литературох народох и народносцох.

И надалей будзе иницировац и порушовац активносци младежских литературних секцијох по местох.

Уклучи ше до организовања „Митинга поезиї“, котри ше отримує у рамикох Фестивала „Червена ружа“.

Помогне организовац сходи младежских литературних секцијох.

Означи 80-рочнїцу уметнїцкей литератури на руским языке, потим 100-рочнїцу народзенья Велька Петровича, 80-рочнїцу народзенья Янка Фейси, 75-рочнїцу народзенья Михайла Ковача и 70-рочнїцу народзенья Якима Олеяра.

### План роботи Секциї лекторох и прекладательох за 1984. рок.

Понеже даєдни зоз поставених задаткох у 1983. року не реализовани у цалосци, або часточне, даєдни з нїх ше преноши и до того планского перїоду, але заплановани и нови задатки.

1. Сходзиц ше през рок спрам потреби, але вшелїяк организовац 3—4 ширши схадзки на котрих би ше верификовало термини, вирази, словозлученя и вообщє проблеми котри би ше зявели у каждодньовой пракси. Тоти рїшеня би, медзитим, предходно обробела єдна менша група котру би ше задлужело, а котра би цалу роботу окончела по предходно достатих прекладанюх з боку лекторох, фаховцох и вообщє заинтересованих за наш язык.

2. И далєй треба гледац можливосци и уклучовац ше до работи коло проекта ТВ сериї „Учїме ше по руски“.

3. Предлужиц провадзене языка котри ше хаснує у наших редакційох (дзе то ище не окончене) и то у: Гласнїку Скупштини општини Нови Сад, у гласнїку „Јавносц“ Завода за социјалне осигуранє Войводини, и др.

4. И надалєй дац полну допомогу коло реализациї Велького словнїка.

5. Предлужиц зоз участвованюм у рубрики „Слово о словох“ у новицкох „Руске слово“.

6. Же би не приходзело до дупловања работи, у наступним перїодзе плануєме сотрудицтво зоз Лингвистичну секцију при Дружтве за руски язык.

7. Предлужиц сотрудицтво зоз Здруженюм наукових и фахових прекладательох Войводини и Дружтвом за применєну лингвистику Войводини.

8. Предлужиц активносц зоз Заводом за явну управу коло организовања и участвованя на семинаре за прекладательох.

9. У сотрудицтве зоз Педагогийним заводом робиц на пририхтованю педагогийного и психологийного словнїка и ангажованю фаховцох з тей обласци.

### План роботи секциї за виучованє и пестованє руского языка у 1984. року

Секција за виучованє и пестованє руского языка у 1984. року будзе часточно меняц форми работи, понеже ше указало же заш лєм, окрем розви-

теї активності у колективах, на семінарах і других організаційних формах, потреби і окремі сходи Секції.

Секція ще буде намагати преширити членство зокладом членами зокладом шкільних колективів де не організованого ученя руского язика, же би ще преїти нїх вигворїювали даєдні предусловія за організоване настави руского язика.

Секція тиж так буде участвоваць у організації семінарах за наставників руского язика де треба укапчоваць і школярох і студентох Педагогїчної академії і Катедри за руски язик і предлужити сотрудніцтво з наставниками руского язика зокладом СР Горватскеї.

Главни задаток роботи Секції у 1984. року буде спатранє облапеносци школярох з порядну наставу на руским язика, з наставу пестованя руского язика і вигледованє можлівосцох за звекшанє облапеносци числа школярох з даєдну форму настави руского язика.

#### План роботи Секції за народни скарб у 1984. року

У тим плане би, напевно, требало дацьо вецей зробиць з тих задаткох котри у рамикох плана за 1983. рок не реалізували. Вироятно ест потреби і интересу за єдну ширшу скарбку або пораду зокладом заинтересованима особами з теї обласци на тему „Чуванє і пестованє традиційней народней культури, стан і унапредзованє активносцох котри ше на тим плане подніма“. У тим контексту би ше могло дацьо і стимуланє роботом коло розришованя статуса Музейней збирки у Руским Керестуре, понеже час приноси спознанє же така збирка або, вецей, збирка котра би з добру організацію преросла до Завичайного музею, необходима пре вецей причини.

Предлужити одкупїванє старей і новей литератури, рідких виданьох і других експонатох пре зачуванє і преучованє. То стаємна работа і обвязка.

И далей стимуловаць і координоваць роботу зазберованя ентузіястох на записованю, вигледованю і призберованю народного духовного скарбу на терене.

Отримованє і розвиванє рубрикох з обласци теї проблематики у часописох „Пионерска заградка“, „МАК“, „Шветлосць“, „Нова думка“ „Творчосць“, та у Народним календаре і других виданьох.

#### План роботи Подружніци у Новим Садзе за 1984. рок

У плане роботи Подружніци Дружтва за руски язик і литературу за Нови Сад ше предвидзує:

— Означованє рочніцох:

100 роки од народзєня Велька Петровича,

80 роки нашей уметніцкеї литератури, кнїжки „З мойого валала“,

80-рочніца народзєня Янка Фейси,

75-рочніца народзєня Михала Ковача,

70-рочніца народзєня Якіма Олєяра.

Предвидзує ше уключованє до прєслави рочніци В. Петровича на горьодским уровню, як і предлужованє Змайового ювілея, уключованє до роч-

ніци нашей литератури на уровню Дружтва, а єден вечар попвєциць (заєдніцки) творчосци Фейси, Ковача і Олєяра.

— Участвоваць у „Майских стретнуцох“ котри організує Координаційни одбор;

— Організованє єшеньского стретнуца Координаційного одбору, Розписованє заєдніцкого литературного конкурса з нагоди означованя 40-рочніци ошлєбодзєня Войвєдини,

— Сотрудзованє зокладом КУД „Максим Горьки“ — окреме з литературно-рецитаторску секцію,

— Участвоваць у акції „Мешаць кнїжки“ — литературних премієрох,

— Уключованє до акції „Читацька значка“,

— Уключованє до рецитаторских смотрох,

— Иновированє свіденцій членства,

— Отримованє рочней скарбки і виберанє нового Председатєльства.

#### План роботи Подружніци у Руским Керестуре у 1984. року

Вжацьо учасць у виробку нових наставних планох і програмох за руски язик і литературу.

Аналізоваць хаснованє фаховей терминологиї у Образовним центре.

Вжацьо учасць у виробку сєрбскогорватско-руского словніка.

Участвоваць на семінарох за руски язик.

Предлужити зокладом роботу литературней секції і сотрудзоваць зокладом часописами на руским язика.

Вжацьо учасць у організованю Меморіяла і „Червеної ружи“.

Предлужити роботу на зазберованю народного скарбу.

Вжацьо учасць у прєславїованю рочніцох і ювілеюх.

#### План роботи Подружніци у Коцуре у 1984. року

Понеже єдно число програмних задаткох Подружніци у Коцуре остало нєреалізованє у 1983. року (чому причина їх длугорочни характер), вони ше як таки прєноша до 1984. року і ведно зокладом стаємними задатками творя план роботи Подружніци у 1984. року:

1. Отримаць 3—4 скарбки з котрих голєм 2 у прєширеним составе.

2. Обновити евиденцію членства Подружніци.

3. Вжацьо активну учасць у пририхтованьох і реалізації культурно-забавней манифєстаций „Коцурска жатва '84“.

4. У сотрудніцтве зокладом Читальню у месце, уключити ше до акції „Мешаць кнїжки '84“.

5. Подняць конкретни мири же би ше библиотека і архива проф. Гавриїла Надя і учителя Янка Фейси благочасно зачували і прикладно змєсцєли до одвитующей культурней установи.

6. Иницироваць при компетентних органах месца потреби і значносць виробку монографій Читальнї і Школи у Коцуре. Координоваць роботу на зазберованю і чуваню историографийного матеріалу котри значни за исторіят Читальнї і Школи у месце.

7. Прєширюваць круг активистох заинтересованих за исторію, исторію литератури або фолклористику, координоваць їх роботу і старацьо же би резултати їх роботи були обявени у публикаційох на руским язика.

## План роботи Подружніці у Дюрдьове у 1984. року

На початку шлідуючого року Подружніца отрима свою рочну виберанкову сходку на котрей вибере нове председательство, потім предлужи з роботу на организовању рижних акційох и манифестацийох у рамикох КУД „Тарас Шевченко“; будзе организовац литературни сходи и стретнуца пре означоване значних рочніцох медзи котрима и 170-рочніца народзєня Тараса Шевченка, а тиж будзе робиц и на масовнейшим уключованю младих до роботи Подружніци.

## План роботи Секції за культурну діялносц на руским и українским язiku „Зарі“ у Титовим Вербаше за 1984. рок

1. Гавриіл Костельник як зачатнік писаней рускей литературы (преподаване пририхта др Юлиян Тамаш),
2. Володимир Гнатюк и його работа коло зазначованя усней рускей творчосци (преподаване пририхта Микола М. Цап),
3. Стандардни руски язик (преподаване пририхта мр Юлиян Рамач),
4. Слова цудзого походзєня у нашим язiku (преподаване пририхта Михал Фейса),
5. Музични портрет Михала Варгового
6. Представяне югославянских кант-авторох (пририхтує М. Варга),
7. Культурно-уметніцка програма членох Секції,
8. Модерна югославянска поезија (пририхтує Микола Шанта),
9. Вечар поезиї Миколи Шантового (пририхтує Владимир Гарянски)
10. Марксизм и культура (пририхтує Славко Рускаї),
11. Порушоване гласніка „Заріох“,
12. Бал,
13. Уметніцка фотографія (пририхтую Янко Павловач и Владимир Бульчик),
14. Литературна творчосц Юлиана Тамаша (пририхтує Владимир Гарянски),
15. Графика,
16. Сучасни рушаня у нашим язiku и основни тенденциї його дальшого розвою (пририхтує мр Юлиян Рамач),
17. Сучасна хвилька рускей литературы (пририхтує др Юлиян Тамаш),
20. Кратка приповедка (пририхтує Юлиян Надь и Владимир Рускаї),
21. Наїва у Югославїї,
22. Вечар поезиї Владимира Гарянского (пририхтує М. Шанта),
23. Карикатура Любомира Сопки
24. Проза Мирона Канюха (пририхтує Наталиа Дудаш),
25. Литературна творчосц Любомира Сопки (пририхтує др Ю. Тамаш),
26. Драмски аматеризм (пририхтує Янко Лендер),
27. Уметносц рецитованя стихох (пририхтує Славко Орос),
28. Вистава членох подобовей групи,
29. Виводзєне драми,
30. Пририхтоване за рочну сходку,
31. Анализа роботи у прешлим року.

## О плане „Заріох“

На початку 1973. року у вербаским стредку ше почало зоз интензивнейшим пестованьом руского язика и культуры. Од теди по нешка у тим кругу ше зявюю мена у нашей младей литературы хтори пошвидко вистали, але и гєвти без хторих нешка не мож ані задумац младу руску литературу.

План нашеї роботи за 1984. рок задумани як можлівосц прибліжиц початки рускей литературы, ей предпочатки у усней, та сучасну руску литературу, младим хтори не маю можлівосц буц лепше информовани, а заинтересовани су за мадерински язик. Так Секция планує поволац як госцох найзначнейших наших науковцох и писательох, режисерох, карикатуристох и других хтори зоз своєю активносцу на плане розвою культуры дали одредзени резултати. План не конечни и мож го под час роботи меняц, дополньювац.

## Звіт Видавательней секції у 1983. року

1. Гласнік Дружтва „Творчосц“ за 1982. рок. Тираж 500 прикладніки; обсяг 6 табаки.

## План Видавательней секції за 1984. рок

1. Гласнік Дружтва „Творчосц“ за 1983. рок. Тираж 500 прикладніки; обсяг 6 табаки.
2. Зборнік сообщеньох зоз Советованя о сотрудніцтве з Институтом за педагогию — Катедру за руски язик и литературу и НВРО „Руске слово“; тираж 500 прикладніки.
3. Володимир Гнатюк: „Етнографични зборніки“ (I—V) — фототипске виданє у сотрудніцтве з Институтом за Педагогию — Катедру за руски язик и литературу и НВРО „Руске слово“; тираж 5 × 1.000 прикладніки.

## Финансийни план за 1984. рок

### ГЛЕДАНЕ ОД СИЗ КУЛТУРИ ВОЙВОДИНИ

|   |         |
|---|---------|
| — за рядову діялносц шицких органох Дружтва — — — | 150.000 |
| — за гласнік Дружтва „Творчосц“ число 9 — — —     | 90.000  |
|   | <hr/>   |
|   | 240.000 |

### ГЛЕДАНЕ ОД СИЗ ЗА НАУКОВУ РОБОТУ ВОЙВОДИНИ

|  |                       |
|--|-----------------------|
| — за „Творчосц“, число 9 — — — — — — — — — | 90.000                |
|  | ВЕДНО: 330.000 ДИНАРИ |

Пририхтал Янко Рац

С П И С О К

НОВИХ ЧЛЕНОХ ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК И ЛИТЕРАТУРУ

НОВИ САД

- 462. Владислав Дудаш
- 463. Владимир Колбас
- 464. Стеван Константинович
- 465. Евфемия Папуга
- 466. мр Дюра Папуга

В И П Р А В К И

векних гришках у „Творчости“ ч. 8/82.

1. У работи професора др Славка Вукомановича у наслове на боку 3. место слова: „СИНХРОНИЗОВАЊЕИ“ треба же би писало: „СИНХРОНЕИ“.
2. У статі под назву Язык самоуправних общих актох, на 26. боку у остатним пасусу после слова: „бешедовац“, пре одредзене скрацоване тексту, остала фуснота: „Судзене закону“, „Рад“, Београд, чис. 46 од 13. 11. 1981. р., а на 27. боку у 2. пасусу фуснота: „Индустрија подлога языка“, „Свет“, Сараево, од 27. 09. 1982., бок 8—9. и знаки наводзена опрез слова: „Кажде“ котри ше закончуют на 28. боку у пасусу 1. после слова: „порученя“. Тиж так хябя знаки наводзена на 29. боку на початку и концу першого пасуса.
3. У статі А. Д. Дуличенка „Ище раз о рускей глотогенези“ на 59. боку у осмим шоре од верху место слова „восточнославянского“ треба же би стало „восточнословацког“.
4. У статі Лю. Медеша „Топоними у рускей народней творчости“ пренайдзени шлїдуюци векши або менши гришки:  
 На боку 63. у третим шоре од верху место „Бганец“ треба „Жганец“.  
 На боку 68. у топониме ПЕТРОВАРАДИН, у штвартим шоре, место „Восни“ треба „Восну“.  
 На боку 71. у топониме ТРЕНЧИН после слова „Братислави.“ не треба класц точку але уписац: „(ЧССР).“  
 На боку 72. у фусноти 65 римске число „11“ опрез слова „Zombor“ треба висцерац.  
 На боку 74. у пятим шоре од долу (не рахуюци фусноти) место „дире“ треба „ше“.  
 На боку 79. после медзина слова „Даскельо замеркованя“ у третим шоре текста место „мож“ треба „можу“.  
 На истим боку у 8. шоре од долу у контексту „ніч не звичайне...“ треба же би стало „ніч не незвичайне...“

З М И С Т

ПИТАНЯ ЯЗИКА

|   |    |
|---|----|
| Др Славко Вукоманович: Класика марксизма о языке — — — — —  | 3  |
| Др Свен Густавсон: Руски язык у Югославиї — дихрония и синхрония  | 20 |
| Др Александер Д. Дуличенко: Система и специфика злучніцких кон-<br>струкцийох з початкову компоненту „ЖЕ“ — — — — — | 31 |
| Мр Ялиан Рамач: Применовицк „СПРАМ“ — — — — —   | 53 |
| Гелена Медени: Проблеми ученя и усвойованя руского языка як языка<br>дружтвеного стредку — — — — —                  | 64 |

ПИТАНЯ ЛИТЕРАТУРИ

|   |    |
|---|----|
| Др Юлиан Тамаш: О критичкскй пракси — — — — — | 68 |
|---|----|

ОГЛЯДИ, ПРИКАЗИ И АНАЛИЗИ

|  |    |
|--|----|
| Гавриїл Колесар: ИШейсц деценију „Граматики бачваньско-рускей бешеди | 71 |
| Др Юлиан Тамаш: Систематичне видзене рускей лексикки — — — — —       | 74 |
| Гавриїл Колесар: Лексикологийна картотека закончена — — — — —        | 76 |

ПРИЛОГИ

|   |    |
|---|----|
| Любомир Медеша: Жертва нового искусства — — — — —       | 79 |
| Мирош Жирош: Руски Керестур од 1900—1910. рок — — — — — | 83 |
| 3 работи Секциї лекторох и прекладателюх — — — — —      | 90 |

ХРОЊИКА ДРУЖТВА

|   |     |
|---|-----|
| Янко Рац и други авторы: Дружтво медзи двома рочными схацкама.<br>Виберанкова скупитина Дружтва. Плани работи. Програмни за-<br>датки — — — — — | 92  |
| Виправки векних хибох з прешлого числа („Творчост“ ч. 8/82) — — — — —   | 112 |